BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF

PH. D. AA. M. SER. DUCI SAX. ALT. A CONS. AUL. BIBL. UNIV. LITT. LIPS. PRAEF. PRIM.

VOL. VIII.

S. AMBROSII EPISCOPI MEDIOL. SELECTA.

PARS I.

BTjr.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERN. TAUCHNITZ JUN.

1839.

S. AMBROSII EPISCOPI MEDIOL.

DE OFFICIIS CLERICORUM

LIBROS TRES

AD MANUSCRIPTORUM ET OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EMENDAVIT ET SELECTAM LECTIONUM VARIETATEM ADIECIT

R. O. GILBERT

PH. D. AA. LL. M. THEOL. LICENT. ET PRIV. DOC. IN UNIV. LITT. LIPS. CONCION. AD AED. S. PAUL. SOCIET. HISTORICO-THEOL. SOC.

PRAEMISSA EST VITA S. AMBROSII A PAULINO SCRIPTA.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1839.

PRAEFATIO.

Quum mihi negotium datum esset, ut librorum B. Ambrosii eos edendos eligerem, quos quidem dignos praeter ceteros iudicarem, qui in publicum prodirent: alterum scriptum eius de officiis clericorum, alterum de sex dierum opere divino promere non dubitavi; illud, quia unum est ex antiquissimis monumentis, quae de morum praeceptis homines christiani reliquerunt, et proxime etiam ad id genus disciplinae accedit, quod recentiores institutionem seu prudentiam pastoralem nuncupaverunt; hoc vero alterum, quia, praeterquam quod scripturarum sacrarum interpretationem, quamquam de multis causis accusabilem, ingeniosam tamen et paene singularem, qua usus Ambrosius est, proponit, refutando etiam, quae fuerit suae aetatis philosophia de rerum natura, ostendit.

Quae igitur elegi, ea ut a mendis librariorum et editorum vitiis purgarentur, operam dedi. Itaque cum tres libros de officiis clericorum typis descriptos esse comperissem, meum esse iudicavi, antequam publici iuris fierent, ut indicarem, quemadmodum in iis emendandis versatus essem. Id ut assequerer, quamquam eam scriptionis recensionem omnino retinui, quae ab operum S. Ambrosii editoribus, monachis Ordinis S. Benedicti, facta est, omnes tamen editiones inde ab Amerbachii tempore divulgatas assidue contuli, praeter Johannis Gillotii editionem, quam ubivis quaesitam, nusquam repertam doleo. Sed vidi etiam et contuli, quas ut viderent ne Benedictinis quidem contigit duas editiones quorumdam Ambrosii scriptorum, alteram priorem „mediolani per Chirstoforum Valdafer Ratisponensem, M.CCCCLXXIIII.; „alteram eodem loco“ per magistrum Vldericum scinzenzeler teutonicum, opera et impensa domini Philippi Lauagniae civis mediolanensis Anno Domini M.CCC.LXXXVIII impressam“ quae utraque cum

vitam S. Ambrosii a Paulino scriptam, tum tres libros de officiis clericorum continet. Hae autem editiones, quae maximam partem ad verbum inter se conveniunt, quanti pretii sint quantumque in emendanda scriptura me adiuverint, dicere vix possum. Sunt enim eiusmodi, ut probatissima quaeque habeant, et si qua lectio librorum auctoritate et varietate dubia sit, in ea cum optimis libris mss. consentiant, ex quo genere est, ut unum idque insigne ex multis exemplis proferam, quod l. II. c. XXIV. §. 123. una cum codice Thuano exhibent, „ut nihil fuci commendandi tui causa" cui scripturae quemadmodum medendum sit, suo loco (p. 137.) docuimus. Has vero editiones, quas Mediolani divulgatas, ubi B. vir quondam degerat, ex optimis libris mss. fluxisse certum est, ne Benedictinos quidem vidisse existimavi, quum illud volumen, in quo quaedam Ambrosii scripta primus Maffellus Venia, loco et anno non indicato, emisit, quae Cribellius presbyter Mediolani a. MCCCCXC. denuo edenda curavit, antiquissimam ante Amerbachianam et unicam fuisse, qua usi sint, editionem, ipsi confiteantur. Praeterea duos libros mss. contuli, alterum simul cum editionibus Medioll. a bibliotheca regia Dresdensi, alterum a bibliotheca ducali Gothana summa cum liberalitate mecum communicatum, illum membranaceum, hunc papyraceum, utrumque vero iuniorem; qui si quam utilitatem in emendando aut explicando opere praebebant, id adnotavi.

Haec fere erant, quae de hac opella nostra dicenda viderentur, cui, ne omni supellectile careret, non solum selectam lectionum varietatem et locorum indicem e scriptura sacra allatorum adiecimus, sed quia aperte imitabatur Ciceronem Ambrosius, cum de officiis clericorum scriberet, imitatoris etiam vestigia, quantum fieri poterat, accuratissime in scriptis Ciceronis investigavimus, in qua re aperienda secuti sumus editorem Ciceronis Orellium.

Scr. Lipsiae, pridie Cal. Octobr. a. MDCCCXXXIX.

VITA
SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI,
A PAULINO EIUS NOTARIO [1] [2]
AD BEATUM AUGUSTINUM CONSCRIPTA.

1. Hortaris, venerabilis pater Augustine, ut sicut beati viri Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter stilo prosequuti sunt vitas sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum, sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis ecclesiae Severus servus Dei luculento sermone contexuit: sic etiam ego beatissimi Ambrosii episcopi Mediolanensis ecclesiae meo prosequar stilo. Sed ego ut meritis tantorum virorum, qui muri ecclesiarum sunt et eloquentiae fontes, ita etiam sermone me imparem novi. Tamen quia absurdum esse opinor, quod praecipis declinare, ea quae a probatissimis viris, qui illi ante me adstiterunt,

1) Antiqq. editiones Ambrosii de officiis librorum Mediolanenses a. 1474 et 1488 editae habent: secundum Paulinum episcopum nolanum, cui iniuria hanc Ambrosii vitam tribui, a Caesare Baronio docemur in edit. Ambr. opp. Romana et a Gallandio in Bibliotheca vett. patrr. etc. vid. Tom. IX. cap. II. prolegg. Editt. Basil. ab a. 1506 et 1516. legunt: a sancto Paulino episcopo; editt. Erasmi et Gelenii: titulo Paulini episcopi; editt. Costeriana et Romana (Sixtina): a Paulino presbytero; monachi denique Benedictini, quos sequuti sumus, huic Ambrosii vitae inscripserunt: a Paulino eius notario.

2) Praeter Paulinum de vita Ambrosii ex eius potissimum scriptis exposuerunt: ex editoribus Ambr. opp. Costerius et monachi Benedictini congregationis S. Mauri (Iac. du Frische et Nicol. le Nourry); editt. autem Felicis Cardinalis de Montalto praefixa est vita Ambrosii a Caes. Baronio Sorano explicita. Ex Colbertinae denique bibliothecae codicibus vitam Ambrosii graece scriptam, ut suspicantur, a Metaphraste, primi ediderunt Benedictini in append. ad opp. S. Ambr.

et maxime ab sorore ipsius venerabili Marcellina didici, vel quae ipse vidi, cum illi adstarem, vel quae ab iis cognovi, qui illum in diversis provinciis post obitum ipsius se vidisse narrarunt, vel quae ad illum scripta sunt, cum adhuc obiisse nesciretur: adiutus orationibus tuis et meritis tanti viri, licet inculto sermone, breviter strictimque describam, ut lectoris animum etsi sermo offenderit, brevitas tamen ad legendum provocet; nec verborum fucis veritatem obducam, ne dum scriptor elegantiae pompam requirit, lector tantarum virtutum amittat scientiam, quem non magis phaleras pompasque verborum quam virtutem rerum gratiamque Spiritus Sancti spectare conveniat. Siquidem noverimus, viatores gratiorem habere aquam brevi vena stillantem, forte cum sitiunt, quam profluentis fontis rivos, quorum copiam sitis tempore reperire non possunt. Et hordeaceus panis dulcis solet esse etiam his, qui centenis vicibus ferculorum quotidiani convivii copias ructare consuerunt. Sed et hortorum amoena mirantibus herbae agrestes placere consueverunt.

2. Quamobrem obsecro vos omnes, in quorum manibus liber iste versabitur, ut credatis, vera esse quae scripsimus, nec putet me quisquam studio amoris aliquid, quod fide careat, posuisse; quandoquidem melius sit penitus nihil dicere, quam aliquid falsi proferre, cum sciamus, nos omnium sermonum nostrorum reddituros esse rationem. 1) Nec dubitem, etsi non ab omnibus omnia, tamen a diversis diversa sciri et ea cognita nonnullis esse, quae etiam minus ipse aut audire aut videre potui. Unde a die nativitatis eius narrandi initium sumam, ut gratia viri ab incunabulis quae fuerit, agnoscatur.

3. Igitur posito in administratione praefecturae Galliarum patre eius Ambrosio, natus Ambrosius est. Qui infans in area praetorii in cuna positus, cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens, faciem eius atque ora complevit, ita ut ingrediendi in os egrediendique vices frequentarent. Quae pater, qui propter cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis susceperat, prohibens, (sollicita enim erat, ne infanti nocerent,) exspectabat patrio affectu, quo fine

---

1) Matth. 12, 36.

illud miraculum clauderetur. At illae post aliquamdiu evolantes, in tantam aëris altitudinem sublevatae sunt, ut humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait: si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit. Operabatur enim iam tunc Dominus in servuli sui infantia, ut impleretur, quod dictum est: Favi mellis sermones boni. [1]) Illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui coelestia dona annuntiarent et mentes hominum de terrenis ad coelum erigerent.

4. Postea vero cum adolevisset et esset in urbe Roma constitutus cum matre vidua et sorore, quae virginitatem iam fuerat professa, comite alia virgine, cuius virginis soror Candida et ipsa eiusdem professionis, quae nunc Carthagine degit iam anus, cum videret sacerdotibus a domestica, sorore, vel matre manus osculari: ipse ludens offerebat dexteram dicens, et sibi id ab ea fieri oportere, siquidem episcopum se futurum esse memorabat. Loquebatur enim in illo Spiritus Domini, qui illum ad sacerdotium nutriebat; illa vero, ut adolescentem et nescientem quid diceret, respuebat.

5. Sed postquam edoctus liberalibus disciplinis, ex urbe egressus est professusque in auditorio praefecturae praetorii, ita splendide causas peroravit, ut eligeretur a viro illustri Probo, tunc praefecto praetorii, ad consilium tribuendum. Post haec consularitatis suscepit insignia, ut regeret Liguriam Aemiliamque provincias, venitque Mediolanum.

6. Per idem tempus mortuo Auxentio Arianae perfidiae episcopo, qui, Dionysio beatae memoriae confessore ad exsilium destinato, incubabat ecclesiam, cum populus ad seditionem surgeret in petendo episcopo essetque illi cura sedandae seditionis, ne populus civitatis in periculum sui verteretur, perrexit ad ecclesiam; ibique cum alloqueretur plebem, subito vox fertur infantis in populo sonuisse Ambrosium episcopum. Ad cuius vocis sonum totius populi ora conversa sunt, acclamantis Ambrosium episcopum; ita qui antea turbulentissime dissidebant, quia et Ariani sibi et catholici sibi episcopum cupiebant superatis alterutris ordi-

---

1) Proverb. 16, 24. quem locum iisdem verbis citat Ambr. in exposit. in psal. 118. vid. edit. Bened. T. I. p. 1138. A.

nari, repente in [1]) hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt.

7. Quo ille cognito egressus ecclesiam tribunal sibi parari fecit, quippe mox futurus episcopus altiora conscendit; tunc contra consuetudinem suam tormenta iussit personis adhiberi. Quod cum faceret, populus nihilominus acclamabat: „Peccatum tuum super nos.“ Sed non similiter is populus tunc clamavit, sicut populus Iudaeorum; illi enim vocibus suis sanguinem Dominicum effuderunt, dicentes: Sanguis huius super nos; [2]) isti vero catechumenum scientes, fideli voce remissionem illi peccatorum omnium per baptismatis gratiam promittebant. Tunc ille turbatus revertens domum philosophiam profiteri voluit, futurus [sed [3]] verus philosophus Christi, qui contemtis saecularibus pompis piscatorum sequuturus esset vestigia, qui Christo populos congregarunt non fucis verborum, sed simplici sermone et verae fidei ratione, missi sine pera, sine virga, etiam ipsos philosophos converterunt. Quod ubi ne faceret, revocatus est; publicas mulieres publice ad se ingredi fecit, ad hoc tantum, ut visis his populi intentio revocaretur. At vero populus magis magisque clamabat: „Peccatum tuum super nos.“

8. At ille cum videret, nihil intentionem suam posse proficere, fugam paravit egressusque noctis medio civitatem, cum Ticinum se pergere putaret, mane ad portam civitatis Mediolanensis, quae Romana dicitur, invenitur; Deus enim, qui ecclesiae suae catholicae murum parabat adversus inimicos suos et turrem erigebat David contra faciem Damasci, hoc est, contra perfidiam haereticorum, fugam illius impedivit. Qui inventus cum custodiretur a populo, missa relatio est ad clementissimum imperatorem tunc Valentinianum, qui summo gaudio accepit, quod iudex a se directus ad sacerdotium peteretur. Laetabatur etiam Probus praefectus, quod verbum eius impleretur in Ambrosio; dixerat enim proficiscenti, cum mandata ab eodem darentur, ut moris est: „Vade, age non ut iudex, sed ut episcopus.“

---

1) Edit. antiq. Mediol. utraque, Costeriana et Roman. omittunt: in et sic verba coniungunt: ordinari repente hunc etc. 2) Matth. 27, 25. 3) Benedictt. aliique: futurus sed verus; Coster. et Rom. edit. futurus, scilicet verus; in editt. Mediol. deest.

9. Pendente itaque relatione iterum fugam paravit atque in possessione cuiusdam Leontii clarissimi viri aliquamdiu delituit. Sed ubi relationi responsum est, ab eodem Leontio proditur; praeceptum enim erat vicario, ut insisteret rebus perficiendis, qui iniuncta sibi cum vellet implere, proposito edicto convenit omnes, ut si vellent sibi consulere rebusque suis, proderent virum. Proditus itaque et adductus Mediolanum, cum intelligeret circa se Dei voluntatem nec se diutius posse resistere, postulavit non se nisi a catholico episcopo baptizari; sollicite enim cavebat [1]) perfidiam Arianorum. Baptizatus itaque fertur omnia ecclesiastica officia implesse atque octava die episcopus ordinatus est summa cum gratia et laetitia cunctorum. Igitur post annos aliquot ordinationis suae ad urbem Romam, hoc est, ad proprium solum perrexit ibique sanctam puellam, de qua supra memoravimus, cui manum offerre solitus erat, in domo propria cum germana, sicut reliquerat, invenit, iam matre defuncta. Atque cum illa dexteram illius oscularetur, subridens ait illi: „Ecce, ut dicebam tibi, sacerdotis manum oscularis."

10. Per idem tempus cum trans Tiberim apud quamdam clarissimam invitatus sacrificium in domo offerret, quaedam balneatrix, quae paralytica in lecto iacebat, cum cognovisset, ibidem esse Domini sacerdotem, in sellula se ad eamdem domum, ad quam ille invitatus venerat, portari fecit atque orantis et imponentis manus vestimenta adtigit. Quae cum exoscularetur, statim sanitate recepta ambulare coepit, ut impleretur illud Dominicum dictum ad apostolos: Etiam maiora his facietis, credentes in nomine meo. [2]) Quod tamen signum sanitatis ut mirabile fuit ita etiam nec occultum; nam ego hoc in eadem regione post annos plurimos, sanctis viris referentibus, positus in urbe cognovi.

11. Sirmium vero cum ad ordinandum episcopum Anemium perrexisset ibique Iustinae tunc temporis reginae potentia et multitudine coadunata de ecclesia pelleretur, ut non ab ipso sed ab haereticis Arianus episcopus in eadem ecclesia ordinaretur, essetque constitutus in tribunali, nihil

---

1) Mss. aliquot et antiqq. editt. omnes ante Costerium: sollicitam enim habebat etc. 2) Ioh. 14, 12.

curans eorum, quae a muliere excitabantur: una de virginibus Arianorum impudentior caeteris, tribunal conscendens, apprehenso vestimento sacerdotis cum illum adtrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis caesus de ecclesia pelleretur, ait ei, ut ipse solitus erat referre: „Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tamen te non convenit vel professionem tuam in qualemcumque sacerdotem manus iniicere; unde deberes vereri Dei iudicium, ne tibi aliquid mali eveniret.“ Quod dictum exitus confirmavit; nam alio die mortuam ad sepulcrum usque deduxit, gratiam pro contumelia rependens. Et hoc factum non levem adversariis incussit metum pacemque magnam ecclesiae catholicae in ordinando episcopo tribuit.

12. Ordinato itaque catholico sacerdote, Mediolanum revertitur ibique supradictae Iustinae mulieris innumeras insidias sustinuit, quae muneribus atque honoribus adversus sanctum virum oblatis populum excitabat. Sed infirmorum animi talibus promissis decipiebantur; promittebat enim tribunatus et diversas alias dignitates iis, qui illum de ecclesia raptum ad exsilium perduxissent. Quod cum multi conarentur, sed Deo praesule perficere non valerent, unus infelicior caeteris, nomine Euthymius, in tantum furorem excitatus est, ut iuxta ecclesiam sibi domum pararet atque in eadem carrum constitueret, quo facilius raptum, superpositum carpento, ad exsilium perduceret. Sed iniquitas eius in verticem ipsius descendit;[1] post annum etenim eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, in eodem carpento impositus de eadem domo ipse ad exsilium destinatus est, reputans sibi iusto iudicio Dei id in se esse conversum, ut in eo carpento dirigeretur ad exsilium, quod ipse paraverat sacerdoti. Cui non minimum solatii sacerdos praebuit, dando sumtus, vel alia quae erant necessaria.

13. Sed haec confessio hominis nec mulieris furorem nec vaesanorum Arianorum dementiam repressit, maiore etenim accensi amentia, basilicam Portianam invadere nitebantur; exercitus etiam armatus ad custodiendas fores ecclesiae est directus, ut nemo auderet catholicam ecclesiam ingredi. Sed Dominus, qui de adversariis suis ecclesiae

---

1) Ps. 7, 17.

suae triumphos donare consuevit, ad ecclesiae suae munimentum militum corda convertit, ut aversis scutis ecclesiae fores servarent nec egredi dimitterent, sed ingredi ecclesiam plebem catholicam minime prohiberent. Sed nec hoc satis erat missis militibus, nisi etiam pro catholica fide cum plebe pariter acclamarent. Hoc in tempore primum antiphonae, hymni ac vigiliae in ecclesia Mediolanensi celebrari coeperunt. Cuius celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem ecclesia, verum per omnes pene occidentis provincias manet.

14. Per idem tempus sancti martyres Protasius et Gervasius se sacerdoti revelaverunt. Erant enim in basilica positi, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum; [1]) sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur, Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina ita etiam sepulcra incognita erant, in tantum, ut supra ipsorum sepulcra ambularent omnes, qui vellent ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum ab iniuria sepulcra defendebantur. Sed ubi sanctorum martyrum corpora sunt levata et in lecticis posita, multorum ibi sanatae aegritudines perdocentur. Caecus etiam Severus nomine, qui nunc usque in eadem basilica, quae dicitur Ambrosiana, in quam martyrum corpora sunt translata, religiose servit, ubi vestem martyrum adtigit, statim lumen recepit. Obsessa etiam corpora a spiritibus immundis curata summa cum gratia domum repetebant. Sed iis beneficiis martyrum in quantum crescebat fides ecclesiae catholicae, in tantum Arianorum perfidia minuebatur.

15. Denique ex hoc tempore sedari coepit persecutio, quae Iustinae furore accendebatur, ut sacerdos de ecclesia pelleretur. Tamen intra palatium multitudo Arianorum cum Iustina constituta deridebat tantam Dei gratiam, quam ecclesiae catholicae Dominus Iesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia comparasse homines, qui se vexari ab immundis spiritibus mentirentur atque [ita] ab illo sicut

---

1) Vid. Ambr. epist. ad Marcellinam sororem; ap. Benedictt. ep. XXII. Tom. II. p. 874. atq. alteram epistolam ex segregatis in appendice ap. eosdem.

et a martyribus se torqueri dicerent. Sed hoc Iudaico ore loquebantur Ariani, suppares scilicet eorum; illi enim de Domino dicebant, quoniam in Beelzebub principe daemoniorum eiicit daemonia; [1]) isti de martyribus vel de Domini sacerdote loquebantur, quod non Dei gratia, quae per ipsos operabatur, immundi spiritus pellerentur, sed accepta pecunia se torqueri mentirentur. Clamabant enim daemones: „Scimus vos martyres;“ et Ariani dicebant: „Nescimus esse martyres.“ Iam hoc et in evangelio legimus, ubi dixerunt daemones ad Dominum Iesum: Scimus te, quia sis Dei Filius; [2]) et Iudaei dicebant: Hic autem unde sit, nescimus. [3]) Sed non hic testimonium accipitur daemonum sed confessio; unde miseriores Ariani vel Iudaei, ut, quod confitentur daemones, illi negent.

16. Deus tamen, qui gratiam ecclesiae suae augere consuevit, non passus est diu insultari a perfidis sanctis suis. Unus itaque ex ipsa multitudine subito arreptus a spiritu immundo clamare coepit, ita torqueri eos, ut ipse torquebatur, qui negarent martyres, vel qui non crederent in Trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hac voce confusi, qui converti debuerant et dignam tali confessione agere poenitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt, perfidiae homicidium adiungentes; deduxit enim illos ad hunc finem digna necessitas. Sanctus vero Ambrosius episcopus maioris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus.

17. Per idem tempus erat quidam vir de haeresi Arianorum, acerrimus nimium disputator et durus atque inconvertibilis ad fidem catholicam. Is constitutus in ecclesia, tractante episcopo, vidit (ut ipse postmodum loquebatur) angelum ad aures episcopi tractantis loquentem; ut verba angeli populo episcopus renuntiare videretur. Quo viso conversus fidem, quam expugnabat, coepit ipse defendere.

18. Fuerunt etiam duo cubicularii tunc temporis Gratiani imperatoris de haeresi Arianorum, qui tractanti episcopo quaestionem proponerent, ad quam audiendam altero die ad basilicam Portianam se adfuturos promiserant;

---

1) Luc. 11, 15. 2) Marc. 1, 24. 3) Ioh. 9, 29.

erat enim quaestio de incarnatione Domini. Sed alio die miserandi homines superbiae tumore completi nec memores promissorum, contemnentes Deum in sacerdote ipsius nec plebis exspectantis considerantes iniuriam, immemores etiam dictorum Dominicorum, quoniam qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo eius alligetur, et demergatur in profundum maris, [1]) adscendentes in rhedam, quasi gratia gestandi, civitatem egressi sunt, exspectante sacerdote et plebe in ecclesia constituta. Sed huius contumaciae quis finis fuerit, horresco referens; subito enim praecipitati de rheda, animas emiserunt, atque corpora illorum sepulturae sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignoraret, quid factum esset nec diutius posset plebem tenere, adscendens pro tribunali, de eadem quaestione, quae fuerat proposita, sermonem adorsus est, dicens: „Debitum, fratres, cupio solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores,“ et reliqua, quae scripta sunt in libro, qui de Incarnatione Domini intitulatur.

19. Occiso itaque Gratiano imperatore recipiendi corporis eius causa, secundam ad Maximum suscepit legationem. [2]) Apud quem quam constanter egerit, qui voluerit cognoscere, ipsius legationis epistolam ad Valentinianum iuniorem datam cum legerit, approbabit; nobis enim alienum a promissione visum est, illam inserere, ne adiunctae epistolae prolixitas fastidium legenti afferret. Ipsum vero Maximum a communionis consortio segregavit, admonens ut effusi sanguinis Domini sui, et quod est gravius, innocentis, ageret poenitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum Sed ille cum poenitentiam declinat superbo spiritu, non solum futuram sed etiam praesentem salutem amisit regnumque, quod male arripuerat, femineo quodam modo, timore deposuit, ut procuratorem se reipublicae non imperatorem [3]) fuisse confiteretur.

20. Mortua vero Iustina quidam haruspex, Innocentius nomine non tamen opere, cum in causa maleficiorum

---

1) Matth. 18, 6. 2) Vid. quae de hac legatione B. Ambrosius exposuit in epistola, ad Valentinianum imp. data, quae est XXIV. ap. Benedictt. Tom. II. p. 888 sqq. 3) Sic non solum omnes habent Mss., ut testantur Benedictini, sed etiam antiquae editt. Mediolan; reliquae editt. omnes legunt: se reipublicae nomine praefuisse.

a iudice torqueretur, aliud quam interrogabatur fateri coepit; clamabat enim ab angelo maiora tormenta sibi adhiberi eo, qui custodiret Ambrosium, quoniam temporibus Iustinae ad excitanda odia populorum in episcopum cacumen tecti ecclesiae conscendens medio noctis sacrificaverit. Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et Domini sacerdotem convalescebat. Misisse se etiam et daemones, qui illum internecarent, fatebatur, sed daemones renuntiasse, se non solum ad ipsum appropinquare minime posse, verum etiam nec ad fores domus, in qua manebat episcopus, quia ignis insuperabilis omne illud aedificium communiret, ut etiam longe positi urerentur; atque ita cessasse artes suas, quibus adversus Domini sacerdotem se aliquid posse arbitrabatur. Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret sacerdotem: sed cum elevasset manum, districto gladio, dextera exserta in aera [1]) obrigente remansit. Tunc se missum a Iustina postquam confessus est, brachium, quod, inique cum extenderetur, obriguerat, sanatum est confessione.

21. Per idem tempus cum vir illustris Probus puerum suum notarium, qui spiritu immundo graviter vexabatur, direxisset ad episcopum, egressum ex urbe dimisit diabolus, timens ad virum sanctum perduci. Atque ita puer quamdiu Mediolani apud episcopum fuit, nulla in illo diaboli dominatio apparuit; sed ubi egressus Mediolano est et prope Urbem pervenit, idem spiritus qui illum antea habuerat, vexare eum coepit. Qui cum interrogaretur ab exorcistis, cur quamdiu Mediolani fuisset, non in illo apparuisset, confessus est diabolus, timuisse se Ambrosium et ideo recessisse ad tempus atque exspectasse in illo loco, ubi ab illo recesserat, donec reverteretur, quo revertente, vas quod deseruerat, repetiisset.

22. Extincto Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiae, in partibus orientis in quodam castello a christianis viris synagoga Iudaeorum et lucus Valentinianorum incendio concremata sunt, propterea quod Iudaei vel Valentiniani

---

1) Verba: exserta in aera, in omnibus editt. praeter Benedict. desunt.

insultarent monachis christianis; Valentinianorum enim haeresis triginta deos colit. Sed de huiusmodi facto comes orientis ad imperatorem relationem direxit, qua accepta imperator praeceperat, ut synagoga ab episcopo loci reaedificaretur, in monachos vero vindicaretur. Sed huius praecepti tenor cum ad aures pervenisset venerabilis viri Ambrosii episcopi, direxit ad imperatorem epistolam, [1]) quia ipse in tempore excurrere non poterat, qua illum convenit, ut id quod ab eodem statutum fuerat, revocaretur servarique sibi debere ab eo audientiam, quia, si dignus non esset, qui ab illo audiretur, dignus etiam non esset, qui pro illo a Domino audiretur, vel cui suas preces aut cui sua vota committeret; paratum etiam se esse pro tali negotio mortem subire, ne dissimulatione sui praevaricatorem faceret imperatorem, qui tam iniusta contra ecclesiam praecepisset.

23. Postea vero quam Mediolanum reversus est, posito imperatore in ecclesia, de eadem causa tractavit in populo. In quo tractatu introduxit Domini personam loquentis imperatori: Ego te ex ultimo imperatorem feci, ego tibi exercitum inimici tui tradidi, ego tibi copias, quas ille adversum te exercitui suo praeparaverat, dedi, ego inimicum tuum in potestatem tuam redegi, ego de semine tuo supra solium regni constitui, ego te triumphare sine labore feci: et tu de me inimicis meis donas triumphos? Cui descendenti de exhedra imperator ait: „Contra nos proposuisti hodie, episcope.“ At ille respondit, non se contra ipsum sed pro ipso fuisse loquutum. Tunc imperator: „Revera, inquit, dure praeceperam contra episcopum de synagoga reparanda; in monachos vero vindicandum esse.“ Ita et a comitibus, qui in tempore aderant, dicebatur. Quibus episcopus: „Ego quidem cum imperatore nunc ago, vobiscum vero mihi aliter agendum est.“ Atque ita obtinuit, ut illa, quae statuta fuerant, revocarentur, nec prius ad altare accedere voluit, nisi fide sua imperator illum agere debere testaretur. Cui episcopus: „Ergo ago fide tua.“ Respondit imperator: „Age fide mea.“ Qua sponsione iterata, iam securus peregit sacerdos divina mysteria. Haec autem scripta sunt in epistola, quam ad

1) ep. XL. ap. Benedictt.

germanam suam fecit; [1]) in qua tractatum inseruit, quem eodem die habuit de baculo nuceo, qui a propheta Hieremia visus esse describitur. [2])

24. Per idem tempus causa Thessalonicensis civitatis non minima successit tribulatio sacerdoti, cum pene comperisset civitatem deletam. Promiserat enim illi imperator, se veniam daturum civibus supradictae civitatis, sed agentibus comitibus occulte cum imperatore, ignorante sacerdote, usque in horam tertiam gladio civitas est donata atque plurimi interemti innocentes. Quod factum ubi cognovit sacerdos, copiam imperatori ingrediendi ecclesiam denegavit nec prius dignum iudicavit coetu ecclesiae vel sacramentorum communione, quam publicam ageret poenitentiam. Cui imperator contra adserebat, David adulterium simul et homicidium perpetrasse. [3]) Sed responsum illico est: „Qui sequutus es errantem, sequere corrigentem." Quod ubi audivit clementissimus imperator, ita suscepit animo, ut publicam poenitentiam non abhorreret, cuius correctionis profectus secundam illi paravit victoriam.

25. Per idem tempus duo potentissimi et sapientissimi viri Persarum ad famam sacerdotis venere Mediolanum, deferentes secum plurimas quaestiones, ut ex his probarent sapientiam viri; cum quo ab hora diei prima usque in horam tertiam noctis per interpretem disputaverunt admirantesque discesserunt ab eo. Et ut se probarent non ob aliam causam venisse, nisi ut certo certius nossent virum, quem fama compererant, alia die valefacientes imperatori, profecti sunt ad urbem Romam, illic volentes cognoscere potentiam illustris viri Probi, qua cognita, ad propria remearunt.

26. Sed egresso Theodosio de Italia et Constantinopoli constituto, Valentiniano Augusto intra Gallias posito, directa legatio est [4]) sub nomine senatus a Symmacho tunc praefecto urbis de repetenda ara Victoriae et sumtibus caeremoniarum. Sed ubi comperit sacerdos, misso libello ad imperatorem postulavit, ut ad se relationis exemplaria dirigerentur, quibus ipse pro partibus suis responsurus esset. [5])

---

1) ep. XLI. ap. eosdem. 2) Ierem. 1, 11. 3) 2. Sam. 11.
4) Ita Mss. omnes et editt. Mediol. antiqq.; reliquae editt. omnes: directa relatio est. 5) Vid. utramque epist., ad Valentinianum imperat. datam, quae est XVII. et XVIII. ap. Benedictt.

Qua relatione accepta, praeclarissimum libellum conscripsit, ut contra nihil umquam auderet Symmachus vir eloquentissimus respondere; sed postquam augustae memoriae Valentinianus in Viennensi civitate, quae est Galliarum civitas, vitam finivit, Eugenius suscepit imperium, qui ubi imperare coepit, non multo post, petentibus Flaviano tunc praefecto et Arbogaste comite, aram Victoriae et sumtus caeremoniarum, quod Valentinianus augustae memoriae adhuc in iunioribus annis constitutus petentibus denegaverat, oblitus fidei suae concessit.

27. Hoc ubi cognovit sacerdos, derelicta civitate Mediolanensi, ad quam ille festinato veniebat, ad Bononiensem civitatem emigravit, atque inde Faventiam usque perrexit. Ubi cum aliquantis degeret diebus, invitatus a Florentinis ad Tusciam usque descendit, declinans magis adspectum sacrilegi viri, non formidans imperantis iniuriam; nam et epistolam ad eumdem dedit, in qua convenit conscientiam illius, de qua pauca de multis ponenda duxi. „Etsi imperatoria potestas magna sit, tamen considera, imperator, quantus sit Deus. Corda hominum videt, conscientiam interiorem interrogat, novit omnia, antequam fiant, novit interna pectoris tui. Ipsi falli vos non patimini, et Deum vultis celare? Non cecidit in animum tuum quidquam? Si illi agebant tam perseveranter, nonne tuum fuit, imperator, pro Dei summi et veri et vivi veneratione perseverantius obsistere et negare, quod erat in iniuriam sacrae legis?“ Et iterum: „Quoniam igitur meis vocibus et apud Deum et apud omnes homines teneor, aliud mihi non licere intellexi aliud non oportere, nisi ut consulerem mihi, quia non potui tibi.“

28. In supradicta itaque civitate Florentinorum cum in domo clarissimi quondam viri Decentis, et quod est amplius, christiani, maneret, filius ipsius Pansophius nomine admodum parvulus, cum spiritu immundo laboraret, frequenti oratione et impositione manus sacerdotis ipsius est sanatus, sed post aliquantos dies subita infirmitate correptus infantulus exhalavit spiritum. Cuius mater valde religiosa et plena fide ac timore Dei, ablato illo de superiore parte domus ad inferiora descendit ac in lecto sacerdotis, ipso absente, composuit. Quem cum revertens sacerdos in lectulo invenisset, (erat enim illo in tempore extra domum

positus), miseratus matrem et fidem ipsius contemplatus, Elisaeo similis [1]) supra corpus infantis se ipse composuit atque orando meruit, ut vivum redderet matri, quem mortuum invenerat; ad quem etiam infantulum libellum [2]) conscripsit, ut quod per aetatis infantiam scire non poterat, legendo cognosceret. Verumtamen factum scriptis suis non commemoravit, sed quo affectu declinaverit commemorare, non est nostrum iudicare.

29. In eadem etiam civitate basilicam constituit, in qua deposuit reliquias martyrum Vitalis et Agricolae, [3]) quorum corpora in Bononiensi civitate levaverat; posita enim erant corpora martyrum inter corpora Iudaeorum nec erat cognitum populo christiano, nisi se sancti martyres sacerdoti ipsius ecclesiae revelassent. Quae cum deponerentur sub altari, quod est in eadem basilica constitutum, magna illic totius plebis sanctae laetitia atque exsultatio fuit, poena daemonum confitentium martyrum merita. [4])

30. Per idem tempus Arbogastes comes adversum gentem suam, hoc est Francorum, bellum paravit atque pugnando non parvam multitudinem manu fudit, cum residuis vero pacem firmavit. Sed cum in convivio a regibus gentis suae interrogaretur, utrum sciret Ambrosium et respondisset, nosse se virum et diligi ab eo atque frequenter cum illo convivari solitum, audivit: „Ideo vincis, comes, quia ab illo viro diligeris, qui dicit soli: Sta, et stat.“ Quod ego ideo posui, ut cuius famae fuerit vir sanctus etiam apud barbaras gentes, legentes agnoscant. Nam et nos, referente iuvene quodam Arbogastis admodum religioso, cognovimus, qui tunc interfuit; erat enim in tempore, quo haec loquebantur, vini minister.

31. Profectus itaque sacerdos de Tusciae partibus Mediolanum revertitur, iam inde egresso Eugenio contra Theodosium; ibi christiani imperatoris praestolabatur adventum, securus de Dei potentia quod non traderet credentem in se hominibus iniustis nec relinqueret virgam peccatorum super sortem iustorum, ne extenderent iusti ad iniquitates

---

1) 2 Reg. 4. 2) Non exstat huiusmodi libellus. 3) Cf. Ambrosii exhortationem virginitatis, statim ab initio 4) Utraq. editio Mediol., quam saepius laudavimus, haec addunt: quorum passionem et exitum brevi ac lucidissimo sermone conscripsit.

manus suas. [1]) Promiserat enim Arbogastes tunc comes et Flavianus praefectus Mediolano egredientes, cum victores reversi fuissent, stabulum se esse facturos in basilica ecclesiae Mediolanensis atque clericos sub armis probaturos; sed miserandi homines cum daemonibus suis male creduli sunt, et aperiunt os suum in blasphemiam apud Deum, spem sibi victoriae ademerunt. Causa autem commotionis haec fuit, quia munera imperatoris, qui se sacrilegio miscuerat, ab ecclesia respuebantur nec orandi illi cum ecclesia societas tribuebatur. Sed Dominus, qui ecclesiam suam tueri consuevit, de coelo iaculatus est iudicium atque omnem victoriam ad religiosum imperatorem transtulit Theodosium. [2]) Extincto itaque Eugenio satellitibusque eius, cum scripta acciperet imperatoris, non illi alia cura maior fuit, quam ut pro iis interveniret, quos reatus invenerat. Obsecratus est primo scriptis imperatorem misso diacono; postea vero quam directus est Iohannes tunc tribunus et notarius, qui nunc praefectus est, ad tuitionem eorum, qui ad ecclesiam confugerant, etiam ipse Aquileiam perrexit, precaturus pro eis; quibus facile venia impetrata est, quia ipse christianus imperator provolutus pedibus sacerdotis testabatur, meritis et orationibus eius se esse servatum.

32. Revertens itaque de urbe Aquileiensi, uno die praecessit imperatorem nec diu clementissimae memoriae Theodosius imperator, susceptis filiis in ecclesia et traditis sacerdoti, in hac luce fuit; post cuius obitum fere triennium supervixit. Quo in tempore sancti Nazarii [3]) martyris corpus, quod erat in horto positum extra civitatem, levatum ad basilicam Apostolorum quae est in Romana [4]) transtulit. Vidimus autem in sepulcro, quo iacebat corpus martyris, qui quando sit passus, usque in hodiernum scire non possumus, sanguinem martyris ita recentem, quasi eodem die fuisset effusus. Caput etiam ipsius, quod ab impiis fuerat abscissum, ita integrum atque incorruptum cum capillis

---

1) Ps. 125, 3. 2) Vid. epistolas, ad Theodosium imperat. datas, ap. Benedictt. LXI. et LXII. *mam.* 3) Vid. spurium sermonem in natali SS. Nazarii et Celsi martyrum, apud Benedictt. LV. in appendice. 4) Ad h. l. animadvertunt Benedictini: omnes editt. (praeter utramq. Mediol.) quae est Romana; mss. e contrario: quae est *in* Romana, regione scilicet, i. e. prope portam Romanam urbis Mediolani.

capitis atque barba, ut nobis videretur eodem tempore, quo levabatur, lotum atque compositum in sepulcro. Et quid mirum, quandoquidem Dominus in evangelio ante promisit, quod capillus de capite eorum non peribit? [1]) Etiam odore tanto repleti sumus, ut omnium aromatum vinceret suavitatem.

33. Quo levato corpore martyris et in lectica composito, statim ad sanctum Celsum martyrem, qui in eodem horto positus est, cum sancto sacerdote ad orationem perreximus. Numquam tamen illum antea orasse in eodem loco compertum habemus; sed hoc erat signum revelati corporis martyris, si sanctus sacerdos ad locum, ad quem numquam antea fuerat, oratum isset. Cognovimus tamen a custodibus loci ipsius, quod a parentibus suis illis traditum sit, non discedere de loco illo per omnem generationem et progeniem suorum, eo quod thesauri magni in eodem loco positi essent. Et vere magni thesauri, quos non aerugo neque tinea exterminat neque fures effodiunt et furantur, [2]) quia custos eorum Christus est et locus eorum aula coelestis, quibus Vivere Christus fuit, et mori lucrum. [3]) Translato itaque corpore martyris ad basilicam apostolorum, ubi pridem sanctorum apostolorum reliquiae summa omnium devotione depositae fuerant, cum tractaret episcopus, quidam de populo repletus spiritu immundo clamare coepit, se torqueri ab Ambrosio. At ille conversus ad eum ait: „Obmutesce, diabole, quia non te torquet Ambrosius, sed fides sanctorum et invidia tua, quoniam illuc vides adscendere homines, unde tu deiectus es; nam Ambrosius nescit inflari.“ Quo dicto, ille, qui clamabat, obmutuit prostratusque in terram est nec amplius vocem, qua obstrepere posset, emisit.

34. Per idem tempus cum consulatus sui tempore imperator Honorius in urbe Mediolanensium Lybicarum ferarum exhiberet munus, populo illuc concurrente, data copia est missis militibus tunc ab Stilicone comite hortatu Eusebii praefecti, ut Cresconius quidam de ecclesia raperetur; quem confugientem ad altare Domini sanctus episcopus cum clericis, qui in tempore aderant, defendendum

---

1) Luc. 21, 18. cll. 12, 7. et Matth. 10, 30. 2) Matth. 6, 19. 3) Philipp. 1, 21.

circumdedit. Sed multitudo militum, quae duces suos [1]) habebat de perfidia Arianorum, praevaluit adversum paucos atque ablato Cresconio exsultantes ad amphitheatrum reverterunt, ecclesiae luctum non modicum relinquentes; nam sacerdos prostratus ante altare Domini factum diu flevit. Sed in tempore cum revertissent et renuntiassent iis, a quibus fuerant destinati milites, dimissi leopardi saltu celeri ad eumdem locum, in quo sederant, qui de ecclesia triumphabant, adscendentes graviter laniatos reliquerunt. Quod ubi vidit tunc Stilico comes, poenitentia motus est, ita ut per multos dies satisfaceret sacerdoti et illaesum quidem illum, qui ablatus fuerat, dimisit; sed quia gravissimorum criminum erat reus et aliter emendari non poterat, ad exsilium destinavit, non multo post indulgentia prosequente.

35. Per idem tempus cum ad palatium pergeret eumque pro loco officii nostri sequeremur, Theodulo tunc notario, qui postea summa cum gratia Mutinensem rexit ecclesiam, cum casu quidam pede esset lapsus atque prostratus iaceret in terra, ridenti factum conversus sacerdos ait: „Et tu qui stas, vide, ne cadas.“ [2]) Quo dicto statim is, qui alienum lapsum riserat, suum doluit.

36. Per idem tempus Frigitil quaedam regina Marcomannorum cum a quodam Christiano viro, qui ad illam forte de Italiae partibus advenerat, referente sibi audiret famam viri, Christo credidit, cuius illum servulum recognoverat missisque Mediolanum muneribus ad ecclesiam per legatos postulavit, ut scriptis ipsius, qualiter credere deberet, informaretur. Ad quam ille epistolam fecit praeclaram in modum catechismi, in qua etiam admonuit, ut suaderet viro, Romanis pacem servare; qua accepta epistola mulier suasit viro, ut cum populo suo se Romanis traderet. Quae cum venisset Mediolanum, plurimum doluit, quod sanctum sacerdotem, ad quem festinarat, minime reperisset; iam enim de hac luce migraverat.

37. Temporibus vero Gratiani, ut retro redeam, cum ad praetorium Macedonii tunc magistri officiorum pro quodam intercedendum perrexisset atque ex praecepto supradicti viri fores invenisset clausas nec copiam ingrediendi

---

1) Aliquot mss. et editt. Medioll. habent: duces d u o s. 2) 1 Cor. 10, 12.

adeptus esset, ait: „Et tu quidem venies ad ecclesiam nec clausis ianuis invenies, qua ingrediaris." Quod factum est; mortuo enim Gratiano confugiens Macedonius ad acclesiam patentibus ianuis aditum reperire non poterat.

38. Vir autem ipse venerabilis episcopus multae abstinentiae et vigiliarum multarum et laborum, quotidiano ieiunio macerans corpus, cui prandendi numquam consuetudo fuit nisi die sabbati et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum martyrum essent. Orandi etiam assiduitas magna die ac nocte; nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi cum aliqua infirmitate corpus eius adtineretur. Erat etiam in illo sollicitudo omnium ecclesiarum, interveniendi etiam magna assiduitas et constantia. In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum, ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi tempore, quo decessit, vix implerent. Sollicitus etiam nimium pro pauperibus et captivis; nam in tempore, quo episcopus ordinatus est, aurum omne atque argentum, quod habere poterat, ecclesiae vel pauperibus contulit. Praedia etiam, quae habebat, reservato usufructuario germanae suae, donavit ecclesiae, nihil sibi, quod hic suum diceret, derelinquens, ut nudus atque expeditus miles Christum Dominum sequeretur: qui cum dives esset, propter nos pauper factus est, ut nos eius inopia ditaremur. [1])

39. Erat etiam gaudens cum gaudentibus et flens cum flentibus, [2]) siquidem, quotiescumque illi aliquis ob percipiendam poenitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret; videbatur enim sibi cum iacente iacere. Causas autem criminum, quae illi confitebatur, nulli nisi Domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur, bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Deum magis sint quam accusatores apud homines. Nam et secundum apostolum [3]) circa huiusmodi hominem confirmanda caritas est, quia ipse sui accusator est nec exspectat accusatorem sed praevenit, ut confitendo suum allevet [4]) ipse delictum, ne habeat, quod adversarius criminetur. Ideoque scriptura dicit: Iustus in

---

1) 2. Cor. 8, 9. 2) Rom. 12, 15. 3) 2. Cor. 2. 4) Rectius videtur legi: ut absolvat, quod habent quatuor mss. ap. Benedictt. et editt. Medioll.; id permutatum est cum: abluat, ut legit unus cod., ex quo facile erat vel oculis vel mente delabi ad: allevet.

principio sermonis accusator est sui. [1]) Vocem enim eripit adversario et quasi dentes quosdam paratos ad praedam criminationis infestae peccatorum suorum confessione confringit, dans honorem Deo, cui nuda sunt omnia [2]) et qui vult vitam magis peccatoris quam mortem. [3]) Nam et ipsi poenitenti non sufficit sola confessio, nisi subsequatur emendatio facti, ut poenitens non faciat poenitenda, humiliet etiam animam suam, sicut David sanctus, qui, postquam audivit a propheta: Dimissum est peccatum tuum, [4]) humilior factus est in emendatione peccati, ita ut cinerem sicut panem manducaret et potum suum cum fletu misceret. [5])

40. Flebat etiam amarissime, quotiescumque forte nuntiatum illi fuerat de cuiuscumque sancti obitu sacerdotis, in tantum ut nos illum consolari niteremur, [6]) ignorantes pium affectum viri nec qua ratione ita fleret intelligentes. Quibus ille huiusmodi responsum reddebat: Non se flere, quia recesserat, qui fuerat mortuus nuntiatus, sed quia praecesserat, vel quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur. Ipse autem de sua morte ante praedixit, quod usque ad pascha nobiscum futurus esset; quod quidem meruit, Dominum obsecrando, quo maturius hinc liberaretur.

41. Ingemiscebat enim vehementer, cum videret radicem omnium malorum avaritiam pullulare, quae neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increscere in hominibus et maxime in iis, qui in potestatibus erant constituti, ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, quia omnia pretio distrahebantur. Quae res primo omne malum invexit Italiae; et exinde omnia verguntur in peius. Et quid dicam, si in huiusmodi personis ita rabiem suam exercet, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas praetendere: Ad excusandas excusationes in peccatis; [7]) quandoquidem plerosque ceperit etiam coelibes sacerdotes vel levitas, quibus portio Deus est, [8]) ut etiam ipsi illam appetant. Et vae nobis miseris! quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi iugo servitutis liberari velimus, quod demergit ad profundum inferni, ut facia-

1) Proverb. 18, 17. 2) Hebr. 4, 13. 3) Ezech. 18, 32. 4) 2. Sam. 12, 13. 5) Ps. 102, 13. 6) Scribendum esset ex ombb. mss. et editt. Medioll.: videremur. 7) Ps. 141, 4. 8) Deutr. 18, 2.

mus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos recipiant in aeterna tabernacula.[1] Attamen beatus ille, qui quandoque conversus, diruptis vinculis atque proiecto iugo huiusmodi dominationis, tenebit et allidet parvulos eius ad petram,[2] hoc est, omnes intentiones eius allidet ad Christum, qui secundum apostolum petra est, quae omnes ad se allisos interimit, ipsa inviolabilis manens nec reum faciens eum, qui ad se alliserit nequissimi uteri deteriores partus, sed innocentem, ita ut securus possit dicere: Portio mea Dominus;[3] quia cui nihil in saeculo est, illi vere portio est Christus et qui contemserit parva, multa percipiet, insuper et vitam aeternam possidebit.[4]

42. Ante paucos vero dies quam lectulo detineretur, cum quadragesimum tertium psalmum dictaret, me et excipiente et vidente, subito in modum scuti brevis ignis caput eius cooperuit atque paulatim per os ipsius tamquam in domum habitator ingressus est, post quod facta est facies eius velut nix et postea reversus est vultus eius ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore perculsus obrigui nec potui scribere, quae ab illo dicebantur, nisi posteaquam visio ipsa transivit; dicebat enim in eo tempore testimonium scripturae divinae, quod ego optime retinebam. Nam scribendi vel dictandi ipso die finem fecit, siquidem ipsum psalmum explere non potuit. Ego vero id, quod visum a me fuerat, honorabili viro Casto diacono, sub cuius cura degebam, statim retuli; at ille repletus gratia Dei Spiritus Sancti adventum me in illo vidisse, edocuit lectione actuum apostolorum.

43. Superioribus autem diebus cum Stiliconis tunc comitis servus, qui daemonio laboraverat, in Ambrosiana basilica iam sanus maneret, commendatus a Domino suo; — ferebatur enim, quod libenter ab eodem haberetur faceretque falsas epistolas tribunatus,[5] in tantum ut tenerentur homines, qui ad ministrandum pergebant; — sed ubi ad personam servi sui pervenit comes Stilico, noluit in

---

1) Luc. 16, 9. 2) Ps. 137, 9. 3) Ps. 119, 57. 4) Matth. 19, 29. 5) Ita Benedictini, propterea quod omnes libri mss. hanc lectionem referunt et, ut nosmet ipsi observavimus, etiam editt. Medioll. Reliquae omnes editt. emendandi sermonis, ut videtur, commoti studio legunt: facere falsas epistolas tribunatus compertum est.

eum vindicare; homines etiam, qui decepti fuerant, interventu sacerdotis dimisit, de ipso vero servo sacerdoti questus est. Quem vir sanctus, cum de basilica Ambrosiana egrederetur, requiri fecit atque ad se perduci. Quem cum interrogasset et deprehendisset auctorem tanti flagitii, ait: „Oportet illum tradi satanae in interitum carnis, ne talia aliquis [1]) in posterum audeat admittere.“ Quem eodem momento, cum adhuc sermo esset in ore sacerdotis, spiritus immundus arreptum discerpere coepit; quo viso non minimo timore repleti sumus et admiratione. Multos etiam diebus illis, imponente illo manus et imperante, ab spiritibus immundis vidimus esse purgatos.

44. Per idem tempus Nicentius quidam ex tribuno et notario, [2]) qui ita pedum dolore tenebatur, ut raro in publico videretur, cum ad altare accessisset, ut sacramenta perciperet calcatusque casu a sacerdote exclamasset, audivit: „Vade et amodo salvus eris.“ Nec se amplius doluisse pedes, tempore, quo sanctus sacerdos de hac luce migravit, lacrimis testabatur.

45. Sed post dies hos, ordinato sacerdote ecclesiae Ticinensi, incidit in infirmitatem, qua cum plurimis diebus detineretur in lectulo, comes Stilico dixisse fertur, quod tanto viro recedente de corpore interitus immineret Italiae. Unde convocatis ad se nobilibus viris illius civitatis, quos diligi a sancto sacerdote cognoverat, partim interminatus est illis, partim blando sermone persuasit, ut pergerent ad sanctum sacerdotem suaderentque illi, ut sibi vivendi peteret a Domino commeatum. Quod ille ubi ab illis audivit, respondit: „Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere nec timeo mori, quia Dominum bonum habemus.“

46. Per idem tempus cum in extrema parte porticus, in qua iacebat, in uno positi Castus, Polemius, Venerius et Felix tunc diaconi secum tractarent voce ita pressa, ut vix se invicem audirent, quis post obitum illius episcopus ordinandus esset atque cum de nomine sancti loquerentur Simpliciani: tamquam interesset tractatui, cum longe positus ab ipsis iaceret, approbans exclamavit tertio: „Senex,

---

1) Editt. Medioll. et Costerius: aliquis omittunt. 2) Sic plerique libri mss. et omnes editt., cod. vero Becc. ex tribunus et notarius; unus Germ. ex tribuno notarius. Vid. Benedictt.

sed bonus." Erat enim Simplicianus aevi maturus. Qua voce audita, expavescentes fugerunt; defuncto tamen eo, non alius illi successit in sacerdotium nisi is, quem ille bonum senem trina voce signaverat. Cui Simpliciano Venerius, quem supra memoravimus, successor fuit, Felix vero nunc usque Bononiensem regit ecclesiam, Castus autem et Polemius nutriti ab Ambrosio bonae arboris boni fructus, in ecclesia Mediolanensi diaconii funguntur officio.

47. In eodem tamen loco, in quo iacebat, sicut referente sancto Bassiano episcopo Laudensis ecclesiae, qui ab eodem audierat, didicimus, cum oraret una cum supradicto sacerdote, viderat Dominum Iesum advenisse ad se et arridentem sibi; nec multos post dies nobis ablatus est. Sed eodem tempore, quo migravit ad Dominum, ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, in qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit; nos vero labia illius moveri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus etiam sacerdos ecclesiae Vercellis cum in superioribus domus se ad quiescendum composuisset, tertio vocem vocantis se audivit dicentisque sibi: Surge, festina, quia modo est recessurus. Qui descendens obtulit sancto Domini corpus, quo accepto ubi glutivit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens, ut in virtute escae anima refectior angelorum nunc consortio, quorum vita vixit in terris, et Eliae societate laetetur, quia ut Elias numquam regibus vel ullis potestatibus, ita nec iste pro Dei timore loqui veritus est.

48. Atque inde ad ecclesiam maiorem antelucana hora, qua defunctus est, corpus ipsius portatum est ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in pascha; quem plurimi infantes baptizati cum a fonte venirent, viderunt, ita ut aliqui sedentem in cathedra in tribunali dicerent, alii vero ambulantem [1]) suis parentibus digito ostenderent, sed illi videntes videre non poterant, quia mundatos oculos non habebant; plurimi autem stellam supra corpus eius se vidisse narrabant. Sed lucescente die Dominico, cum corpus ipsius peractis sacramentis divinis de ecclesia levaretur, portandum ad basilicam Ambrosianam, in qua positus est, ita ibi daemonum turba clamabat, se ab illo torqueri, ut

---

1) Mss. aliquot et editt. Medioll. habent: alii vero adscendentem.

eiulatus eorum ferri non possent. Quae gratia sacerdotis non solum in illo loco, verum etiam in plurimis provinciis usque in hodiernum manet; iactabant etiam turbae virorum ac mulierum oraria vel semicinctia sua, ut corpus sancti aliquatenus ab ipsis contingeretur. Erat enim exequiarum turba innumerabilis totius dignitatis totiusque sexus omniumque pene aetatum non solum christianorum sed etiam Iudaeorum et paganorum; maiore tamen gratia ordo praecedebat eorum, qui fuerant baptizati.

49. Eadem vero qua obiit die, [1]) (sicut textus epistolae loquitur, quae a successore eius venerabili viro Simpliciano suscepta est, de partibus orientis ad ipsum tamquam adhuc nobiscum viventem directa, quae nunc usque Mediolani habetur in monasterio), quibusdam sanctis viris apparuit, orans cum illis et imponens illis manus; habet enim diem epistola, quae directa est; qua lecta invenimus, illum diem esse, quo ille defunctus est.

50. Intra Tusciam etiam in civitate Florentina, ubi nunc vir sanctus Zenobius episcopus est, quia promiserat petentibus illis, eos se saepius visitaturum, frequenter ad altare, quod est in basilica Ambrosiana, quae ibidem ab ipso constituta est, visum orare, [2]) ipso sancto viro sacerdote Zenobio referente didicimus. In eadem etiam domo, in qua declinans Eugenium mansit, tempore quo Radagaisus supradictam civitatem obsidebat, cum iam de se penitus desperassent viri civitatis ipsius, per visum cuidam apparuit et promisit, alio die salutem illis adfuturam. Quo referente, civium animi sunt erecti; nam altero die adveniente Stilicone tunc comite cum exercitu facta est de hostibus victoria. Haec Pansophia religiosa femina matre pueri Pansophii referente cognovimus.

51. Mascezeli etiam desperanti de salute sua vel exercitus, quem ductabat contra Gildonem, baculum tenens manu in visu noctis apparuit atque cum provolveretur ad pedes sancti viri Mascezel, percutiens terram senex baculo, quo regebatur, tertio (hac enim illi specie apparuerat) ait: Hic, hic, hic, signans locum deditque intellectum viro,

---

1) Editt. Medioll.: eadem tamen die, qua vir dei obiit etc. 2) Sic mss. et plurimae editt. Non omnes editt., ut Benedictt. fabulantur, sed una tantum, quam vidimus, Costeriana habet: visus est orare, sicut ipso etc.

quem visitatione dignum fuerat arbitratus, ut agnosceret, se in ipso loco, in quo sanctum Domini viderat sacerdotem, die tertia victoriam adepturum; atque ita securus bellum inchoavit et consummavit. Nos tamen ea Mediolani positi ipso Mascezele referente cognovimus; nam et in hac provincia, in qua nunc positi haec scribimus, plurimis hoc ipsum retulit sacerdotibus, quibus etiam referentibus securius haec nobis cognita huic libro adiungere arbitrati sumus.

52. Sisinnii etiam et Alexandri martyrum, qui nostris temporibus, hoc est, post obitum sancti Ambrosii in Anauniae partibus persequentibus gentilibus viris martyrii coronam adepti sunt, cum reliquias Mediolani summa cum devotione susciperemus, adveniente quodam caeco et referente cognovimus, qui eodem die tacto loculo, in quo sanctorum reliquiae portabantur, lumen recepit, quod per visum noctis vidisset navem appropinquantem littori, in qua erat multitudo albatorum virorum. Quibus descendentibus ad terram cum unum de turba precaretur, ut sciret, qui essent ii viri, audierit Ambrosium eiusque consortes; quo audito nomine cum deprecaretur, ut lumen reciperet, audivit ab eo: Perge Mediolanum et occurre fratribus meis, qui illo venturi sunt, — designans diem, — et recipies lumen. Erat enim vir, ut ipse adserebat, de littore Dalmatino nec se ante venisse in civitatem adserebat, priusquam recto itinere reliquiis sanctorum occurrisset, nondum videns; sed tacto loculo videre coepisse.

53. His itaque decursis non arbitror grave videri, si paululum promissi nostri metas excesserimus, ut Domini dictum, quod per os sanctorum prophetarum loquutus est, completum esse doceamus: Sedentem adversus fratrem suum et detrahentem occulte persequebar; 1) et alibi: Noli diligere detrahere, ne eradicemini; 2) ut quicumque forte huiusmodi captus est consuetudine, cum legerit, qualiter in iis, qui sancto viro detrahere ausi sunt, fuerit vindicatum, ipse etiam in aliis emendetur.

54. Igitur Donatus quidam natione Afer, presbyter tamen ecclesiae Mediolanensis, cum in convivio positus, in quo erant nonnulli militares viri religiosi, detraheret memo-

---

1) Ps. 101, 5. 2) Proverb. 20, 13. vid. hui. loci versionem antiquam ap. Petr. Sabatierum.

riae sacerdotis, adspernantibus illis et deserentibus linguam nequam, subito vulnere percussus gravi de eodem loco, in quo iacebat, alienis manibus sublatus, in lectulum positus est atque inde ad sepulcrum usque perductus. In urbe etiam Carthaginensi cum apud Fortunatum diaconum fratrem venerabilis viri Aurelii episcopi ad convivium convenissem una cum Vincentio Colossitano episcopo, Murano etiam episcopo Bolitano, sed et aliis episcopis et diaconibus: tunc Murano episcopo detrahenti sancto viro retuli exitum presbyteri superius memorati; quod ille de alio dictum de se oraculum maturo sui exitu comprobavit. Nam de eodem loco, in quo iacebat, cum subito vulnere ingenti esset percussus, alienis manibus ad lectum usque portatus est atque inde ad domum, in qua hospitabatur, deductus diem clausit extremum. Is finis virorum illi detrahentium fuit, quem videntes qui tunc aderant, admirati sunt.

55. Unde hortor et obsecro omnem hominem, qui hunc librum legerit, ut imitetur vitam sancti viri, laudet Dei gratiam et declinet detrahentium linguas, si vult magis consortium habere cum Ambrosio in resurrectione vitae, quam cum detrahentibus illis subire supplicium, quod nullus sapiens non declinat.

56. Tuam etiam precor beatitudinem, pater Augustine, ut pro me humillimo peccatore Paulino cum omnibus sanctis, qui tecum invocant nomen Domini nostri Iesu Christi in veritate, orare digneris, ut, quia in adipiscenda gratia cum tanto viro non sum dignus habere consortium, adeptus [1]) meorum veniam peccatorum, sit mihi praemium fugisse supplicium.

---

1) Editt. Medioll.: adepto.

SANCTI
AMBROSII EPISCOPI
MEDIOLANENSIS
DE OFFICIIS MINISTRORUM
LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Episcopi proprium munus: docere; sibi autem discendum esse, ut doceat; imo etiam docendum, quod non didicerit, aut saltem et discendum simul et docendum.

1. Non arrogans videri arbitror, si inter filios suscipiam affectum docendi, cum ipse humilitatis magister dixerit: Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos; [1]) in quo licet et humilitatem verecundiae eius spectare et gratiam. Dicendo enim: timorem Domini, qui communis videtur esse omnibus, expressit insigne [2]) verecundiae. Et tamen cum ipse timor initium sapientiae sit et effector beatitudinis, quoniam timentes Deum beati sunt, praeceptorem se sapientiae edocendae et demonstratorem beatitudinis adipiscendae evidenter significavit.

2. Et nos ergo ad imitandam verecundiam seduli, ad conferendam gratiam non usurpatores, quae illi Spiritus infudit sapientiae, ea per illum nobis manifestata et visu [3]) comperta atque exemplo, vobis quasi liberis tradimus, cum

---

1) Ps. 34, 12. 2) Editt. ad unam omnes, quas contulimus, et mss. librr. nonnulli habent: insigne documentum verecundiae. 3) Editt. Medioll., edit. Erasmi, et quae eum sequuntur cum paucis mss.: usu comperta. Contra plerique librr. mss. ap. Benedictt., codex Goth., quem contulimus, et edit. Amerb.: visu comperta; eo quidem sensu, ut B. Ambrosius se nosse indicet omnium virtutum specimina e sacr. scripturae lectione.

iam effugere non possimus officium docendi, quod nobis refugientibus imposuit sacerdotii necessitudo: Dedit enim Deus quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores.[1])

3. Non igitur mihi apostolorum gloriam vindico; quis enim hoc, nisi quos ipse Filius elegit Dei? non prophetarum gratiam, non virtutem evangelistarum, non pastorum circumspectionem; sed tantummodo intentionem et diligentiam circa scripturas divinas opto adsequi, quam ultimam posuit apostolus inter officia sanctorum, et hanc ipsam, ut docendi studio possim discere. Unus enim verus magister est, qui solus non didicit, quod omnes doceret; homines autem discunt prius, quod doceant, et ab illo accipiunt, quod aliis tradant.

4. Quod ne ipsum quidem mihi accidit. Ego enim raptus de tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium docere vos coepi, quod ipse non didici. Itaque factum est, ut prius docere inciperem quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum est, quoniam non vacavit ante discere.[2])

CAPUT II.

Multiplex loquendo incurri periculum, cuius remedium scriptura in silentio demonstrat esse positum.

5. Quid autem prae caeteris debemus discere quam tacere, ut possimus loqui, ne prius me vox condemnet mea, quam absolvat aliena? Scriptum est enim: Ex verbis tuis condemnaberis.[3]) Quid opus est igitur, ut properes periculum suscipere condemnationis loquendo, cum tacendo possis esse tutior? Quam plures vidi loquendo peccatum incidisse, vix quemquam tacendo; ideoque tacere nosse quam loqui, difficilius est. Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi loqui nihil prosit. Sapiens est ergo, qui novit tacere. Denique sapientia Dei dixit: Dominus dedit mihi linguam eruditionis, quando oporteat sermonem dicere.[4]) Merito ergo sapiens,

---

1) Ephes. 4, 11. 2) In ombb. fere editt. haec interpolata invenies verba: et quantumlibet quisque profecerit, nemo est, qui docere non egeat, dum vivit; quae in ombb. desunt Benedictinorr. mss., si unum excipias Laudinum; desunt etiam in cod. Goth. et editt. Medioll. 3) Matth. 12, 37. 4) Ies. 50, 4.

qui a Domino accipit, quo tempore sibi loquendum sit. Unde bene ait scriptura: Homo sapiens tacebit usque ad tempus. [1])

6. Ideo sancti Domini, qui scirent, quia vox hominis plerumque peccati annuntiatio est et initium erroris humani sermo est hominis, amabant tacere. Denique sanctus Domini ait. Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. [2]) Sciebat enim et legerat, divinae esse protectionis, ut homo a linguae suae flagello absconderetur [3]) et a conscientiae suae testimonio. Verberamur enim tacito cogitationis nostrae opprobrio et iudicio conscientiae; verberamur etiam vocis nostrae verbere, cum loquimur ea, quorum sono caeditur animus noster et mens consauciatur. Quis autem est, qui mundum cor a peccatorum habeat colluvione, aut non delinquat in lingua sua? Et ideo, quia neminem videbat sanctum os servare posse ab immunditia sermonis, ipse sibi silentio legem imposuit innocentiae, ut tacendo culpam declinaret, quam vix effugere posset loquendo.

7. Audiamus ergo cautionis magistrum: Dixi, custodiam vias meas; [4]) hoc est, dixi mihi, tacito cogitationis praecepto indixi mihi, ut custodirem vias meas. Aliae sunt viae, quas debemus sequi, aliae, quas custodire: sequi vias Domini, custodire nostras, ne in culpam dirigant. Potes autem custodire, si non cito loquaris. Lex dicit: Audi Israel Dominum Deum tuum. Non dixit: loquere, sed: audi. Ideo Eva lapsa est, quia locuta est viro, quod non audierat a Domino Deo suo. Prima vox Dei dicit tibi: Audi. Si audias, custodis vias tuas; et si lapsus es, cito corrigis. In quo enim corrigit iuvenior viam suam, nisi in custodiendo verba Domini? [5]) Tace ergo prius et audi, ut non deliquas in lingua tua.

8. Grave malum, ut aliquis ore suo condemnetur. Etenim si pro otioso verbo reddet unusquisque rationem, [6]) quanto magis pro verbo impuritatis et turpitudinis? Graviora enim sunt verba praecipitationis quam otiosa. Ergo si pro otioso verbo ratio poscitur, quanto magis pro sermone impietatis poena exsolvitur?

---

1) Sap. Sirac. 20, 7. 2) Ps. 39, 2. 3) Iob. 5, 21. 4) Deutr. 6, 3. 5) Ps. 119, 9. 6) Matth. 12, 36.

CAPUT III.

Non perpetuum nec otiosum esse debere silentium; et quo pacto custodia cordi ac ori contra inordinatos affectus adhibenda sit.

9. Quid igitur? Mutos nos esse oportet? Minime. Est enim tempus tacendi et est tempus loquendi. [1]) Deinde si pro otioso verbo reddimus rationem, videamus, ne reddamus et pro otioso silentio. Est enim et negotiosum silentium, ut erat Susannae, quae plus egit tacendo, quam si esset locuta. Tacendo enim apud homines locuta est Deo nec ullum maius indicium suae castitatis invenit quam silentium. Conscientia loquebatur, ubi vox non audiebatur nec quaerebat pro se hominum iudicium, quae habebat Domini testimonium. Ab illo igitur volebat absolvi, quem sciebat nullo modo posse falli. Ipse Dominus in evangelio tacens operabatur [2]) salutem hominum. [3]) Recte ergo David non silentium sibi indixit perpetuum sed custodiam.

10. Custodiamus ergo cor nostrum, custodiamus os nostrum; utrumque enim scriptum est: hic, ut os custodiamus, alibi tibi dicitur: Omni custodia serva cor tuum. [4]) Si custodiebat David, tu non custodies? Si immunda labia habebat Esaias, qui dixit: O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam; [5]) — si propheta Domini immunda habebat labia, quomodo nos munda habemus?

11. Et cui, nisi unicuique nostrum scriptum est: Sepi possessionem tuam spinis .... et argentum et aurum tuum alliga et ori tuo fac ostium et vectem et verbis tuis iugum et stateram? [6]) Possessio tua mens tua est, aurum tuum cor tuum est, argentum tuum eloquium tuum est: Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum. [7]) Bona etiam possessio mens bona. Denique possessio pretiosa homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito spinis: piis [8])

---

1) Eccles. 3, 7. 2) Matth. 26, 63. 3) Permulti Benedictt. libri mss. Cod. Goth. et editt. Medioll. legunt: salutem omnium. 4) Proverb. 4, 23. 5) Ies. 6, 5. 6) Sap. Sirac. 28, 24. 25. sec. vulg. vers. v. 28. 29. 7) Ps. 12, 7. 8) Ita tam e duobus Big. libris mss. ap. Benedictt. qui: spinis, piis sollicitudinibus legunt, quam e quorumdam mss. lectione, quae solum: piis sollicitudinibus, refert, restituere non dubitavimus, quum utrumque verbum: spinis et piis vel permutari facile, vel oculis potuit praetermitti. Inde factum, ut alii codd.: spinis sollicitudinibus, alii spinis sollicitudinum, alii denique sollicitudinis habeant.

sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam eius, transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est; et merito pretiosa, cuius fructus non caducus et temporalis sed stabilis atque aeternae salutis est. Cole ergo possessionem tuam, ut sint tibi agri.

12. Alliga sermonem tuum, ne luxuriet, ne lasciviat et multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior et ripis suis coerceatur. Cito lutum colligit amnis exundans. Alliga sensum tuum; non sit remissus ac defluus, ne dicatur de te: Non est malagma apponere neque oleum neque alligaturam. 1) Habet suas habenas mentis sobrietas, quibus regitur et gubernatur.

13. Sit ori tuo ostium, ut claudatur, ubi oportet, et obseretur diligentius, ne quis in iracundiam excitet vocem tuam et contumeliam rependas contumeliae. Audisti hodie lectum: Irascimini et nolite peccare. 2) Ergo etsi irascimur, quia affectus naturae est, non potestatis: malum sermonem non proferamus de ore nostro, ne in culpam ruamus; sed iugum sit verbis tuis et statera, hoc est, humilitas atque mensura, ut lingua tua menti subdita sit. Restringatur habenae vinculis, fraenos habeat suos, quibus revocari possit ad mensuram; sermones proferat libra examinatos iustitiae, ut sit gravitas in sensu, in sermone pondus atque in verbis modus.

CAPUT IV.

Eadem custodia prospicitur, ne a pravis motibus sed a recta ratione prodeat oratio, in qua potissimum nobis diabolus insidiatur.

14. Haec si custodiat aliquis, fit mitis, mansuetus, modestus. Custodiendo enim os suum et retinendo linguam suam nec prius loquendo, quam interroget et expendat atque examinet verba sua, si dicendum hoc, si dicendum adversus hunc, si tempus sermonis huius est: is profecto exercet modestiam ac mansuetudinem et patientiam, ut non ex indignatione et ira in sermonem erumpat, non alicuius passionis indicium det in verbis suis, non ardorem libidinis flammare in sermone suo indicet et inesse dictis suis stimu-

1) Ies. 1, 6. 2) Ps. 4, 5.

los iracundiae, ne sermo postremo, qui commendare interiora debet, vitium aliquod esse in moribus, aperiat et prodat.

15. Tunc enim maxime insidiatur adversarius, quando videt nobis passiones aliquas generari; tunc fomites movet, laqueos parat. Unde non immerito, sicut audisti hodie legi, propheta dicit: Quia ipse liberavit me de laqueo venantium et a verbo aspero; [1]) Symmachus irritationis verbum dixit, alii perturbationis. Laqueus adversarii est sermo noster; sed etiam ipse non minus adversarius nobis. Loquimur plerumque, quod excipiat inimicus et quasi nostro gladio nos vulneret. Quanto tolerabilius est alieno gladio quam nostro perire?

16. Explorat ergo adversarius nostra arma et concutit sua tela. Si viderit, moveri me, inserit aculeos suos ut seminaria iurgiorum excitet. Si emisero verbum indecorum, laqueum suum stringit. Interdum mihi quasi escam proponit vindictae possibilitatem, ut, dum vindicari cupio, ipse me inseram laqueo et nodum mortis adstringam mihi. Si quis ergo hunc adversarium sentit praesentem esse, tunc magis custodiam adhibere debet ori tuo, ne det locum adversario; sed non multi hunc vident.

CAPUT V.

Contra visibilem etiam adversarium, cum nos instigat, tuendum silentio, cuius unius ope superiores evadimus et humilitatem, quae exhibenda adversus omnes est, conservamus.

17. Sed etiam ille cavendus est, qui videri potest: quicumque irritat, quicumque incitat, quicumque exasperat, quicumque incentiva luxuriae aut libidinis suggerit. Quando ergo aliquis nobis conviciatur, lacessit, ad violentiam provocat, ad iurgium vocat: tunc silentium exerceamus, tunc muti fieri non erubescamus. Peccator est enim, qui nos provocat, qui iniuriam facit et nos similes sui fieri desiderat.

18. Denique si taceas, si dissimules, solet dicere: Quid taces? Loquere, si audes; sed non audes, mutus es, elinguem te feci. Si ergo taceas, plus rumpitur; victum sese putat, irrisum, posthabitum atque illusum. Si respondeas, superiorem se factum arbitratur, quia parem invenit.

---

1) Ps. 91, 3.

Si enim taceas, dicetur: Ille conviciatus est; hunc contemsit iste. Si referas contumeliam, dicetur: Ambo conviciati sunt. Uterque condemnatur, nemo absolvitur. Ergo illius est studium, ut irritet, ut similia illi loquar, similia agam; iusti est autem dissimulare, nihil loqui, tenere bonae fructum conscientiae, plus committere bonorum iudicio quam criminantis insolentiae, contentum esse gravitate morum suorum. Hoc est enim: silere a bonis; [1]) quia bene sibi conscius falsis non debet moveri nec aestimare, plus ponderis in alieno esse convicio quam in suo testimonio.

19. Ita fit, ut etiam humilitatem custodiat. Si autem nolit humilior videri, talia tractat et dicit ipse secum: Hic ergo ut me contemnat [2]) et in conspectu meo loquatur talia adversum me, quasi non possim ego ei aperire os meum? Cur non etiam ego dicam, in quibus eum moestificare possim? Hic ergo ut mihi iniurias faciat, quasi vir non sim, quasi vindicare me non possim? Hic ut me criminetur, quasi ego non possim graviora in eum componere?

20. Qui talia dicit, non est mitis atque humilis, non est sine tentatione. Tentator eum exagitat, ipse ei tales opiniones inserit. Plerumque adhibet hominem atque apponit nequam spiritus, qui haec illi dicat; sed tu in petra fixum vestigium tene. Etsi servus convicium dicat, iustus taceat; etsi infirmus contumeliam faciat, iustus taceat; etsi pauper criminetur, iustus non respondeat. Haec sunt arma iusti, ut cedendo vincat, sicut periti iaculandi cedentes solent vincere, et fugientes gravioribus sequentem vulnerare ictibus.

CAPUT VI.

Hac in re silentium atque humilitatem David imitanda esse, ne digni videamur iniuria.

21. Quid enim opus est moveri, cum audimus convicia? Cur non imitamur dicentem: Obmutui et humiliatus sum [3]) et silui a bonis? An hoc dixit tantummodo, non etiam fecit David? Imo et fecit. Nam cum ei conviciaretur Semei filius Iemini, tacebat David et quamvis

---

1) Ps. 39, 3. 2) Non auferendum c. Gill. et Rom. edit. ter positum: ut, quod per ellypsin facile vides scriptum atque ex animo secum reputantis ita esse intelligendum, quasi additum sit: patiar aut simile quid. 3) Ps. 39, 3.

septus armatis non retorquebat convicium, non ultionem quaerebat, eousque ut dicenti sibi Sarviae filio, quod vindicare in eum vellet, non permiserit. [1]) Ibat ergo tamquam mutus et humiliatus, ibat tacens nec movebatur, cum vir appellaretur sanguinis, qui erat conscius propriae mansuetudinis. Non ergo movebatur conviciis, cui abundabat bonorum operum conscientia.

22. Itaque is, qui cito iniuria movetur, facit se dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari. Melior est itaque, qui contemnit iniuriam quam qui dolet; qui enim contemnit, quasi non sentiat, ita despicit; qui autem dolet, quasi senserit, torquetur.

CAPUT VII.

Quam pulcre prooemii loco usurpatus fuerit psalmus XXXVIII. (39.), quo inductus vir sanctus de officiis scribere constituit idque potiori iure quam olim Cicero ad filium; et quam ob causam.

23. Neque improvide ad vos filios meos scribens huius psalmi prooemio usus sum. Quem psalmum propheta David sancto Idithum canendum dedit, ego vobis tenendum suadeo, delectatus eius sensu profundo et virtute sententiarum. Advertimus enim ex his, quae breviter libavimus, et silendi patientiam et opportunitatem loquendi et in posterioribus contemtum divitiarum, quae maxima virtutum fundamenta sunt, hoc psalmo doceri. Dum igitur hunc psalmum considero, successit animo de officiis scribere.

24. De quibus etiamsi quidam philosophiae studentes scripserint, ut Panaetius et filius eius apud Graecos, Tullius apud Latinos: non alienum duxi a nostro munere, ut etiam ipse scriberem. Et sicut Tullius ad erudiendum filium, [2]) ita ego quoque ad vos informandos filios meos; neque enim minus vos diligo, quos in evangelio genui, quam si coniugio suscepissem. Non enim vehementior est natura ad diligendum quam gratia. Plus certe diligere debemus, quos perpetuo nobiscum putamus futuros, quam quos in hoc tantum saeculo. Illi degeneres nascuntur frequenter, qui dedeceant patrem; vos ante elegimus, ut diligamus. Itaque illi necessitate diliguntur, quae non satis idonea atque diuturna est ad perpetuitatem diligendi magistra, vos iudicio, quo magnum caritatis pondus ad vim diligendi adiungitur: probare, quos diligas et diligere, quos elegeris.

---

1) 2. Sam. 16, 6. sqq. 2) Cic. de off. l. I. c. 2.

CAPUT VIII.

Nomen officii non solum philosophis sed etiam scriptoribus sacris usitatum esse; et unde hoc deductum.

25. Ergo quoniam personae conveniunt, videamus, utrum res ipsa conveniat scribere de officiis et utrum hoc nomen philosophorum tantummodo scholae aptum sit, an etiam in scripturis reperiatur divinis. Pulcre itaque dum legimus hodie evangelium, quasi adhortaretur ad scribendum Spiritus Sanctus, obtulit nobis lectionem, qua confirmaremur, etiam in nobis officium dici posse. Nam cum Zacharias sacerdos obmutuisset in templo et loqui non posset: Factum est, inquit, ut impleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam.[1] Legimus igitur officium dici a nobis posse.

26. Nec ratio ipsa abhorret, quandoquidem officium ab efficiendo dictum putamus, quasi efficium; sed propter decorem sermonis una immutata littera officium nuncupari, vel certe, ut ea agas, quae nulli officiant, prosint omnibus.

CAPUT IX.

Officium ab honesto et utili nec non ab amborum inter se comparatione desumi, sed a christianis nihil, quod ad futuram vitam non conferat, honestum aut utile agnosci atque adeo non supervacaneum fore hunc de officio tractatum.

27. Officia[2] autem ab honesto et utili duci existimaverunt et de iis duobus eligere quid praestet; deinde incidere, ut duo concurrant honesta et duo utilia et quaeratur, quid honestius et quid utilius. Primum igitur in tres partes officium dividitur, honestum et utile et quid praestantius. Deinde haec tria in quinque genera diviserunt, in duo honesta et duo utilia et eligendi iudicium. Prima pertinere dicunt ad decus honestatemque vitae, secunda ad vitae commoda, copias, opes, facultates; de iis eligendis subesse iudicium. Haec illi.[3]

28. Nos autem nihil omnino, nisi quod deceat et honestum sit, futurorum magis quam praesentium metimur formula nihilque utile, nisi quod ad vitae illius aeternae prosit gratiam, definimus, non quod ad delectationem praesentis. Neque aliqua commoda in facultatibus et copiis opum constituimus, sed incommoda haec putamus, si non

---

1) Luc. 1, 23. 2) Cic. de off. l. I. c. 3. §. 9. 3) Cic. de off. l. I. c. 3.

reiiciantur eaque oneri, cum sint, aestimari magis quam dispendio, cum erogantur. 1)

29. Non superfluum igitur scriptionis nostrae est opus, quia officium diversa aestimamus regula atque illi aestimaverunt. Illi saeculi commoda in bonis ducunt, nos haec etiam in detrimentis, quoniam, qui hic recipit bona, ut ille dives, illic cruciatur; et Lazarus, qui mala hic pertulit, illic consolationem invenit. 2) Deinde qui illa non legunt, nostra legent, si volent; qui non sermonum supellectilem neque artem dicendi sed simplicem rerum exquirunt gratiam.

CAPUT X.

Prius in sacris litteris decorum quam in philosophorum libris frequentatum esse: Pythagoram silentii sui legem mutuatum a Davide; sed huius tamen praestare disciplinam, cum primum officium sit loquendi modus.

30. Decorum 3) autem in nostris scripturis primo constitui loco, (quod graece πρέπον dicitur,) instruimur et docemur, legentes: Te decet hymnus, Deus, in Sion; vel graece, Σοὶ πρέπει ὕμνος ὁ Θεὸς ἐν Σιών. 4) Et Apostolus ait: Loquere, quae decent sanam doctrinam. 5) Et alibi: Decebat autem eum, per quem omnia et propter quem omnia, multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummari. 6)

31. Numquid prior Panaetius, numquid Aristoteles, qui et ipse disputavit de officio, quam David, cum et ipse Pythagoras, qui legitur Socrate antiquior, prophetam sequutus David, legem silentii dederit suis? Sed ille, ut per quinquennium discipulis usum inhiberet loquendi; David autem, non ut naturae munus imminueret, sed ut custodiam proferendi sermonis doceret. Et Pythagoras quidem, ut non loquendo loqui doceret; David, ut loquendo magis disceremus loqui. Quomodo enim sine exercitio doctrina aut sine usu profectus?

32. Qui disciplinam bellicam vult adsequi, quotidie exercetur armis et tamquam in procinctu positus praeludit praelium et velut coram posito praetendit hoste; atque ad

---

1) Editt. Medioll.: eaque oneri cum veniunt magis extimantur quam dispendio cum erogantur. 2) Luc. 16, 25. 3) Cic. de off. l. I. c. 27. 4) Ps. 65, 2. 5) Tit. 2, 1. 6) Hebr. 2, 10.

peritiam viresque iaculandi vel suos explorat lacertos, vel adversariorum declinat ictus et vigilanti exit obtutu. Qui navim in mari regere gubernaculis studet vel remis ducere, prius in fluvio praeludit. Qui canendi suavitatem et vocis affectant praestantiam, prius sensim canendo vocem excitant. Et qui viribus corporis legitimoque luctandi certamine coronam petunt, quotidiano usu palaestrae durantes membra, nutrientes patientiam, laborem adsuescunt. [1])

33. Haec ipsa natura nos in parvulis docet, quod prius sonos meditantur loquendi, ut loqui discant. Itaque sonus exercitatio quaedam et palaestra vocis est. Ita ergo et qui volunt discere cautionem loquendi, quod naturae est, non negent, quod custodiae est, exerceant; ut qui in specula sunt, speculando intendant, non dormiendo. Omnis enim res propriis ac domesticis exercitiis augetur

34. Ergo David tacebat non semper sed pro tempore; non iugiter neque omnibus sed irritanti adversario, provocanti peccatori non respondebat. Et, sicut alibi ait, loquentes vanitatem et cogitantes dolum non audiebat quasi surdus et quasi mutus non aperiebat illis os suum; [2]) quia et alibi habes: Noli respondere imprudenti ad imprudentiam eius, ne similis illi fias.

35. Primum igitur officium est loquendi modus. Hoc sacrificium laudis Deo dependitur, hoc reverentia exhibetur, cum scripturae divinae leguntur, hoc honorantur parentes. Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi non prosit loqui. Sapiens, ut loquatur, multa prius considerat, quid dicat aut cui dicat, quo in loco et tempore. Est ergo et tacendi et loquendi modus; est etiam facti modus. Pulcrum igitur tenere mensuram officii.

CAPUT XI.

Officium omne aut medium, aut perfectum esse scripturae testimoniis ostenditur; cui subiungitur misericordiae laus atque ad eam exhortatio.

36. Officium autem omne aut medium, aut perfectum est, [4]) quod aeque scripturarum auctoritate probare possumus. Habemus etenim in evangelio dixisse Do-

---

1) Editt. Medioll. Coster. et Rom. labori adsuescunt; cod. Goth. in laborem cons. 2) Ps. 38, 13. 14. 3) Prov. 26, 4
4) Cic. de off. l. I. c. 3. §. 8.

minum: Si vis in vitam aeternam venire, serva mandata. Dixit ille: Quae? Iesus autem dixit illi: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, honora patrem et matrem et: Diliges proximum tuum sicut te ipsum.[1]) Haec sunt media officia, quibus aliquid deest.

37. Denique dicit illi adolescens: Omnia haec custodivi a iuventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia bona tua et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo; et veni, sequere me;[2]) et supra[3]) ita est scriptum, ubi diligendos inimicos et orandum dicit pro calumniantibus et persequentibus nos et benedicere maledicentes. Hoc nos facere debemus, si volumus perfecti esse, sicut Pater noster, qui in coelo est, qui super bonos et malos solem iubet radios suos fundere et pluvia et rore terras universorum sine ulla discretione pinguescere. Hoc est igitur perfectum officium, quod *κατόρθωμα* dixerunt Graeci, quo corriguntur omnia, quae aliquos potuerunt lapsus habere.

38. Bona etiam misericordia, quae et ipsa perfectos facit, quia imitatur perfectum Patrem. Nihil tam commendat christianam animam quam misericordia; primum in pauperes, ut communes iudices partus naturae, quae omnibus ad usum generat fructus terrarum, ut, quod habes, largiaris pauperi et consortem et conformem tuum adiuves. Tu nummum largiris, ille vitam accipit; tu pecuniam das, ille substantiam suam aestimat. Tuus denarius census illius est.

39. Ad haec plus ille tibi confert, cum sit debitor salutis. Si nudum vestias, te ipsum induis iustitiam; si peregrinum sub tectum inducas tuum, si suscipias egentem, ille tibi adquirit sanctorum amicitias et aeterna tabernacula. Non mediocris ista gratia. Corporalia seminas et recipis spiritalia. Miraris iudicium Domini de sancto Iob? Mirare virtutem eius, qui poterat dicere: Oculus eram caecorum, pes claudorum. Ego eram infirmorum pater, velleribus agnorum meorum calefacti sunt humeri eorum. Foris non habitabat peregrinus; ostium autem meum omni venienti

---

1) Matth. 19, 17. 18. 19. 2) Matth. 19, 20. 21. 3) Matth. 5, 44. 45.

patebat. [1]) Beatus plane, de cuius domo numquam vacuo sinu pauper exivit; neque enim quisquam magis beatus, quam qui intelligit super[2]) pauperis necessitatem et infirmi atque inopis aerumnam. In die iudicii habebit salutem a Domino, quem habebit suae debitorem misericordiae.

CAPUT XII.

Ne quis ab exercenda misericordia revocetur, ostenditur, Deum curare actus hominum; et quemlibet improbum in ipsa opum affluentia miserum esse, Iobi auctoritate demonstratur.

40. Sed plerique revocantur ab officio dispensatricis misericordiae, dum putant, hominis actus non curare Dominum, aut nescire eum, quid in occultis geramus, quid teneat nostra conscientia; aut iudicium eius nequaquam iustum videri, quando peccatores divitiis abundare vident, gaudere honoribus, sanitate, liberis, contra autem iustos inopes degere, inhonoros, sine liberis, infirmos corpore, luctu frequenti.

41. Nec mediocris ea quaestio, quandoquidem tres illi reges amici Iob propterea eum peccatorem pronunciabant, quia inopem factum ex divite, orbatum liberis ex foecundo parente, perfusum ulceribus inhorrentemque vibicibus, [3]) exaratum vulneribus a capite usque ad pedes videbant. Quibus hanc sanctus Iob proponit adsertionem: Si ego propter peccata mea haec patior: cur impii vivunt? Inveteraverunt autem et in divitiis semen eorum secundum voluntatem, filii eorum in oculis, domus ipsorum abundant, timor autem nusquam, flagellum autem a Domino non est in ipsis. [4])

42. Haec videns infirmus corde exagitatur et studium avertit suum. Cuius dicturus sermones, ante sanctus praemisit Iob, dicens: Portate me, ego autem loquar, deinde ridete me. Nam et si arguor, quasi homo arguor. Portate ergo onus sermonum meorum. [5]) Dicturus enim sum, quod non probo, sed ad vos redarguendos proferam sermones iniquos; — aut certe, — quia ita est versus: Quid autem? Numquid ab homine arguor? [6]) Hoc est, homo me non potest redarguere, quia peccavi, etsi argui dignus

---

1) Iob. 29, 15. 16. 2) Ps. 41, 2. 3) Editt. Medioll. aliaeque cum aliquot mss. perverse scribunt: inhorrentemque vili cibo. 4) Iob. 21, 7. 8. 9. 5) Iob. 21, 2. 3. 4. 6) Sunt verba Ambrosii, corrigentis interpretationem.

sum, quia non ex evidenti culpa me arguitis, sed ex iniuriis aestimatis merita delictorum. Videns ergo infirmus, abundare iniustos successibus prosperis, se autem adteri, dicit Domino: Discede a me, vias tuas scire nolo. [1]) Quid prodest, quia servivimus ipsi, aut quae utilitas, quia occurrimus ipsi? In manibus ipsorum omnia bona, opera autem impiorum non videt.

43. Laudatur in Platone, [2]) quod in politia sua posuit eum, qui contra iustitiam disputandi partes recepisset, postulare veniam dictorum, quae non probaret, et veri inveniendi atque examinandae disputationis gratia illam sibi impositam personam dicere. Quod eousque Tullius probavit, ut ipse in libris, quos scripsit de republica, in eam sententiam dicendum putaverit.

44. Quanto antiquior illis Iob, qui haec primus reperit nec eloquentiae phalerandae gratia sed veritatis probandae praemittenda aestimavit! Statimque ipse quaestionem enodem reddidit, subiiciens, quod extinguatur lucerna impiorum et futura sit eorum eversio; [3]) non falli Deum doctorem sapientiae et disciplinae, sed esse veritatis iudicem et ideo non secundum forensem abundantiam aestimandam beatitudinem singulorum sed secundum interiorem conscientiam, quae innocentium et flagitiosorum merita discernit, vera atque incorrupta poenarum praemiorumque arbitra. Moritur innocens in potestate simplicitatis suae, in abundantia propriae voluntatis, sicut adipe repletam animam gerens. [4]) At vero peccator, quamvis foris abundet, deliciis diffluat et odoribus fragret, in amaritudine animae suae vitam exigit et ultimum diem claudit, nihil secum eorum, quae epulatus fuerit, boni referens, nihil secum auferens nisi scelerum suorum pretia.

45. Haec cogitans nega, si potes, divini esse iudicii remunerationem. Ille suo affectu beatus, hic miser; ille suo iudicio absolutus, hic reus; ille in exitu laetus, hic moerens. Cui absolvi potest, qui nec sibi innocens est? Dicite, inquit, mihi, ubi est protectio tabernaculorum eius? [5]) Signum eius non invenietur. Vita etenim facinorosi ut somnium. Aperuit oculos, transivit requies eius, evanuit

1) Iob. 21, 14. 2) Plato de republica l. II. c. 2 et 5. 3) Iob. 21, 17. 4) Iob. 21, 23. 24. 5) Iob. 21, 28.

delectatio, licet ipsa quae videtur, etiam dum vivunt, impiorum requies in inferno sit; viventes enim in inferna descendunt.

46. Vides convivium peccatoris; interroga conscientiam eius. Nonne gravius omnibus foetet sepulcris? Intueris laetitiam eius et salubritatem miraris corporis filiorum atque opum abundantiam; introspice ulcera et vibices animae eius et cordis moestitudinem. Nam de opibus quid loquar, cum legeris: Quia non in abundantia est vita eius, [1]) cum scias, quia, etsi tibi videatur dives, sibi pauper est et tuum iudicium suo refellat? De multitudine quoque filiorum et de indolentia quid loquar, cum se ipse lugeat et sine haerede futurum iudicet, cum imitatores sui successores suos esse nolit? Nulla enim haereditas peccatoris. Ergo impius ipse sibi poena est, iustus autem ipse sibi gratia et utrique aut bonorum aut malorum operum merces ex se ipso solvitur.

CAPUT XIII.

Refelluntur philosophorum opiniones, qui Deo vel mundi totius vel alicuius ex eius partibus curam abiudicant.

47. Sed revertamur ad propositum, ne divisionem factam praeteriisse videamur, quia occurrimus opinioni eorum, qui videntes sceleratos quosque divites, laetos, honoratos, potentes, cum plerique iustorum egeant atque infirmi sint, putant vel nihil Deum curare de nobis, ut Epicurei dicunt; vel nescire actus hominum, ut flagitiosi putant; vel, si scit omnia, iniquum esse iudicem, ut bonos egere patiatur, abundare improbos. Nec superfluus velut quidam excursus fuit, ut opinioni huiusmodi ipsorum affectus responderet, quos beatos iudicant, cum ipsi se miseros putent. Arbitratus enim sum, quod ipsi sibi facilius quam nobis crederent.

48. Quo decurso proclive aestimo, ut refellam caetera et primo eorum adsertionem, qui Deum putant curam mundi nequaquam habere, sicut Aristoteles adserit usque ad lunam eius descendere providentiam. Et quis operator negligat operis sui curam? Quis deserat et destituat, quod ipse condendum putavit? Si iniuria est regere, nonne est maior iniuria fecisse? Quum aliquid non fecisse nulla iniustitia sit, non curare, quod feceris, summa inclementia.

---

1) Luc. 12, 15.

49. Quod si aut Deum, creatorem suum, abnegant, aut ferarum et bestiarum se haberi numero censent: quid de illis dicamus, qui hac se condemnant iniuria? Per omnia Deum ire ipsi adserunt et omnia in virtute eius consistere, vim et maiestatem eius per omnia elementa penetrare, terras, coelum, maria; et putant iniuriam eius, si mentem hominis, qua nihil nobis ipse praestantius dedit, penetret et divinae maiestatis ingrediatur scientia?

50. Sed horum magistrum velut ebrium et voluptatis patronum ipsi, qui putantur sobrii, irrident philosophi. Nam de Aristotelis opinione quid loquar? qui putat, Deum suis contentum esse finibus et praescripto regni modo degere; ut poetarum loquuntur fabulae, qui mundum inter tres ferunt esse divisum, ut alii coelum, alii mari, alii inferna coercenda imperio sorte obvenerint eosque cavere, ne usurpata alienarum partium sollicitudine inter se bellum excitent. Similiter ergo adserit, quod terrarum curam non habeat, sicut maris vel inferni non habet. Et quomodo ipsi excludunt, quos sequuntur, poetas?

CAPUT XIV.

Dei cognitionem nihil fugere, et scripturarum testimoniis et solis comprobatur exemplo, qui, licet creatura sit, tamen vel lumine vel calore cuncta penetrat.

51. Sequitur illa responsio, utrum Deum, si operis sui cura non praeterierit, praetereat scientia. Ergo qui plantavit aurem, non audit; qui finxit oculum, non videt, non considerat? [1])

52. Non praeterut haec vana opinio sanctos prophetas. Denique David inducit eos loquentes, quos superbia inflatos adserit. Quid enim tam superbum, quam cum ipsi sub peccato sint, alios indigne ferant peccatores vivere, dicentes: Usque quo peccatores, Domine, usque quo peccatores gloriabuntur? [2]) Et infra: Et dixerunt: Non videbit Dominus neque intelliget Deus Iacob. [3]) Quibus respondet propheta dicens: Intelligite nunc insipientes in populo et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audit et qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguit, qui docet hominem scientiam?

---

1) Ps. 94, 9. 2) Ps. 94, 3. 3) Ps. 94, 7

Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt. [1]) Qui ea, quaecumque vana sunt, deprehendit, ea quae sancta sunt, [2]) nescit et ignorat, quod ipse fecit? Potest opus suum ignorare artifex? Homo est et in opere suo latentia deprehendit; et Deus opus suum nescit? Altius ergo profundum in opere quam in auctore? Et fecit aliquid, quod supra se esset, cuius meritum ignoraret auctor, cuius affectum nesciret arbiter? Haec illis.

53. Caeterum nobis satis est ipsius testimonium, qui ait: Ego sum scrutans corda et renes. [3]) Et in evangelio ait Dominus Iesus: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? [4]) Sciebat enim, quod cogitarent mala. Denique evangelista testatur, dicens: Sciebat enim Iesus cogitationes eorum. [5])

54. Quorum non poterit satis movere opinio, si facta eorum consideremus. Nolunt supra se esse iudicem, quem nihil fallat; nolunt ei dare occultorum scientiam, qui metuunt, occulta sua prodi. Sed etiam Dominus, sciens opera eorum, tradidit eos in tenebras. In nocte, inquit, erit fur et oculus adulteri servabit tenebras, dicens: Non considerabit me oculus; et latibulum personae posuit suae. [6]) Omnis enim, qui lucem fugit, diligit tenebras, studens latere, cum Deum latere non possit, qui intra profundum abyssi et intra hominum mentes non solum tractata sed etiam volvenda cognoscit. Denique et ille, qui dicit in ecclesiastico: Quis videt me? Et tenebrae cooperiunt me et parietes; quem vereor? [7]) quamvis in lecto suo positus haec cogitet, ubi non putaverit, comprehenditur. Et erit, inquit, dedecus, quod non intellexerit timorem Dei. [8])

55. Quid autem tam stolidum quam putare, quod Deum quidquam praetereat, cum sol, qui minister luminis est, etiam abdita penetret et in fundamenta domus vel secreta conclavia vis caloris eius irrumpat? Quis neget, verna temperie tepefieri interiora terrarum, quas glacies hiberna constrinxerit? Norunt ergo arborum occulta vim caloris vel frigoris, adeo ut radices arborum aut urantur

---

1) Ps. 94, 8. 9. 10. 11. 2) Ita permulti libri mss. ap. Benedictt. cod. Drensd. et editt. Medioll. Contr. editt. ceterae c. mss. aliquot et cod. Goth.: quae facta sunt. 3) Ierem. 17, 10. 4) Luc. 5, 22. 5) Luc. 6, 8. 6) Iob. 24, 14. 15. 7) Sirac. 23, 25. 26. 8) Sirac. 23, 31.

frigore, aut fotu solis virescant. Denique ubi clementia coeli arriserit, varios terra se fundit in fructus.

56. Si igitur radius solis fundit lumen suum super omnem terram et in ea, quae clausa sunt, se inserit nec vectibus ferreis aut gravium valvarum obicibus, quominus penetret, impeditur: quomodo non potest intelligibilis Dei splendor in cogitationes hominum et corda semet, quae ipse creavit, inserere, sed ea, quae ipse fecit, non videt? et fecit, ut meliora sint, quae facta sunt et potentiora, quam ipse est, qui ea fecit, ut possint, quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem et potestatem inseruit mentibus nostris, ut eam comprehendere cum velit, ipse non possit?

CAPUT XV.

Quibus displicet, quod bonis male et malis bene sit, eis Lazari exemplo et Pauli auctoritate ostenditur, post vitam poenas ac praemia reservari.

57. Duo absolvimus et, ut arbitramur, non incongrue nobis huiusmodi cecidit disputatio. Tertium genus quaestionis residet huiusmodi, cur peccatores abundent opibus et divitiis, epulentur iugiter, sine moerore, sine luctu; iusti autem egeant et afficiantur aut coniugum amissione aut liberorum? Quibus satisfacere debuit illa evangelii parabola, [1]) quod dives bysso et purpura induebatur et epulas copiosas exhibebat quotidie, pauper autem plenus ulcerum de mensa eius colligebat reliquias. Post obitum vero utriusque pauper erat in sinu Abrahae requiem habens, dives in suppliciis. Nonne evidens est meritorum aut praemia aut supplicia post mortem manere?

58. Et recte, quia in certamine labor est, post certamen aliis victoria, aliis ignominia. Numquid priusquam cursus conficiatur, palma cuiquam datur, aut defertur corona? Merito Paulus: Certamen, inquit, bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi; quod reliquum est, reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex; non solum autem mihi, sed etiam his, qui diligunt adventum eius. [2]) In illa, inquit, die reddet, non hic. Hic autem in laboribus, in periculis in naufragiis quasi athleta bonus decertabat, quia sciebat,

---

1) Luc. 16, 19 sqq. 2) 2. Tim. 4, 7. 8.

quoniam per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei. 1) Ergo non potest quis praemium accipere, nisi legitime certaverit nec est gloriosa victoria, nisi ubi fuerint laboriosa certamina.

CAPUT XVI.

Confirmato, quod supra de praemiis et poenis dictum fuerat, subiungitur non mirum esse, si quibus merces in futuro non destinatur, hic illi non laborent neque confligant additurque ideo, temporalia bona ipsis concedi, ne qua eis relinquatur excusatio.

59. Nonne iniustus est, qui ante dat praemium, quam certamen fuerit absolutum? Ideoque Dominus in evangelio ait: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum. 2) Non dixit: Beati divites, sed pauperes. Inde incipit beatitudo iudicio divino, ubi aerumna aestimatur humana. Beati, qui esuriunt, quia ipsi saturabuntur. Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolationem habebunt. Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum. Beati estis, cum vobis maledicent et persequentur et dicent omne malum adversum vos propter iustitiam. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelo. 3) Futuram non praesentem, in coelo non in terra mercedem promisit esse reddendam. Quid alibi poscis, quod alibi debetur? Quid praepropere coronam exigis, antequam vincas? Quid detergere pulverem, quid requiescere cupis, quid epulari gestis, antequam stadium solvatur? Adhuc populus spectat, adhuc athletae in scammate 4) sunt et tu iam otium petis?

60. Sed forte dicas: Cur impii laetantur? cur luxuriantur? cur etiam ipsi non mecum laborant? Quoniam, qui non subscripserint ad coronam, non tenentur ad laborem certaminis; qui in stadium non descenderint, non se perfundunt oleo, non oblinunt pulvere. Quos manet gloria, exspectat iniuria. Unguentati spectare solent, non decertare, non solem, aestus, pulverem imbresque perpeti.

---

1) Act. 14, 22. 2) Matth. 5, 3. 3) Matth. 5, 4 sqq.
4) Ita editt. Rom. et Benedict. auctoritate multorr. mss. habent; contra: in scemmate reliquae editiones ad unam omnes, ne Mediolanensibus quidem exceptis, quae in schemate scripserunt; Codex denique Dresd.: in caumate.

Dicant ergo et ipsis athletae: Venite, nobiscum laborate. Sed respondebunt spectatores: Nos hic interim de vobis iudicamus, vos autem sine nobis coronae, si viceritis, gloriam vindicabitis.

61. Isti igitur, qui in deliciis, qui in luxuria, rapinis, quaestibus, honoribus studia posuerunt sua, spectatores magis sunt quam praeliatores. Habent lucrum laboris, fructum virtutis non habent. Fovent otium, astutia et improbitate aggerant divitiarum acervos; sed exsolvent, seram licet, nequitiae suae poenam. Horum requies in infernis, tua vero in coelo; horum domus in sepulcro, tua in paradiso. Unde pulcre vigilare eos in tumulo Iob dixit, [1]) quia soporem quietis habere non possunt, quem ille dormivit, qui resurrexit.

62. Noli igitur ut parvulus sapere, ut parvulus loqui, ut parvulus cogitare, ut parvulus vindicare ea, quae sunt posterioris aetatis. Perfectorum est corona. Exspecta, ut veniat, quod perfectum est; quando non per speciem in aenigmate, sed facie ad faciem formam ipsam redopertae [2]) veritatis possis cognoscere. Tunc qua causa ille dives fuerit, qui erat improbus et raptor alieni, qua causa potens alius, qua causa ille abundaverit liberis, ille fultus honoribus, revelabitur.

63. Fortasse ut dicatur raptori: Dives eras, qua causa aliena rapiebas? Egestas non compulit, inopia non coegit. Nonne ideo te divitem feci, ut excusationem habere non possis? Dicatur etiam potenti: Cur non adfuisti viduae, orphanis quoque iniuriam patientibus? Numquid tu infirmus eras? Numquid non poteras subvenire? Ideo te feci potentem, non ut inferres violentiam sed repelleres. Non tibi scriptum est: Eripe iniuriam accipientem? [3]) Non tibi scriptum est: Pauperem et egenum de manu peccatoris liberate? [4]) Dicatur etiam abundanti: Liberis et honoribus cumulavi te, salubritatem corporis concessi tibi; cur non sequutus es praecepta mea? Famule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te? Nonne ego tibi liberos dedi, honores contuli, salutem donavi? Cur me negabas? Cur aestimabas, quod ad scientiam meam, quae

---

1) Iob. 21, 32. 2) Cod. Goth. corrigendi ut videtur studio, mutavit: non opertae. 3) Sirac. 4, 9. 4) Ps. 82, 4.

gereres, non pervenirent? Cur tenebas dona mea, despiciebas mandata mea?

64. Denique de Iuda proditore haec colligere licet, qui et apostolus inter duodecim electus est et loculos pecuniarum, quas pauperibus erogaret, commissos habebat, ne videretur aut quasi inhonorus, aut quasi egenus Dominum prodidisse. Et ideo ut iustificaretur in eo Dominus, haec ei contulit, ut non quasi iniuria exasperatus sed quasi praevaricatus gratiam maiori esset offensae obnoxius.

CAPUT XVII.

Adolescentis officia et exempla eidem aetati accommoda proponuntur.

65. Quoniam igitur et poenam improbitati et virtuti fore praemium satis claruit, de officiis aggrediamur dicere, quae nobis ab adolescentia spectanda sunt, [1]) ut cum aetate accrescant simul. [2]) Est igitur bonorum adolescentium, timorem Dei habere, deferre parentibus, [3]) honorem habere senioribus, castitatem tueri, non adspernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam, quae ornamento sunt minori aetati. Ut enim in senibus gravitas, in iuvenibus alacritas, ita in adolescentibus verecundia velut quadam dote commendatur naturae.

66. Erat Isaac Dominum timens, utpote Abrahae indoles, deferens patri usque adeo, ut adversus paternam voluntatem nec mortem recusaret. [4]) Ioseph quoque cum somniasset, quod sol et luna et stellae adorarent eum, sedulo tamen obsequio deferebat patri: [5]) castus ita, ut ne sermonem quidem audire vellet nisi pudicum, humilis usque ad servitutem, verecundus usque ad fugam, patiens usque ad carcerem, remissor iniuriae usque ad remunerationem. Cuius tanta verecundia fuit, ut comprehensus a muliere, vestem in manibus eius fugiens mallet relinquere, quam verecundiam deponere. [6]) Moyses [7]) quoque et Hieremias [8]) electi a Domino, ut oracula Dei praedicarent populo, quod poterant per gratiam, excusabant per verecundiam.

---

1) Cic. de off. l. I. c. 34. 2) 3) Ita Benedictini mss. auctoritate, cum quibus ad verbum conspirant cod. Dresd. et editt. Medioll.; reliquae omnes editt. habent: accrescant simul studia bonorum actuum et infra: deferre parentibus honorem, habere senioribus reverentiam, quarum adscriptionum alteram respuit cod. Goth., admisit alteram. 4) Genes. 22. 5) Gen. 37, 5 sqq. 6) Genes. 39, 7. 7) Exod. 4, 10. 8) Ierem. 1, 6

CAPUT XVIII.

De partibus verecundiae: quemadmodum sermonem ac silentium temperet, pudicitiam comitetur, preces nostras Deo commendet, motibus corporeis moderetur; ubi refertur historia de duobus clericis observatu minime indigna. Tum subnectitur, qua ratione componendus ex eadem virtute incessus, quantave cautio, ne quid inverecundum ore proferatur, aut detegatur in corpore, adhibenda sit et haec omnia exemplis appositissimis illustrantur.

67. Pulcra igitur virtus est verecundiae et suavis gratia, quae non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus, [1]) ne modum progrediaris loquendi, ne quid indecorum sermo resonet tuus. Speculum enim mentis plerumque in verbis refulget. Ipsum vocis sonum librat modestia, ne cuiusquam offendat aurem vox fortior. Denique in ipso canendi genere prima disciplina verecundia est; imo etiam in omni usu loquendi, ut sensim quis aut psallere aut canere aut postremo loqui incipiat, ut verecunda principia commendent processum.

68. Silentium quoque ipsum, in quo est reliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiae est. Denique si aut infantiae putatur aut superbiae, probro datur; si verecundiae, laudi ducitur. Tacebat in periculis Susanna [2]) et gravius verecundiae quam vitae damnum putabat nec arbitrabatur, periculo pudoris tuendam salutem. Deo soli loquebatur, cui poterat casta verecundia eloqui; refugiebat ora intueri virorum. Est enim et in oculis verecundia, ut nec videre viros femina nec videri velit.

69. Neque vero quisquam solius hanc laudem castitatis putet. Est enim verecundia pudicitiae comes, cuius societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendae castitatis pudor est comes, qui, si se praetendat ad ea, quae prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinat. [3]) Hic primus in ipso cognitionis ingressu Domini matrem commendat legentibus [4]) et tamquam testis locuples dignam, quae ad tale munus eligeretur, adstruit, quod in cubiculo,

---

1) Cic. de off. l. I. c. 37. §. 134. 2) Dan. 13, 35. sec. Vulg.
3) Hic locus ab editoribus e perpaucis mss., ut inscii docent Benedictini, correctus est. Pleraq. mss. cod. Dresd. et Goth. editt. Medioll. ita habent: qui si (alii: qui se) praetendat, et quae prima pericula sunt, pudicitiam temptari non sinat. Itaque sic potius medendum ei videtur, ut scribatur: qui si se praetendat, et quae prima pericula sunt, pudicitiam tentare non sinat. 4) Luc. 1, 29 sqq.

quod sola, quod salutata ab angelo tacet et mota est in introitu eius, quod ad virilis sexus speciem peregrinam [1]) turbatur adspectus virginis. Itaque quamvis esset humilis, prae verecundia tamen salutantem non resalutavit nec ullum responsum retulit, nisi ubi de suscipienda Domini generatione cognovit, ut qualitatem effectus disceret, non ut sermonem referret.

70. In ipsa oratione nostra multum verecundia placet, multum conciliat gratiae apud Deum nostrum. Nonne haec praetulit publicanum et commendavit eum, qui nec oculos suos audebat ad coelum levare? [2]) Ideo iustificatur magis Domini iudicio quam ille Pharisaeus, quem deformavit praesumtio. Ideoque oremus in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante Deum locuples, ut ait Petrus. [3]) Magna igitur modestia, quae cum sit etiam [4]) sui iuris remissior, nihil sibi usurpans, nihil vindicans et quodammodo intra vires suas contractior, dives est apud Deum, apud quem nemo dives. Dives est modestia, quia portio Dei est. Paulus quoque orationem deferri praecepit cum verecundia et sobrietate. [5]) Primam hanc et quasi praeviam vult esse orationis futurae, ut non glorietur peccatoris oratio, sed, quasi colore pudoris obducta, quo plus defert verecundiae de recordatione delicti, hoc uberiorem mereatur gratiam.

71. Est etiam in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. [6]) Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus aut levior aut iactantior aut turbidior, aut contra gravior et constantior et purior et maturior aestimatur. Itaque vox quaedam est animi corporis motus.

72. Meministis, filii, quemdam amicum, cum sedulis se videretur commendare officiis, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus eius plurimum dedeceret; alterum quoque cum in clero reperissem, iubere [7]) me, ne umquam praeiret mihi, quia velut quodam insolentis incessus

---

1) Mss. nec pauci nec inferioris notae ap. Benedictt. cod. Dresd. et Goth.: quod ad virilis sexus speciem p e r e g r i n a t u r adspectus virginis. 2) Luc. 18, 13. 14. 3) 1. Petr. 3, 4. 4) Editt. Medioll.: quae cum sit a n a t u r a sui iuris etc. 5) 1. Tim. 2, 9. 6) Cic. de off. l. I. c. 35. 7) Ita c. editt. Medioll. codd. Dresd. et Goth. scripsimus; Benedictini: i u s s i s s e.

verbere oculos feriret meos. Idque dixi, cum redderetur post offensam muneri. Hoc solum excepi nec fefellit sententia; uterque enim ab ecclesia recessit, ut qualis incessu prodebatur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter Arianae infestationis tempore fidem deseruit; alter pecuniae studio, ne iudicium subiret sacerdotale, [1]) se nostrum negavit. Lucebat in illorum incessu imago levitatis, species quaedam scurrarum percursantium.

73. Sunt etiam, qui sensim ambulando imitantur histrionicos gestus [2]) et quasi quaedam fercula pomparum et statuarum motus nutantium, ut, quotiescumque gradum transferunt, modulos quosdam servare videantur.

74. Nec cursim ambulare honestum arbitror, nisi cum causa exigit alicuius periculi vel iusta necessitas. Nam plerumque festinantes anhelos videmus torquere ora, quibus si causa desit festinationis necessariae, naevus est iustae offensionis. Sed non de his dico, quibus rara properatio ex causa nascitur, sed quibus iugis et continua in naturam vertitur. Nec in illis ego tamquam simulacrorum effigies probo nec in istis tamquam excussorum ruinas.

75. Est etiam gressus probabilis, in quo sit species auctoritatis gravitatisque pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit atque affectatio, sed motus sit purus ac simplex. Nihil enim fucatum placet. Motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet; ut ars desit, non desit correctio.

76. Quod si etiam ista spectantur altius, quanto magis cavendum est, ne quid turpe ore exeat; hoc enim graviter coinquinat hominem. Non enim cibus coinquinat, sed iniusta obtrectatio, sed verborum obscoenitas. [3]) Haec etiam vulgo pudori sunt. In nostro vero officio nullum verbum quod inhoneste cadat, non incutiat verecundiam. Et non solum nihil ipsi indecorum loqui, sed ne aurem quidem debemus huiusmodi praebere dictis; sicut Ioseph,

---

1) Ita Benedictini e magno, ut confirmant, concensu mss., ad quae etiam codic. Goth. adnumeres; contra duo mss. ap. Benedictt. cod. Dresd. editt. Medioll. ceteraeque omnes, praeter Romanam, quae legit: ne iudicium subiret sacerdotum, ita habent: ne iudicium subiret, sacerdotem se nostrum negavit, quam parum aberat lectionem, ut praeferremus. 2) Cic. de off. l. I. c. 36. 3) Cic. de off. l. I. c. 35. §. 127.

ne incongrua suae audiret verecundiae, veste fugit relicta, quoniam, quem delectat audire, alterum loqui provocat. [1])

77. Intelligere quoque, quod turpe sit, pudori maximo est. Spectare vero, si quid huiusmodi fortuitu accidat, quanti horroris est! Quod ergo in aliis displicet, numquid potest in se ipso placere? Nec ipsa natura nos docet, quae perfecte quidem omnes partes nostri corporis explicavit, ut et necessitati consuleret et gratiam venustaret? Sed tamen eas, quae decorae ad adspectum forent, in quibus formae apex quasi in arce quadam locatus et figurae suavitas et vultus species emineret operandique usus esset paratior, obvias atque apertas reliquit; eas vero, in quibus esset naturalis obsequium necessitatis, ne deforme sui praeberent spectaculum, partim tamquam in ipso amandavit atque abscondit corpore, partim docuit et suasit tegendas. [2])

78. Nonne igitur ipsa natura est magistra verecundiae? Cuius exemplo modestia hominum, quam a modo scientiae, quid deceret, appellatam arbitror, [3]) id quod in hac nostri corporis fabrica abditum reperit, operuit et texit, ut ostium illud, quod ex transverso faciendum in arca illa Noe iusto dictum est; [4]) in qua vel ecclesiae vel nostri figura est corporis, per quod ostium egeruntur reliquiae ciborum. Ergo naturae opifex sic nostrae studuit verecundiae, sic decorum illud et honestum in nostro custodivit corpore, ut ductus quosdam atque exitus cuniculorum nostrorum post tergum relegaret atque ab adspectu nostro averteret, ne purgatio ventris visum oculorum offenderet. De quo pulcre Apostolus ait: Quae videntur, inquit, membra corporis infirmiora, necessariora sunt et quae putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorem honorem circumdamus et quae inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorem habent. [5]) Etenim imitatione naturae industria auxit gratiam. Quod alio loco etiam altius interpretati sumus, [6]) ut non solum abscondamus ab oculis, verum etiam quae abscondenda accepimus, eorum indicia ususque membrorum suis appellationibus nuncupare indecorum putemus.

---

1) Gen. 39, 12. 2) Cic. de off. l. I. c. 35. 3) Cic. de off. l. I. c. 40. §. 142. 4) Gen. 6, 16. 5) 1. Cor. 12, 22. 23. 6) Vid. Ambr. librum de Noe et Arca cap. VIII.

79. Denique si casu aperiantur hae partes, confunditur verecundia; si studio, impudentia aestimatur. Unde et filius Noe Cham offensam retulit, quia nudatum videns patrem risit: qui autem operuerunt patrem, acceperunt benedictionis gratiam. 1) Ex quo mos vetus et in urbe Roma et in plerisque civitatibus fuit, ut filii puberes cum parentibus, vel generi cum soceris non lavarent, 2) ne paternae reverentiae auctoritas minueretur; licet plerique se et in lavacro, quantum possunt, tegant, ne vel illic, ubi nudum totum est corpus, huiusmodi intecta sit portio.

80. Sacerdotes quoque veteri more, sicut in exodo legimus, braccas accipiebant, sicut ad Mosen dictum est a Domino: Et facies illis braccas lineas, ut tegatur turpitudo pudoris. A lumbis usque ad femora erunt et habebit eas Aaron et filii eius, cum intrabunt in tabernaculum testimonii et cum accedent sacrificare ad aram sanctuarii et non inducent super se peccatum, ne moriantur. 3) Quod nonnulli nostrorum servare adhuc feruntur, plerique spiritali interpretatione ad cautionem verecundiae et custodiam castitatis dictum arbitrantur.

CAPUT XIX.

Decorum quomodo describatur ab oratore? An, et quantum ad virtutem conferat formositas? Postremo qua cura, ne quid affectatum aut effeminatum in nobis appareat, efficiendum?

81. Delectavit me diutius in partibus demorari verecundiae, quia ad vos loquebar, qui aut bona eius ex vobis recognoscitis, aut damna ignoratis. Quae cum sit omnibus aetatibus, personis, temporibus et locis apta, tamen adolescentes iuvenilesque annos maxime decet.

82. In omni autem servandum aetate, ut deceat quod agas et conveniat et quadret sibi ordo vitae tuae. Unde Tullius 4) etiam ordinem putat in illo decore servari oportere, idque positum dicit in formositate, ordine, ornatu ad actionem apto; quae difficile ait loquendo explicari posse et ideo satis esse intelligi.

83. Formositatem autem cur posuerit, non satis intelligo, quamvis ille etiam vires corporis laudet. Nos certe in pulcritudine corporis locum virtutis non ponimus, gra-

---

1) Gen. 9, 22 sqq. 2) Cic. de off. l. I. c. 35. §. 129.
3) Exod. 28, 42. 43. 4) Cic. de off. l. I. c. 35. §. 126.

tiam tamen non excludimus, quia verecundia et vultus ipsos solet pudore obfundere gratioresque reddere. Ut enim artifex in materia commodiore melius operari solet, sic verecundia in ipso quoque corporis decore plus eminet, ita tamen, ut etiam ipse non sit affectatus decor corporis, sed naturalis, simplex, neglectus magis quam expetitus, non pretiosis et albentibus adiutus vestimentis, sed communibus, ut honestati vel necessitati nihil desit, nihil accedat nitori.

84. Vox ipsa non remissa, non fracta, nihil femineum sonans, qualem multi gravitatis specie simulare consuerunt, sed formam quamdam et regulam ac succum virilem reservans. Hoc est enim pulcritudinem vivendi tenere, convenientia cuique sexui et personae reddere. Hic ordo gestorum optimus, hic ornatus ad omnem actionem accommodus. Sed ut molliculum et infractum aut vocis sonum aut gestum corporis non probo, ita neque agrestem ac rusticum. Naturam imitemur; eius effigies formula disciplinae, forma honestatis est.

CAPUT XX.

Ad conservandam verecundiam intemperantium hominum consortia, convivia extraneorum ac mulierum commercia vitanda; sed otium nostrum domi in piis honestisque studiis insumendum.

85. Habet sane suos scopulos verecundia, non quos ipsa invehit, sed quos saepe incurrit, si intemperantium incidamus consortia, qui sub specie iucunditatis venenum infundunt bonis. Hi si adsidui sunt et maxime in convivio, ludo ac ioco, enervant gravitatem illam virilem. Caveamus itaque, ne dum relaxare animum volumus, solvamus omnem harmoniam, quasi concentum quemdam bonorum operum. Usus enim cito inflectit naturam.

86. Unde, [1]) quod prudenter facitis, convenire ecclesiasticis et maxime ministrorum officiis arbitror: declinare extraneorum convivia, vel ut ipsi hospitales sitis peregrinantibus, vel ut ea cautione nullus sit opprobrio locus. Convivia quippe extraneorum occupationes habent, tum etiam epulandi produnt [2]) cupiditatem. Subrepunt etiam

---

1) Ita e nonnullis mss. ap. Benedictt. e cod. Dresd. et editt. Medioll. restituere non dubitavimus. Editt. ceterae omnes ab Amerbach. ad Benedictt. habent: Unde quam prudenter factis convenire ecclesiasticis, et maxime ministrorum officiis convenire arbitror, declinare etc. 2) Aliquot mss. ap. Benedictt., cod. Dresd. et editt. Medioll.: producunt.

fabulae frequenter de saeculo ac voluptatibus; claudere aures non potes; prohibere, putatur superbiae. Subrepunt etiam praeter voluntatem pocula. Melius est, tuae domui semel excuses quam alienae frequenter; et ut ipse sobrius surgas, tamen ex aliena insolentia condemnari non debet praesentia tua.

87. Viduarum ac virginum domos, nisi visitandi gratia, iuniores adire non est opus, et hoc cum senioribus, hoc est, [1]) vel cum episcopo vel si gravior est causa, cum presbyteris. Quid necesse est, ut demus saecularibus obtrectandi locum? Quid opus est, ut illae quoque visitationes crebrae accipiant auctoritatem? Quid si aliqua illarum forte labatur? Cur alieni lapsus subeas invidiam? Quam multos etiam fortes illecebra decepit! Quanti non dederunt errori locum et dederunt suspicioni!

88. Cur non illa tempora, quibus ab ecclesia vacas, lectioni impendas? Cur non Christum revisas, Christum alloquaris, Christum audias? Illum alloquimur, cum oramus, illum audimus, cum divina legimus oracula. Quid nobis cum alienis domibus? Una est domus, quae omnes capit. Illi potius ad nos veniant, qui nos requirunt. Quid nobis cum fabulis? Ministerium altaribus Christi non obsequium hominibus deferendum recepimus.

89. Humiles nos esse decet, mites, mansuetos, graves, patientes, modum tenere in omnibus, ut, nullum vitium esse in moribus, vel tacitus vultus vel sermo annuntiet.

CAPUT XXI.

Iracundiam, priusquam oriatur, praecavendam; si oborta fuerit, reprimendam ac mitigandam; si nec id adsequi valuerimus, linguam saltem a conviciis coercendam, ut sint motus nostri puerilium commotionum similes. Dictum Architae memoratur ostenditurque, Davidem ipsi hac in re factis et scriptis praeivisse.

90. Caveatur iracundia, [2]) aut si praecaveri non potest, cohibeatur. Mala enim illex peccati indignatio est, quae ita animum perturbat, ut rationi non relinquat locum. Primum est igitur, si fieri potest, ut morum tranquillitas [3])

---

1) Editt. Medioll. ex sui aevi ingenio verba sic collocant: hoc est, cum presbyteris, vel si gravior est causa, cum episcopo. 2) Cic. de off. l. I. c. 25. §. 89. 3) Editt. Medioll. habent: ut motum tranquillitas etc. unde legendum esse coniicimus: ut motuum tranquillitas.

usu quodam, affectione, proposito, in naturam vertatur. [1]) Deinde quoniam ita plerumque motus infixus est naturae ac moribus, ut evelli atque evitari non queat, si praevideri potuerit, ratione reprimatur. Aut si prius occupatus fuerit animus ab indignatione, quam consilio prospici ac provideri potuerit: ne occuparetur, meditare, quomodo motum animi tui vincas, iracundiam temperes. Resiste irae, si potes; cede, si non potes, quia scriptum est: Date locum irae. [2])

91. Iacob fratri indignanti pie cessit et Rebeccae, id est, patientiae instructus consilio abesse maluit et peregrinari, quam excitare fratris indignationem et tunc redire, cum fratrem mitigatum putaret. [3]) Et ideo tantam apud Deum invenit gratiam. Quibus deinde obsequiis, quantis muneribus fratrem ipsum reconciliavit sibi, ut ille praereptae benedictionis non meminisset, meminisset delatae satisfactionis! [4])

92. Ergo si praevenerit et praeoccupaverit mentem tuam iracundia et adscenderit in te, non relinquas locum tuum. Locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit et perversitas impulerit ad indignationem: si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam a malo et labia tua, ne loquantur dolum. [5]) Deinde inquire pacem et sequere eam. Pacem illam Iacob sancti vide, quanta sit. Primum sedato animum. [6]) Si non praevalueris, fraenos linguae impone tuae; deinde reconciliationis studium non praetermittas. Haec oratores saeculi, de nostris usurpata, in suis posuere libris; sed ille sensus huius habet gratiam, qui prior dixit.

93. Vitemus ergo aut temperemus iracundiam, ne sit eius aut in laudibus exceptio aut in vitiis exaggeratio. Non mediocre est mitigare iracundiam; non inferius quam

1) Cod. Dresd.: ut morum tranquillitas usu quodam et affectatione (sic pro: affectione editt. quoq. Medioll.) a proposito in naturam vertatur. 2) Rom. 12, 19. 3) Gen. 27, 42 sqq. 4) Gen. 32, 3 sqq. 5) Ps. 34, 13. 14. 6) Ita textum restituimus e cod. Dresd. et editt. Medioll., quae in his verbis plane consentiunt; in quibus contigit causam ut deprehenderemus, ob quam editt. Coster. et Rom. scripserunt: ... Iacob vide. Quanta primum sedatio animi? Si etc. Reliquae editt.: pacem ... vide, qua (Benedictt.: qua tu) primum sedato animum.

omnino non commoveri. Hoc nostrum est, naturae illud. Denique commotiones in pueris innoxiae sunt, quae plus habent gratiae quam amaritudinis. Et si cito pueri inter se moventur, facile sedantur et maiori suavitate in se recurrunt. Nesciunt, se subdole artificioseque tractare. Nolite hos contemnere pueros, de quibus Dominus ait: Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum coelorum. 1) Itaque et ipse Dominus, hoc est, Dei virtus, sicut puer, cum malediceretur, non remaledixit: cum percuteretur, non repercussit. 2) Ita ergo te compara, u tquasi puer iniuriam non teneas, malitiam non exerceas, omnia a te innocenter proficiscantur. Non consideres, quid ab aliis in te revertatur. Locum tuum serva, simplicitatem et puritatem tui pectoris custodi. Noli respondere irato ad iracundiam eius sive imprudenti ad imprudentiam. Cito culpa culpam excutit. Si lapides teras, nonne ignis erumpit?

94. Ferutn gentiles, ut in maius omnia verbis extollere solent, Architae Tarentini 3) dictum philosophi, quod ad villicum suum dixerit: O te infelicem, quem afflictarem, nisi iratus essem! Sed iam David et armatam dexteram in indignatione compresserat. Et quanto plus est non remaledicere quam non vindicare! Et bellatores adversus Nabal ad ultionem paratos, Abigail deprecatione revocaverat. 4) Unde advertimus tempestivis quoque intercessionibus non solum cedere nos, sed etiam delectari oportere. Eousque autem delectatus est, ut benediceret intervenientem, quod ab studio vindictae revocatus foret.

95. Iam dixerat de inimicis suis: Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi. 5) Audiamus, turbatus in ira quid dixerit: Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam? 6) Illi ad iracundiam provocabant, hic tranquillitatem eligebat.

96. Iam dixerat: Irascimini, et nolite peccare. 7) Moralis magister, qui naturalem affectum inflectendum magis ratione doctrinae quam extirpandum noverat, moralia docet; hoc est: Irascimini ubi culpa est, cui irasci debeatis.

---

1) Matth. 18, 3. 2) 1. Petr. 2, 23. 3) Vid. Valer. Maxim. lib. IV. c. I. sumsissem, inquit, a te supplicium, nisi tibi iratus essem. 4) 1. Sam. 25. 5) Ps. 55, 4. 6) Ps. 55, 7. 7) Ps. 4, 5.

Non potest enim fieri, ut non rerum indignitate moveamur;[1]) alioquin non virtus sed lentitudo et remissio iudicatur. Irascimini ergo ita, ut a culpa abstineatis. Vel sic: Si irascimini, nolite peccare, sed vincite ratione iracundiam. Vel certe sic: Si irascimini, vobis irascamini, quia commoti estis et non peccabitis. Qui enim sibi irascitur, quia cito commotus est, desinit irasci alteri; qui autem vult iram suam iustam probare, plus inflammatur et cito in culpam cadit. Melior est autem secundum Salomonem, qui iracundiam continet, quam qui urbem capit,[2]) quia ira etiam fortes decipit.

97. Cavere igitur debemus, ne in perturbationes prius incidamus, quam animos nostros ratio componat; exanimat enim mentem plerumque aut ira aut dolor aut formido mortis et improviso percellit ictu. Ideo praevenire pulcrum est cogitatione, quae volvendo mentem exerceat, ne repentinis excitetur commotionibus, sed iugo quodam rationis et habenis adstricta mitescat.

CAPUT XXII.

De cogitationibus et appetitu deque decoro sermonis, in confabulatione ac disceptatione servando.

98. Sunt autem gemini motus,[3]) hoc est, cogitationum et appetitus; alteri cogitationum, alteri appetitus, non confusi, sed discreti et dispares. Cogitationes verum exquirere et quasi emolere muneris habent; appetitus ad aliquid impellit agendum atque excitat. Itaque ipso genere naturae suae et cogitationes tranquillitatem sedationis infundunt et appetitus motum agendi excutit. Ita ergo informati simus, ut bonarum rerum subeat animum cogitatio, appetitus rationi obtemperet, (si vere, ut illud decorum custodiamus, animum volumus intendere) ne rationem excludat rei alicuius affectus; sed ratio quid honestati conveniat, examinet.

99. Et quoniam ad conservationem[4]) decori spectare diximus, ut sciamus in factis dictisve quis modus, prior autem ordo loquendi quam faciendi est: sermo in duo dividitur, in colloquium familiare et in tractatum disceptationemque fidei atque iustitiae. In utroque servandum, ne sit aliqua perturbatio, sed tamquam mitis et placidus et bene-

1) Cic. de off. l. I. c. 38. §. 136. 2) Prov. 16, 32. 3) Cic. de off. l. I. c. 36. §. 132. 4) Cic. de off. l. I. c. 37.

volentiae plenus et gratiae sine ulla sermo ducatur contumelia. Absit pertinax in familiari sermone contentio; quaestiones enim magis excitare inanes quam utilitatis aliquid adferre solet. Disceptatio sine ira, suavitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate, hortatio sine offensione. Et sicut in omni actu vitae id cavere debemus, ne rationem nimius animi motus excludat, sed teneamus consilii locum: ita etiam in sermone formulam eam teneri convenit, ne aut ira excitetur aut odium, aut cupiditatis nostrae aut ignaviae aliqua exprimamus indicia.

100. Sit igitur sermo huiusmodi de scripturis maxime. Quid enim magis nos oportet loqui, quam de conversatione optima, adhortatione observationis, disciplinae custodia. Habeat caput eius rationem et finis modum. [1]) Sermo enim taediosus iram excitat. Quam vero indecorum, ut cum omnis confabulatio habere soleat incrementum gratiae, habeat naevum offensionis!

101. Tractatus quoque de doctrina fidei, de magisterio continentiae, de disceptatione iustitiae, adhortatione diligentiae, non unus semper, sed, ut se dederit lectio, nobis et arripiendus est et prout possumus, prosequendus; neque nimium prolixus, neque cito interruptus, ne vel fastidium derelinquat, vel desidiam prodat atque incuriam. Oratio pura, simplex, dilucida atque manifesta, plena gravitatis et ponderis, non affectata elegantia, sed non intermissa gratia.

CAPUT XXIII.

Iocos etsi nonnumquam honesti sint, tamen in ecclesiasticis viris omnino proscribendos; vocem autem puram ac simplicem esse oportere.

102. Multa praeterea de ratione dicendi dant praecepta saeculares viri, [2]) quae nobis praetereunda arbitror, ut de iocandi disciplina. [3]) Nam licet interdum honesta ioca ac suavia sint, tamen ab ecclesiastica abhorrent regula, quoniam, quae in scripturis sanctis non reperimus, ea quemadmodum usurpare possumus?

103. Cavenda enim etiam in fabulis, ne inflectant gravitatem severioris propositi. Vae vobis, qui ridetis, quia flebitis! [4]) ait Dominus; et nos ridendi materiam

---

1) Cic. ibid. §. 135. in fine. 2) Cic. de off. l. I. c. 37. 3) Cic. de off. l. I. c. 29. §. 103. et 104. 4) Luc. 6, 25.

requirimus, ut hic ridentes illic fleamus? Non solum profusos sed omnes etiam iocos declinandos arbitror, nisi forte plenum suavitatis et gratiae sermonem esse, non indecorum est.

104. Nam de voce quid loquar, quam simplicem et puram esse satis arbitror; [1]) canoram autem esse naturae est, non industriae. Sit sane distincta pronuntiationis modo et plena succi virilis, ut agrestem ac subrusticum fugiat sonum, non ut rhythmum adfectet scenicum, sed mysticum servet.

CAPUT XXIV.

Tria in vitae actibus observanda, nimirum, ut rationi appetitus subiiciatur, ut in studiis iusta servetur moderatio, denique ut suo quaeque tempore atque ordine gerantur. Quae omnia in sanctis veteris testamenti viris adeo praefulserunt, ut manifestum sit eos cardinalibus, quas vocant, virtutibus egregie instructos fuisse.

105. De ratione dicendi satis dictum puto, nunc de actione vitae quid congruat, consideremus. Tria [2]) autem in hoc genere spectanda cernimus: unum, ut rationi appetitus non reluctetur; hoc enim solum modo possunt officia nostra illi decoro convenire. Si enim appetitus rationi obediat, facile id, quod deceat in omnibus officiis, conservari potest. Deinde ne maiore studio, quam res ipsa est, quae suscipitur, vel minore, aut parvam magno ambitu suscepisse, aut magnam inferiore destituisse videamur. Tertium de moderatione studiorum operumque nostrorum, de ordine quoque rerum et de opportunitate temporum non dissimulandum puto.

106. Sed primum illud quasi fundamentum est omnium, ut appetitus rationi pareat; secundum et tertium idem est, hoc est: in utroque moderatio. Vacat enim apud nos speciei liberalis, quae pulcritudo habetur, et dignitatis contemplatio. Sequitur de ordine rerum et de opportunitate temporum. Ac per hoc tria sunt, quae videamus utrum in aliquo sanctorum consummata possimus docere.

107. Primum ipse pater Abraham, [3]) qui ad magisterium futurae successionis informatus et instructus est, iussus exire de terra sua et de cognatione sua et de domo patris sui, — nonne multiplicatae necessitudinis praestrictus

1) Cic. de off. l. I. c. 37. §. 133. 2) Cic. de off. l. I. c. 39. §. 141.
3) Gen. 12, 1 sqq.

affectu, tamen appetitum rationi obedientem praebuit? Quem enim terrae suae, cognationis, domus quoque propriae gratia non delectaret? Et hunc ergo mulcebat suorum suavitas, sed imperii coelestis et remunerationis aeternae consideratio movebat amplius. Nonne considerabat uxorem imbecillem ad labores, teneram ad iniurias, decoram ad incentiva insolentium, sine summo non posse duci periculo? Et tamen subire omnia, quam excusare consultius diiudicavit. Deinde cum descenderet in Aegyptum, monuit, ut diceret, se sororem esse, non uxorem ipsius.

108. Adverte, quanti appetitus! Timebat uxoris pudori, timebat propriae saluti, suspectas habebat Aegyptiorum libidines, et tamen praevaluit apud eum ratio exsequendae devotionis. Consideravit enim, quod Dei favore ubique tutus esse posset, offenso autem Domino etiam domi non posset illaesus manere. Vicit igitur appetitum ratio et obedientem sibi praestitit.

109. Capto nepote [1]) non perterritus neque tot regum turbatus populis, bellum repetit; victoria potitus praedae partem, cuius ipse fuit auctor, recusavit. Promisso quoque sibi filio, cum consideraret emortui corporis sui vires depositas, sterilitatem coniugis et supremam senectutem etiam contra usum naturae Deo credidit. [2])

110. Adverte convenire omnia. Appetitus non defuit, sed repressus est; animus aequalis gerendis, qui nec magna pro vilibus nec minora pro magnis duceret, moderatio pro negotiis, ordo rerum, opportunitas temporum, mensura verborum. Fide primus, iustitia praecipuus, in praelio strenuus, in victoria non avarus, domi hospitalis, uxori sedulus.

111. Sanctum quoque eius nepotem Iacob delectabat domi securum degere; sed mater voluit peregrinari, ut daret fraternae iracundiae locum. [3]) Vicit appetitum consilii salubritas. Exsul domo, profugus a parentibus, ubique tamen convenientem mensuram negotiis tenuit et temporibus opportunitatem reservavit; acceptus domi parentibus, ut alter, maturitate provocatus obsequii, benedictionem daret, alter amore pio propenderet; fraterno quoque iudicio praelatus, cum cibum suum fratri cedendum putasset, [4]) delectabatur

---

1) Gen. 14, 14 sqq. 2) Gen. 15, 1 sqq. coll. Gen. 17, 15 sqq. 3) Gen. 27, 42 sqq. 4) Gen. 25, 34.

utique alimento secundum naturam, sed secundum pietatem cessit petito. Pastor domino gregis fidus, socero gener sedulus, impiger in labore, in convivio parcus, in satisfactione praevius, in remuneratione largus. Denique sic fraternam mitigavit iracundiam, ut cuius verebatur inimicitias, adipisceretur gratiam. [1])

112. Quid de Ioseph loquar, [2]) qui utique habebat cupiditatem libertatis et suscepit servitii necessitatem? Quam subditus in servitute, quam in virtute constans, quam benignus in carcere, sapiens in interpretatione, in potestate moderatus, in ubertate providus, in fame iustus, ordinem laudis rebus adiungens et opportunitatem temporibus, aequitatem populis officii sui moderatione dispensans?

113. Iob quoque iuxta secundis atque adversis rebus irreprehensibilis, patiens, gratus Deo atque acceptus, vexabatur doloribus, sed se consolabatur.

114. David etiam fortis in bello, patiens in adversis, in Hierusalem pacificus, in victoria mansuetus, in peccato dolens, in senectute providus, rerum modos, vices temporum per singularum sonos servavit aetatum, ut mihi videatur non minus vivendi genere quam canendi suavitate praedulcis immortalem [3]) Deo sui fudisse meriti cantilenam.

115. Quod his viris principalium virtutum officium defuit? [4]) Quarum primo loco constituerunt prudentiam, quae in veri investigatione versatur et scientiae plenioris infundit cupiditatem; secundo iustitiam, quae suum cuique tribuit, alienum non vindicat, utilitatem propriam negligit, ut communem aequitatem custodiat; tertio fortitudinem, quae et in rebus bellicis excelsi animi magnitudine et domi eminet corporisque praestat viribus; quarto temperantiam, quae modum ordinemque servat omnium, quae vel agenda vel dicenda arbitramur.

CAPUT XXV.

Exposito, cur ductum non fuerit a memoratis virtutibus exordium, easdem in veteribus patribus extitisse, pressius demonstratur.

116. Haec forsitan aliquis dicat primo loco poni oportuisse, quoniam ab his quatuor virtutibus nascuntur

---

1) Gen. 33, 1 sqq. 2) Gen. 39, 1 sqq. 3) Mss. quaedam et editt.: moralem; at nostram lectionem praeter Benedictinor. auctoritatem etiam cod. Dresd. et editt. Medioll. tuentur. 4) Cic. de off. l. I. c. 5.

officiorum genera. Sed hoc artis est, ut primo officium definiatur,[1]) postea certa in genera dividatur. Nos autem artem fugimus, exempla maiorum proponimus, quae neque obscuritatem adferunt ad intelligendum neque ad tractandum versutias. Sit igitur nobis vita maiorum disciplinae speculum, non calliditatis commentarium, imitandi reverentia, non disputandi astutia.

117. Fuit igitur in sancto Abraham primo loco prudentia, de quo dicit scriptura: Credidit Abraham Deo et reputatum est illi ad iustitiam.[2]) Nemo enim prudens, qui Deum nescit. Denique insipiens dixit, quia non est Deus;[3]) nam sapiens non diceret. Quomodo enim sapiens, qui non requirit auctorem suum, qui dicit lapidi: Pater meus es tu;[4]) qui dicit diabolo, ut Manichaeus: Auctor meus es tu? Quomodo sapiens Arianus, qui mavult imperfectum auctorem habere atque degenerem quam verum atque perfectum? Quomodo sapiens Marcion atque Eunomius, qui malunt Deum malum quam bonum habere? Quomodo sapiens, qui Deum suum non timet? Initium enim sapientiae timor Domini.[5]) Et alibi habes: Sapientes non declinant de ore Domini, sed tractant in confessionibus suis;[6]) simul quoque dicente scriptura: Reputatum est ei ad iustitiam; alterius virtutis ei gratiam detulit.

118. Primi igitur nostri definierunt prudentiam in veri consistere cognitione. Quis enim illorum ante Abraham, David, Salomonem? Deinde iustitiam spectare ad societatem generis humani. Denique David ait: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum.[7]) Iustus miseretur, iustus commodat. Sapienti et iusto totus mundus divitiarum est. Iustus communia pro suis habet, sua pro communibus. Iustus se ipsum, priusquam alios, accusat. Ille enim iustus, qui nec sibi parcit et occulta sua latere non patitur. Vide, quam iustus Abraham. In senectute susceperat filium per repromissionem, reposcenti Domino negandum ad sacrificium, quamvis unicum, non putavit.[8])

119. Adverte hic omnes virtutes quatuor in uno facto. Fuit sapientiae, Deo credere nec filii gratiam anteferre

---

1) Cic. de off. I. I. c. 2. §. 7. 2) Gen. 15, 6. 3) Ps. 14, 1. et 52, 1. 4) Ierem. 2, 27. 5) Ps. 111, 9. 6) Prov. 24, 7. 7) Ps. 112, 9. 8) Gen. 22.

auctoris praecepto; fuit iustitiae, acceptum reddere; fuit fortitudinis, appetitum ratione cohibere. Ducebat hostiam pater, interrogabat filius, tentabatur affectus patrius, sed non vincebatur. Repetebat filius appellationem paternam, compungebat paterna viscera, sed non minuebat devotionem. Accedit et quarta virtus temperantia. Tenebat iustus et pietatis modum et exsecutionis ordinem. Denique dum sacrificio necessaria vehit, dum ignem adolet, dum filium ligat, dum gladium educit, hoc immolandi ordine meruit, ut filium reservaret.

120. Quid sapientius sancto Iacob, qui Deum vidit facie ad faciem et meruit benedictionem? [1]) Quid iustius, qui ea, quae adquisierat, oblatis muneribus cum fratre divisit? Quid fortius, qui cum Deo luctatus est? Quid modestius eo, qui modestiam ita et locis et temporibus deferebat, ut filiae iniuriam mallet praetexere coniugio quam vindicare, eo quod inter alienos positus amori potius consulendum, quam odia colligenda censebat?

121. Noe quam sapiens, qui tantam fabricavit arcam. [2]) Quam iustus, qui ad semen omnium reservatus solus ex omnibus et praeteritae generationis superstes est factus et auctor futurae, mundo potius et universis magis quam sibi natus! Quam fortis, ut diluvium vinceret! Quam temperans, ut diluvium toleraret! quando introiret, qua moderatione degeret, quando corvum, quando columbam dimitteret, quando reciperet revertentes, quando exeundi opportunitatem captaret, agnosceret!

CAPUT XXVI.

In inquirenda veritate contra sua praecepta peccasse philosophos, Moysen vero illis sapientiorem se praebuisse. Eo maiori studio enitendum ad comparandam sapientiam, quo maior est ipsius dignitas, ad quam omnes ipsa natura impelluntur.

122. Itaque tractant [3]) in veri investigatione tenendum illud decorum, ut summo studio requiramus, quid verum sit, non falsa pro veris ducere, non obscuris vera involvere, non superfluis vel implexis atque ambiguis occupare animum. Quid tam indecorum, quam venerari ligna, quod ipsi faciunt? Quid tam obscurum, quam de astronomia et geometria tractare, quod probant, et profundi aeris spatia

---

1) Gen. 32. sqq. 2) Gen. 6, 14 sqq. 3) Cic. de off. l. I. c. 4. §. 13. 5. §. 15.

metiri, coelum quoque et mare numeris includere; relinquere causas salutis, errores quaerere?

123. At non ille eruditus in omni sapientia Aegyptiorum Moyses probavit ista, sed illam sapientiam detrimentum et stultitiam iudicavit et aversus ab ea intimo Deum quaesivit affectu ideoque vidit, interrogavit, audivit loquentem.[1]) Quis magis sapiens quam ille, quem docuit Deus, qui omnem sapientiam Aegyptiorum omnesque artium potentias operis sui virtute evacuavit? Non hic incognita pro cognitis habebat hisque temere adsentiebatur; quae duo in hoc maxime naturali atque honesto loco vitanda discant,[2]) qui sibi nec contra naturam esse, nec turpe iudicant saxa adorare et a simulacris auxilium petere, quae nihil sentiant.

124. Quanto igitur excelsior virtus est sapientia, tanto magis enitendum arbitror, ut adsequi eam possimus. Itaque ne quid contra naturam, ne quid turpe atque indecorum sentiamus, duo haec, id est, et tempus et diligentiam ad considerationem rerum examinandi gratia conferre debemus. Nihil est enim, quo magis homo caeteris animantibus praestet, quam quod rationis est particeps, causas rerum requirit, generis sui auctorem investigandum putat, in cuius potestate vitae necisque nostrae potestas sit, qui mundum hunc suo nutu regat, cui sciamus rationem esse reddendam nostrorum actuum. Nihil est enim, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum iudicem futurum, quem et occulta non fallant et indecora offendant et honesta delectent.

125. Omnibus igitur hominibus inest secundum naturam humanam verum investigare, quae nos ad studium cognitionis et scientiae trahit et inquirendi infundit cupiditatem. In quo excellere universis pulcrum videtur, sed paucorum est adsequi, qui volvendo cogitationes, consilia examinando, non mediocrem impendunt laborem, ut ad illud beate honesteque vivendum pervenire possint atque operibus appropinquare. Non enim qui dixerit, inquit, mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum, sed qui fecerit ea, quae dico.[3]) Nam studia scientiae sine factis, haud scio, an etiam involvant magis.

---

1) Exod. 3, 1 sqq. 2) Cod. Dresd. et Goth. omnesq. editt. praeter Rom. et Benedict. habent: d i c u n t. 3) Matth. 7, 21.

CAPUT XXVII.

Primum officii fontem esse prudentiam, ex qua derivatae tres aliae virtutes, ita cum ea atque inter se connexae sunt, ut a se invicem divelli ac separari nequeant.

126. Primus igitur officii fons prudentia est.[1]) Quid enim tam plenum officii, quam deferre auctori studium atque reverentiam? Qui tamen fons et in virtutes derivatur caeteras; neque enim potest iustitia sine prudentia esse, cum examinare, quid iustum quidve iniustum sit, non mediocris prudentiae sit; summus in utroque error. Qui enim iustum iudicat iniustum, iniustum vero iustum, execrabilis apud Deum. Ut quid abundant iustitiae[2]) imprudenti? Salomon ait.[3]) Neque iterum prudentia sine iustitia est; pietas enim in Deum initium intellectus. Quo advertimus, illud ab huius saeculi translatum magis quam inventum sapientibus, quia pietas fundamentum est omnium virtutum.

127. Iustitiae[4]) autem pietas est prima in Deum, secunda in patriam, tertia in parentes, item in omnes: quae et ipsa secundum naturae est magisterium. Siquidem ab ineunte aetate, ubi primum sensus infundi coeperit, vitam amamus tamquam Dei munus, patriam parentesque diligimus, deinde aequales, quibus sociari cupimus. Hinc caritas nascitur, quae alios sibi praefert, non quaerens, quae sua sunt; in quibus est principatus iustitiae.

128. Omnibus quoque animantibus innascitur,[5]) primum salutem tueri, cavere quae noceant, expetere quae prosint: ut pastum, ut latibula, quibus se a periculo, imbribus, sole defendant, quod est prudentiae. Succedit quoque, ut omnium genera animantium congregabilia natura sint, primo generis sui ac formae consortibus, tum etiam caeteris; ut videmus, boves armentis, equos gregibus et maxime pares paribus delectari; cervos quoque cervis et plerumque hominibus adiungi. Iam de procreandi studio et sobole, vel etiam generantium amore quid loquar, in quo est forma iustitiae praecipua?

---

1) Cic. de off. l. I. c. 6. 2) Ita melioris notae libr. mss. ap. Benedictt., ad quos etiam codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll. accedunt, quae ex errore corrigentis habent: iniustitiae; contra edit. Rom. c. quibusd. mss. scripsit: ut quid abundant pecuniae imprudenti, quae esse videtur correctio e LXX. viror. versione: ἱνατί ὑπῆρξε χρήματα ἄφρονι. 3) Prov. 17, 15. 16. 4) Cic. de off. l. I. c. 7. 5) Ibid. c. 4.

129. Liquet igitur et has et reliquas cognatas sibi esse virtutes: siquidem et fortitudo, quae vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena sit iustitiae; et scire, quo consilio defendat atque adiuvet, captare etiam temporum et locorum opportunitates, prudentiae ac modestiae sit; et temperantia ipsa sine prudentia modum scire non possit; opportunitatem noscere et secundum mensuram reddere, sit iustitiae; et in omnibus istis magnanimitas necessaria sit et quaedam fortitudo mentis, plerumque et corporis, ut quis, quod velit, possit implere.

CAPUT XXVIII.

Societatem constare iustitia et beneficentia; illius partes duas ultionem et privatam possessionem a Christianis non agnosci; quod vero de rerum communitate ac mutuo auxilio tradunt Stoici, hoc eos e scripturis sacris mutuatos esse. Quantus iustitiae splendor et quinam scopuli accessum ad illam praepediant?

130. Iustitia 1) igitur ad societatem generis humani et ad communitatem refertur. Societatis enim ratio dividitur in duas partes, iustitiam et beneficentiam, quam eamdem liberalitatem et benignitatem vocant; iustitia mihi excelsior videtur, liberalitas gratior; illa censuram tenet, ista bonitatem.

131. Sed primum ipsum, quod putant philosophi iustitiae munus, apud nos excluditur. Dicunt enim illi, eam primam esse iustitiae formam, ut nemini quis noceat, nisi lacessitus iniuria; quod evangelii auctoritate vacuatur. Vult enim scriptura, ut sit in nobis spiritus Filii hominis, qui venit conferre gratiam, non inferre iniuriam. 2)

132. Deinde formam iustitiae putaverunt, ut quis communia, id est, publica pro publicis habeat, privata pro suis. Ne hoc quidem secundum naturam; natura enim omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari iussit omnia, ut pastus omnibus communis esset et terra foret omnium quaedam communis possessio. Natura igitur ius commune generavit, usurpatio ius fecit privatum. Quo in loco aiunt placuisse Stoicis, quae in terris gignantur, omnia ad usus hominum creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint.

---

1) Cic. de off. l. I. c. 7. 2) Luc. 9, 56.

133. Unde hoc, nisi de nostris scripturis dicendum adsumserunt? Moyses enim scripsit, quia dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et secundum similitudinem, et habeat potestatem piscium maris et volatilium coeli et pecorum et omnium repentium super terram. [1]) Et David ait: Omnia subiecisti sub pedibus eius, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres coeli et pisces maris. [2]) Ergo omnia subiecta esse homini, de nostris didicerunt et ideo censent, propter hominem esse generata.

134. Hominem quoque hominis causa generatum esse in libris Moysi reperimus, dicente Domino: Non est bonum, esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. [3]) Ad adiumentum ergo mulier data est viro, quae generaret, ut homo homini adiumento foret. Denique antequam mulier formaretur, dictum est de Adam: Non est inventus adiutor similis illi; [4]) adiumentum enim homo nisi de homine habere non poterat. Ex omnibus igitur animantibus nullum animal simile et, ut absolute dicamus, nullus adiutor hominis inventus est; muliebris igitur sexus adiutor exspectabatur.

135. Ergo secundum Dei voluntatem vel naturae copulam invicem nobis esse auxilio debemus, certare officiis, velut in medio omnes utilitates ponere et, ut verbo scripturae utar, adiumentum ferre alter alteri, vel studio, vel officio, vel pecunia, vel operibus, vel quolibet modo, ut inter nos societatis augeatur gratia nec quisquam ab officio vel periculi terrore revocetur, sed omnia sua ducat vel adversa vel prospera. [5]) Denique sanctus Moyses pro populo patriae bella suscipere gravia non reformidavit nec regis potentissimi trepidavit arma nec barbaricae immanitatis expavit ferociam, sed abiecit salutem suam, ut plebi redderet libertatem.

136. Magnus itaque iustitiae splendor, quae aliis potius nata quam sibi, communitatem et societatem nostram adiuvat, excelsitatem tenet, ut suo iudicio omnia subiecta habeat, opem aliis ferat, pecuniam conferat, officia non abnuat, pericula suscipiat aliena.

---

1) Gen. 1, 26. 2) Ps. 8, 8. 9. 3) Gen. 2, 18. 4) Gen. 2, 20. 5) Cic. de off. l. I. c. 9. § 30.

137. Quis non cuperet hanc virtutis arcem tenere, nisi prima avaritia infirmaret atque inflecteret tantae virtutis vigorem? [1]) Etenim dum augere opes, aggregare pecunias, occupare terras possessionibus cupimus, praestare divitiis: iustitiae formam exuimus, beneficentiam communem amisimus. Quomodo enim potest iustus esse, qui studet eripere alteri, quod sibi quaerat?

138. Potentiae quoque cupiditas formam iustitiae virilem effeminat. [2]) Quomodo enim potest pro aliis intervenire, qui alios sibi subiicere conatur? et infirmo adversus potentes opem ferre, qui ipse gravem libertati adfectat potentiam?

CAPUT XXIX.

Iustitiam in bello etiam atque ipsis hostibus servari oportere, Moysis ac Elisaei exemplis ostenditur; ab Hebraeis mutuo veteres accepisse, ut hostes appellarent nomine molliori; denique iustitiae fundamentum in fide esse ac formam in ecclesia.

139. Quanta autem iustitia sit, ex hoc intelligi potest, quod nec locis nec personis nec temporibus excipitur, quae etiam hostibus reservatur, [3]) ut, si constitutus sit cum hoste aut locus aut dies praelio, adversus iustitiam putetur, aut loco praevenire aut tempore. Interest enim, utrum aliquis pugna aliqua et conflictu gravi capiatur, an superiore gratia, vel aliquo eventu. Siquidem vehementioribus hostibus et infidis et his, qui amplius laeserint, vehementior refertur ultio, ut de Madianitis [4]) qui per mulieres suas plerosque peccare fecerant ex plebe Iudaeorum, unde et Dei in populum patrum iracundia effusa est. Et ideo factum est, ut nullum Moyses victor superesse pateretur; Gabaonitas autem, qui fraude magis quam bello tentaverant plebem patrum, non expugnaret Iesus, sed conditionis impositae adficeret iniuria; [5]) Syros vero Elisaeus, quos obsidentes in civitatem induxerat, momentanea caecitate percussos, ut, quo ingrederentur, videre non possent, volenti regi Israel percutere non adquiesceret dicens: Non percuties, quos non captivasti in lancea et in gladio tuo; pone eis panem et aquam, ut manducent et bibant et remittantur et eant ad dominum suum; [6]) ut humanitate provocati gratiam repraesentarent.

---

1) Cic. de off. l. I. c. 7. §. 24. et c. 8. 2) Ibid. c. 8. §. 26. 3) Cic. de off. l. I. c. 11. §. 34. 4) Num. c. 31. 5) Ios. 9, 3 sqq. 6) 2. Reg. 6, 22.

Denique postea in terram Israel venire piratae Syriae destiterunt.

140. Si ergo etiam in bello iustitia valet, quanto magis in pace servanda est? Et hanc gratiam propheta his detulit, qui ad eum corripiendum venerant. Sic enim legimus, quod in obsidionem eius miserat rex Syriae exercitum suum, cognito quod Elisaeus esset, qui consiliis et argumentationibus eius obviaret omnibus. Quem videns exercitum, Giezi servus prophetae de salutis periculo trepidare coepit. Cui dixit propheta: Noli timere, quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis. 1) Et rogante propheta, ut aperirentur oculi servo suo, aperti sunt. Et vidit itaque Giezi totum montem equis repletum et curribus in circuitu Elisaei. Quibus descendentibus ait propheta: Percute, Deus, coecitate exercitum Syriae. Quo impetrato, dixit ad Syros: Venite post me, et ducam vos ad hominem, quem quaeritis. Et viderunt Elisaeum, quem corripere gestiebant et videntes tenere non poterant. Liquet igitur etiam in bello fidem et iustitiam servari oportere nec illud decorum esse posse, si violetur fides.

141. Denique etiam adversarios molli veteres appellatione nominabant, ut peregrinos vocarent; hostes enim antiquo ritu peregrini dicebantur. 2) Quod aeque etiam ipsum de nostris adsumtum dicere possumus; adversarios enim suos Hebraei allophylos, hoc est, alienigenas latino appellabant vocabulo. Denique in libro Regnorum primo sic legimus: Et factum est in diebus illis, convenerunt alienigenae in pugnam ad Israel. 3)

142. Fundamentum ergo est iustitiae fides; 4) iustorum enim corda meditantur fidem et qui se iustus accusat, iustitiam supra fidem collocat; nam tunc iustitia eius apparet, si vera fateatur. Denique et Dominus per Esaiam: Ecce, inquit, mitto lapidem in fundamentum Sion, 5) id est, Christum in fundamenta ecclesiae. Fides enim omnium Christus; ecclesia autem quaedam forma iustitiae est, commune ius omnium: in commune orat, in commune operatur, in commune tentatur. Denique qui se ipsum sibi abnegat, ipse iustus, ipse dignus Christo est. Ideo et Paulus fun-

---

1) 2. Reg. 6, 16 sqq. 2) Cic. de off. l. I. c. 12. 3) 1. Sam. 4, 1. 4) Cic. de off. l. I. c. 7. §. 23. 5) Ies. 28, 18.

damentum posuit Christum, ut supra eum opera iustitiae locaremus,[1]) quia fides fundamentum est; in operibus autem aut malis iniquitas aut bonis iustitia est.

CAPUT XXX.

De beneficentia et eius partibus, benevolentia et liberalitate; quomodo illae simul iungendae sint; quaenamve adiuncta, ut liberalitatem cum laude ac merito quis exerceat, requirantur?

143. Sed iam de beneficentia loquamur, quae dividitur etiam ipsa in benevolentiam et liberalitatem. Ex his igitur duobus constat beneficentia, ut sit perfecta. Non enim satis est bene velle, sed etiam bene facere; nec satis est iterum bene facere, nisi id ex bono fonte, hoc est, bona voluntate proficiscatur: Hilarem enim datorem diligit Deus.[2]) Nam si invitus facias, quae tibi merces est? Unde apostolus[3]) generaliter: Si volens hoc ago, mercedem habeo; si invitus, dispensatio[4]) mihi credita est. In evangelio quoque multas disciplinas accepimus iustae liberalitatis.

144. Pulcrum est igitur bene velle et eo largiri consilio, ut prosis, non ut noceas.[5]) Nam si luxurioso ad luxuriae effusionem, adultero ad mercedem adulterii largiendum putes, non est beneficentia ista, ubi nulla est benevolentia. Officere enim istud est, non prodesse alteri, si largiaris ei, qui conspiret adversus patriam, qui congregare cupiat tuo sumtu perditos, qui impugnent ecclesiam. Non est haec probabilis liberalitas, si adiuves eum, qui adversus viduam et pupillos gravi decernit iurgio, aut vi aliqua possessiones eorum eripere conatur.

145. Non probatur largitas,[6]) si, quod alteri largitur, alteri quis extorqueat; si iniuste quaerat et iuste dispensandum putet, nisi forte ut ille Zacchaeus[7]) reddas prius quadruplum ei, quem fraudaveris et gentilitatis vitia fidei studio et credentis operatione compenses. Fundamentum igitur habeat liberalitas tua.

146. Hoc primum quaeritur, ut cum fide conferas, fraudem non facias oblatis; ne dicas, te plus conferre et minus conferas. Quid enim opus est dicere? Fraus promissi est; in tua potestate est largiri, quod velis. Fraus

---

1) 1. Cor. 3, 11. 2) 2. Cor. 9, 7. 3) 1. Cor. 9, 17. 4) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: dispensatio, inquit, mihi etc. 5) Cic. de off. l. I. c. 14. 6) Cic. ibid. §. 43. 7) Luc. 19, 8.

fundamentum solvit et opus corruit. Numquid Petrus ita indignatione efferbuit, ut Ananiam extingui vellet, vel uxorem eius?[1]) Sed exemplo eorum noluit perire caeteros.

147. Nec illa perfecta est liberalitas,[2]) si iactantiae causa magis quam misericordiae largiaris. Affectus tuus nomen imponit operi tuo; quomodo a te proficiscitur, sic aestimatur. Vides, quam moralem iudicem habeas. Te consulit, quomodo opus tuum suscipiat; mentem tuam prius interrogat. Nesciat, inquit, sinistra tua, quid faciat dextera tua.[3]) Non de corpore loquitur, sed etiam unanimus tuus, frater tuus, quod facis, nesciat, ne, dum hic mercedem quaeris iactantiae, illic remunerationis fructum amittas. Perfecta autem est liberalitas, ubi silentio quis tegit opus suum et necessitatibus singulorum occulte subvenit; quem laudat os pauperis et non labia sua.

148. Deinde perfecta liberalitas fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei. Grandis culpa, si sciente te fidelis egeat; si scias, eum sine sumtu esse, famem tolerare, aerumnam perpeti, qui praesertim egere erubescat; si in causam ceciderit aut captivitatis suorum aut calumniae et non adiuves; si sit in carcere et poenis et suppliciis propter debitum aliquod iustus excrucietur; (nam etsi omnibus debetur misericordia, tamen iusto amplius); si tempore afflictionis suae nihil a te impetret; si tempore periculi, quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat quam vita morituri. De quo pulcre Iob dixit: Benedictio perituri in me veniat.[4])

149. Personarum quidem Deus acceptor non est, quia novit omnia. Nos autem omnibus quidem debemus misericordiam, sed, quia plerique fraude eam quaerunt et adfingunt aerumnam, ideo, ubi causa manifestatur, persona cognoscitur, tempus urget, largius se debet profundere misericordia. Non enim avarus Dominus est, ut plurimum quaerat. Beatus quidem, qui dimittit omnia et sequitur eum; sed et ille beatus est, qui, quod habet, ex affectu facit. Denique duo aera[5]) viduae illius divitum muneribus

---

1) Act. 5, 1 sqq. 2) Cic. ibid. §. 44. 3) Matth. 6, 3. 4) Iob. 29, 13. 5) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: duo minuta aera.

praetulit, quia totum illa, quod habuit, contulit, illi autem ex abundantia partem exiguam contulerunt. [1]) Affectus igitur divitem collationem aut pauperem facit et pretium rebus imponit. Caeterum Dominus non vult, simul effundi opes, sed dispensari; nisi forte ut Elisaeus boves suos occidit et pavit pauperes [2]) ex eo, quod habuit, ut nulla cura teneretur domestica, sed relictis omnibus in disciplinam se propheticam daret.

150. Est etiam illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias, [3]) si egere cognoscas. Melius est enim, ut ipse subvenias tuis, quibus pudor est ab aliis sumtum deposcere, aut alicui postulare subsidium necessitati, — non tamen ut illi ditiores eo fieri velint, quod tu potes conferre inopibus; causa enim praestat, non gratia. Neque enim propterea te Domino dicasti, ut tuos divites facias, sed ut vitam tibi perpetuam fructu boni operis adquiras et pretio miserationis peccata redimas tua. Putant, se parum poscere: pretium tuum quaerunt; vitae tuae fructum adimere contendunt et se iuste facere putant. [4]) Et accusat, quod eum divitem non feceris, cum te ille velit aeternae vitae fraudare mercede.

151. Consilium promsimus, auctoritatem petamus. Primum neminem debet pudere, si ex divite pauper fiat, dum largitur pauperi, quia Christus pauper factus est, cum dives esset, ut omnes sua inopia ditaret. [5]) Dedit regulam, quam sequamur, ut bona ratio sit exinaniti patrimonii; si quis pauperum famem repulit, inopiam sublevavit. Unde et consilium in hoc do, apostolus dicit: hoc enim vobis utile est, [6]) ut Christum imitemini. Consilium bonis datur, correptio errantes coercet. Denique quasi bonis dicit: Quia non tantum facere, sed et velle coepistis ab anno praeterito. [7]) Perfectorum utrumque est, non pars. Itaque docet et liberalitatem sine benevolentia et benevolentiam sine liberalitate non esse perfectam. Unde ad perfectum hortatur, dicens: [8]) Nunc ergo et facere consummate, ut quemadmodum promta est in vobis voluntas faciendi, ita sit

---

1) Luc. 21, 1 sqq. 2) 1. Reg. 19, 20. 21. 3) Cic. de off. l. I. c. 17. §. 58. 4) Et se iuste facere putant, haec in plerisq. mss. ap. Benedictt. in codd. Dresd. et Goth. in editt. Medioll. caeterisque omnibus praeter Coster. Rom. et Benedict. desunt. 5) 2. Cor. 8, 9. 6) Ibid. v. 10. 7) Ibid. v. 10. 8) Ibid. v. 11—15.

et perficiendi ex eo, quod habetis. Si enim voluntas promta est: secundum id quod habet, acceptum est, non secundum quod non habet. Non enim ut aliis refectio sit, vobis autem angustia; sed ex aequalitate in hoc tempore vestra abundantia ad illorum inopiam, ut illorum abundantia sit ad vestram inopiam, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est: [1]) Qui multum, non abundavit: et qui modicum, non minoravit.

152. Advertimus, quemadmodum et benevolentiam et liberalitatem et modum comprehendit et fructum atque personas. Ideo modum, quia imperfectis dabat consilium; non enim patiuntur angustias nisi imperfecti. Sed et si quis ecclesiam nolens gravare, in sacerdotio aliquo constitutus aut ministerio, non totum, quod habet, conferat, sed operetur cum honestate, quantum officio sat est: non mihi imperfectus videtur. Et puto, quod hic angustiam non animi sed rei familiaris dixerit.

153. De personis autem puto dictum: Ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam et illorum abundantia ad vestram inopiam; id est, ut populi abundantia sit bonae operationis ad illorum sublevandam alendi inopiam et illorum abundantia spiritalis adiuvet in plebe inopiam meriti spiritalis et conferat ei gratiam.

154. Unde exemplum optimum posuit: Qui multum, non abundavit et qui modicum, non minuit. Bene hortatur ad officium misericordiae omnes homines istud exemplum, quoniam et qui plurimum auri possidet, non abundat, quia nihil est, quidquid in hoc saeculo est; et qui exiguum habet, non minuit, quia nihil est, quod amittit. Res sine dispendio est, quae tota dispendium est.

155. Est etiam sic intellectus bonus: Qui plurimum habet, etsi non donat, non abundat, quia quantumvis adquirat, eget semper, qui plus concupiscit; et qui exiguum habet, non minuit, quia non multum est, quod pauperem pascit. Similiter ergo et ille pauper, qui confert spiritalia pro pecuniariis, etsi plurimum habeat gratiae, non abundat; non enim onerat gratia, sed allevat mentem.

156. Sed etiam sic potest intelligi: Non abundas, o homo! Quantum est enim, quod accepisti, etsi tibi multum est? Iohannes, quo nemo maior est inter natos

---

1) Exod. 16, 18.

mulierum, inferior tamen erat eo, qui minor est in regno coelorum. [1])

157. Potest et sic: Non abundat Dei gratia corporaliter, quia spiritalis est. Quis potest eius aut magnitudinem aut latitudinem comprehendere, quam non videt? Fides, si fuerit sicut granum sinapis, montes transferre potest et non tibi datur ultra granum sinapis. Si abundet in te gratia, non est verendum, ne mens tua tanto munere incipiat extolli, quia multi sunt, qui ab altitudine cordis sui gravius corruerunt, quam si nullam habuissent Domini gratiam? Et qui parum habet, non minuit, quia non est corporeum, ut dividatur; et quod parum videtur habenti, plurimum est, cui nihil deest.

158. Consideranda[2]) etiam in largiendo aetas atque debilitas, nonnumquam etiam verecundia, quae ingenuos prodit natales, ut senibus plus largiaris, qui sibi labore iam non queunt victum quaerere. Similiter et debilitas corporis et haec iuvanda promtius. Tum si quis ex divitiis cecidit in egestatem, et maxime si non vitio suo sed aut latrociniis aut proscriptione aut calumniis, quae habebat, amisit.

159. Sed forte dicat aliquis: Caecus uno loco sedet et praeteritur et iuvenis validus frequenter accipit. Et verum est, quia obrepit per importunitatem. Non est illud iudicii sed taedii. Nam et Dominus ait in evangelio de eo, qui iam clauserat ostium suum, si quis ostium eius procacius pulset, quia surgit et dat illi propter importunitatem.[3])

CAPUT XXXI.

Acceptum beneficium largiori manu remetiendum, terrae praecipitur exemplo; nec non adductus ad eamdem rem Salomonis de convivio locus, postea spiritali sensu exponitur.

160. Pulcrum[4]) quoque est, propensiorem eius haberi rationem, qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit, si ipse in necessitatem incidit. Quid enim tam contra officium, quam non reddere, quod acceperis? Nec mensura pari sed uberiore reddendum arbitror et usum pensare beneficii, ut et tu subvenias, quantum[5]) eius aerumnam repellas. Etenim superiorem non esse in referendo quam in conferendo

---

1) Matth. 11, 11. coll. Luc. 7, 28. 2) Cic. de off. l. I. c. 14. §. 45. coll. l. II. c. 18. 3) Luc. 11, 8. 4) Cic. de off. l. I. c. 15. §. 47. 5) Cod. Dresd. editt. Medioll. et reliquae omnes praeter Benedict.: ut tanto subvenias, quanto etc.

beneficio, hoc est minorem esse, quoniam qui prior contulit, tempore superior est, humanitate prior.

161. Unde imitanda nobis est in hoc quoque natura terrarum, [1]) quae susceptum semen multiplicatiori solet numero reddere, quam acceperit. Ideo tibi scriptum est: Sicut agricultura est homo insipiens et tamquam vinea homo egens sensu. Si reliqueris eum, desolabitur. [2]) Sicut agricultura ergo etiam sapiens, ut tamquam foenerata sibi maiore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat, aut creditos uberiore cumulo refundit ac reddit. Utrumque debes quodam haereditario usu parentis, ne relinquaris sicut infoecundus ager. Esto tamen, ut aliquis excusare possit, quod non dederit, quomodo excusare potest, quod non reddiderit? Non dare cuiquam, vix licet, non reddere vero, non licet. [3])

162. Ideo pulcre Salomon ait: Si sederis coenare ad mensam potentis, sapienter intellige ea, quae apponuntur tibi et mitte manum tuam sciens, quod oportet te talia praeparare. Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas eius; haec enim obtinent vitam fallacem. [4]) Quas nos imitari cupientes sententias scripsimus. Conferre gratiam bonum est; at qui referre nescit, durissimus. Humanitatis exemplum ipsa terra suggerit. Spontaneos fructus ministrat, quos non severis, multiplicatum quoque reddit, quod acceperit. Negare tibi pecuniam numeratam non licet, quomodo licet acceptam non referre gratiam? In proverbiis [5]) quoque habes, quod ita plurimum redhibitio ista gratiae apud Deum consuevit valere, ut etiam in die ruinae inveniat gratiam, quando possunt praeponderare peccata. Et quid aliis utar exemplis, cum Dominus ipse remunerationem uberiorem sanctorum meritis in evangelio polliceatur atque exhortetur, ut operemur bonum opus, dicens: Dimittite et dimittetur vobis; date et dabitur vobis; mensuram bonam, commotam, supereffluentem dabunt in sinum vestrum? [6])

163. Itaque et illud convivium Salomonis non de cibis sed de operibus est bonis. Quo enim melius epulantur

---

1) Ibid. §.48. 2) Prov. 24, 30. 31. 3) Cic. de off. l. I. c. 15. §. 48. in fine. 4) Prov. 23, 1. 2. 3. 5) Alludit ad Sirac. 3, 34. 6) Luc. 6, 37. 38.

animi quam bonis factis? Aut quid aliud tam facile potest iustorum explere mentes, quam boni operis conscientia? Qui autem iucundior cibus, quam facere voluntatem Dei? Quem cibum sibi solum Dominus abundare memoravit, sicut scriptum est in evangelio: Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui est in coelo. [1])

164. Hoc cibo delectemur, de quo ait propheta: Delectare in Domino. [2]) Hoc cibo delectantur, qui superiores delectationes mirabili ingenio comprehenderunt, qui possunt scire, qualis sit illa munda et intelligibilis mentis delectatio. Edamus ergo panes sapientiae et saturemur in verbo Dei, quia non in solo pane sed in omni verbo Dei vita est hominis facti ad imaginem Dei. De poculo vero satis expresse dicit sanctus Iob: Sicut terra exspectans pluviam, sic et isti sermones meos. [3])

CAPUT XXXII.

Praemisso, quid gratiae ob memorati convivii fercula sit referendum, variae reddendi beneficii rationes recensentur; ubi et de benevolentiae laude, effectis atque ordine disseritur.

165. Pulcrum est ergo, ut divinarum scripturarum humescamus alloquio et quasi ros sic in nos Dei verba descendant. Cum igitur sederis ad illam mensam potentis, intellige, quis sit iste potens; et in paradiso delectationis positus atque in convivio sapientiae locatus considera, quae apponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiae est, singuli libri singula sunt fercula. Intellige prius, quae habeant ferculorum dapes [4]) et tunc mitte manum, ut ea, quae legis vel quae accipis a Domino Deo tuo, operibus exsequaris et collatam in te gratiam officiis repraesentes; ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quamdam largitori muneris reddiderunt, ut possent singuli dicere: Gratia autem Dei sum, quod sum et gratia eius egena in me non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi. [5])

166. Alius ergo fructum accepti beneficii, ut aurum auro, argentum argento rependit; alius laborem, alius, haud

---

1) Ioh. 4, 34. 2) Ps. 37, 4. 3) Iob. 29, 23. 4) Ita Benedictt.; cod. Dresd. et editt. Medioll.: quid habeant ferculorum dapes; quae sunt reliquae editt. sic habent: quae habeantur in ferculis dapes. In tanta lectionis ambiguitate forsitan a veritate non abesses, si scribendum esse coniiceres: quas habeant ferculorum dapes scilicet singuli libri scripturae. 5) 1. Cor. 15, 10.

scio an etiam locupletius, solum restituit affectum.[1]) Quid enim si reddendi nulla facultas suppetit? In beneficio referendo plus animus quam census operatur magisque praeponderat benevolentia quam possibilitas referendi muneris. Gratia enim in eo ipso, quod habetur, refertur. Magna igitur benevolentia, quae etiamsi nihil conferat, plus exhibet et cum in patrimonio nihil habeat, largitur pluribus idque facit sine ullo sui dispendio et lucro omnium. Et ideo praestat benevolentia supra ipsam liberalitatem. Ditior haec moribus quam illa muneribus; plures enim sunt, qui indigent beneficio, quam qui abundant.

167. Est autem benevolentia etiam coniuncta liberalitati, — a qua ipsa liberalitas proficiscitur, cum largitatis affectum sequitur largiendi usus, — et separata atque discreta. Ubi enim deest liberalitas, benevolentia manet, communis quaedam parens omnium, quae amicitiam connectit et copulat: in consiliis fidelis, in prosperis laeta, in tristibus moesta, ut unusquisque benevolentis se magis quam sapientis credat consilio; ut David,[2]) cum esset prudentior, Ionathae tamen iunioris consiliis adquiescebat. Tolle ex usu hominum benevolentiam, tamquam solem e mundo tuleris, ita erit,[3]) quia sine ea usus hominum esse non potest; ut peregrinanti monstrare viam, revocare errantem, deferre hospitium (non igitur mediocris virtus, de qua sibi plaudebat Iob dicens: Foris autem non habitabat hospes, ianua mea omni venienti patebat),[4]) aquam de aqua profluenti dare, lumen de lumine accendere. Benevolentia itaque in his est omnibus tamquam fons aquae reficiens sitientem et tamquam lumen, quod etiam in aliis luceat nec illis desit, qui de suo lumine aliis lumen accenderint.

168. Est etiam illa benevolentiae liberalitas, ut, si quod habes debitoris chirographum, scindens restituas, nihil a debitore consequutus debiti. Quod exemplo sui facere nos debere Iob sanctus admonet. Nam qui habet, non mutuatur; qui non habet, non liberat syngrapham. Quid igitur etiam si ipse non exigas, avaris haeredibus reservas, quam potes cum benevolentiae laude sine damno pecuniae repraesentare?

---

1) Cic. de off. I. II. c. 20. §. 69. 2) 1. Sam. 20. 3) Cic. Lael. s. de amic. c. 13. §. 47. 4) Iob. 31, 32.

169. Atque, ut plenius discutiamus: benevolentia a domesticis primum profecta personis, id est, a filiis, parentibus, fratribus, per coniunctionum gradus in civitatum pervenit ambitum [1]) et de paradiso egressa mundum replevit. Denique cum in viro et femina benevolentem Deus posuisset affectum, dixit: Erunt ambo in una carne [2]) et in uno spiritu. Unde se Eva serpenti credidit, quoniam quae benevolentiam acceperat, esse malevolentiam non opinabatur.

CAPUT XXXIII.

Benevolentiam in ecclesia maxime atque affines virtutes nutriri.

170. Augetur benevolentia coetu ecclesiae, [3]) fidei consortio, initiandi societate, percipiendae gratiae necessitudine, mysteriorum communione. Haec enim etiam appellationes necessitudinum, reverentiam filiorum, auctoritatem et pietatem patrum, germanitatem fratrum sibi vindicant. Multum igitur ad cumulandam spectat benevolentiam necessitudo gratiae.

171. Adiuvant etiam parium studia virtutum; [4]) siquidem benevolentia etiam morum facit similitudinem. Denique Ionathas filius regis imitabatur sancti David mansuetudinem, propter quod diligebat eum. Unde et illud: Cum sancto sanctus eris, [5]) non solum ad conversationem sed etiam ad benevolentiam derivandum videtur. Nam utique et filii Noe simul habitabant et non erat in his morum concordia. Habitabant etiam in domo patria Esau et Iacob, sed discrepabant. Non enim erat benevolentia inter eos, quae sibi praeferret alterum, sed magis contentio, quae praeriperet benedictionem. Nam cum alter praedurus, alter mansuetus esset, inter dispares mores et studia compugnantia benevolentia esse non poterat. Adde, quia sanctus Iacob paternae degenerem domus virtuti praeferre non poterat.

172. Nihil autem tam consociabile [6]) quam cum aequitate iustitia, quae velut compar et socia benevolentiae facit, ut eos, quos pares nobis credimus, diligamus. Habet autem in se benevolentia etiam fortitudinem; nam cum amicitia ex benevolentiae fonte procedat, non dubitat pro amico gravia vitae sustinere pericula: Et si mala mihi, inquit, evenerint per illum, sustineo. [7])

---

1) Cic. de off. l. I. c. 16. 17. 2) Gen. 2, 24. 3) Cic. de off. l. I. c. 17. §. 55. 4) Cic. ibid. 5) Ps. 18, 26. 6) Cic. ibid. §. 56. 7) Sirac. 22, 31.

CAPUT XXXIV.

Alia nonnulla benevolentiae commoda memorantur.

173. Benevolentia etiam gladium iracundiae extorquere consuevit. Benevolentia facit, ut amici vulnera utilia magis quam voluntaria inimici oscula sint.[1] Benevolentia facit, ut unus fiat ex pluribus,[2] quoniam si plures amici sint, unus fiunt, in quibus unus spiritus et una sententia est. Simul advertimus etiam correptiones[3] in amicitia gratas esse, quae aculeos habent, dolorem non habent. Compungimur enim censoriis sermonibus, sed benevolentiae delectamur sedulitate.

174. Ad summam: non omnibus eadem semper officia debentur nec personarum semper sed plerumque causarum et temporum praelationes sunt, ut vicinum quis interdum magis quam fratrem adiuverit. Quoniam et Salomon dicit: Melior vicinus in proximo, quam frater longe habitans.[4] Et ideo plerumque amici se benevolentiae quisque committit quam fratris necessitudini. Tantum valet benevolentia, ut plerumque pignora vincat naturae.

CAPUT XXXV.

***De fortitudine**, quae dividitur in bellicam atque domesticam; primam sine iustitia et prudentia virtutem non esse, alteram maxime in tolerantia esse positam.*

175. Satis copiose iustitiae loco honesti naturam et vim tractavimus. Nunc de fortitudine tractemus,[5] quae velut excelsior caeteris dividitur in res bellicas et domesticas. Sed bellicarum rerum studium a nostro officio iam alienum videtur, quia animi magis quam corporis officio intendimus nec ad arma iam spectat usus noster sed ad pacis negotia. Maiores autem nostri, ut Iesus Nave, Hierobaal, Samson, David summam rebus quoque bellicis retulere gloriam.

176. Est itaque fortitudo velut excelsior caeteris sed numquam incomitata virtus. Non enim se ipsam committit sibi; alioquin fortitudo sine iustitia iniquitatis materia est.[6] Quo enim validior est, eo promtior, ut interiorem opprimat, cum in ipsis rebus bellicis, iusta bella an iniusta sint, spectandum putetur.

---

1) Prov. 27, 6. 2) Cic. ibid. §. 56. in fine. 3) Cic. ibid. §. 57. in fine. 4) Prov. 17, 10. 5) Cic. de off. l. I. c. 18. §. 61. 6) Cic. de off. l. I. c. 19.

177. Numquam David nisi lacessitus bellum intulit. Itaque prudentiam fortitudinis comitem habuit in praelio. Nam et adversus Goliam, immani mole corporis virum, singulari certamine dimicaturus arma, quibus oneraretur, respuit;[1]) virtus enim suis lacertis magis quam alienis integumentis nititur. Deinde eminus, quo gravius feriret, ictu lapidis hostem interemit. Postea numquam nisi consulto Domino[2]) bellum adorsus. Ideo in omnibus victor praeliis, usque ad summam senectutem manu promtus, bello adversum Titanas suscepto, ferocibus bellator miscebatur agminibus, gloriae cupidus, incuriosus salutis.[3])

178. Sed non haec sola praeclara fortitudo est, sed etiam illorum gloriosam fortitudinem accipimus, qui per fidem magnitudine animi obstruxerunt leonum ora, exstinxerunt virtutem ignis, effugaverunt[4]) aciem gladii, convaluerunt de infirmitate fortes;[5]) qui non comitatu et legionibus succincti communem cum multis victoriam, sed nuda virtute animi singularem de perfidis retulerunt triumphum. Quam insuperabilis Daniel, qui[6]) circa latera sua rugientes non expavit leones! Fremebant bestiae et ille epulabatur.

CAPUT XXXVI.

Fortitudinis officium aliud esse, ut iniuriam a debiliori depellamus; aliud, ut non rectos animi motus coerceamus; aliud demum, tum ut adspernemur humilia, tum ut honesta infracto animo prosequamur. Quae ab universis quidem christianis sed potissimum ab ecclesiasticis viris praestanda demonstrantur.

179. Non igitur in viribus corporis et lacertis tantummodo fortitudinis gloria est, sed magis in virtute animi;[7]) neque in inferenda sed in depellenda iniuria lex virtutis est.[8]) Qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille, qui facit. Unde sanctus Moyses hinc prius orsus est tentamenta bellicae fortitudinis. Nam cum vidisset Hebraeum ab Aegyptio iniuriam accipientem, defendit ita, ut Aegyptium sterneret atque in arena absconderet.[9]) Salomon quoque ait: Eripe eum, qui ducitur ad mortem.[10])

---

1) 1. Sam. 17, 39 sqq. 2) 2. Sam. 5, 19 sqq. 3) 2. Sam. 21, 15 sqq. 4) Ita scripsimus c. parte mss. ap. Benedictt. c. cod. Dresd. Goth. editt. Medioll. caeterisq. ombb. praeter Cost. Guill. Rom. et Benedict., quae habent: effugerunt. 5) Hebr. 11, 33. 34. 6) Dan. 14, 38. sec. vulg. 7) Cic. de off. l. I. c. 23. 8) Cic. de off. l. I. c. 7. §. 23. 9) Exod. 2, 11 sqq. 10) Prov. 24, 10.

180. Unde igitur hoc vel Tullius vel etiam Panaetius aut ipse Aristoteles transtulerint, apertum est satis. Quamquam etiam his duobus antiquior dixerit Iob: Salvum[1]) feci pauperem de manu potentis et pupillum, cui adiutor non erat, adiuvi. Benedictio perituri in me veniat.[2]) Nonne hic fortissimus, qui tam fortiter pertulit impetus diaboli et vicit eum virtute mentis suae? Neque vero de eius dubitandum fortitudine, cui dicit Dominus: Accinge sicut vir lumbos tuos, suscipe altitudinem et virtutem; omnem autem iniuriosum humiliato.[3]) Apostolus quoque ait: Habetis fortissimam consolationem.[4]) Est ergo fortis, qui se in dolore aliquo consolatur.

181. Et revera iure ea fortitudo vocatur, quando unusquisque se ipsum[5]) vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur atque inflectitur, non adversis perturbatur, non extollitur secundis et quasi vento quodam variarum rerum circumfertur mutatione.[6]) Quid autem excelsius et magnificentius, quam exercere mentem, afficere carnem et in servitudinem redigere, ut obediat imperio, consiliis obtemperet, ut in adeundis laboribus impigre exsequatur propositum animi ac voluntatem?

182. Haec igitur prima vis fortitudinis, quoniam in duobus generibus[7]) fortitudo spectatur animi; primo, ut externa corporis pro minimis habeat et quasi superflua despicienda magis quam expetenda ducat; secundo, ut ea, quae summa sunt omnesque res, in quibus honestas et illud *πρέπον* cernitur, praeclara animi intentione usque ad affectum persequatur. Quid enim tam praeclarum, quam ut ita animum informes tuum, ut neque divitias neque voluptates neque honores in maximis constituas neque in his studium omne conteras? Quod cum ita affectus animo fueris, necesse est, ut illud honestum ac decorum praeponendum putes illique mentem ita intendas tuam, ut quidquid acciderit, quo frangi animi solent, aut patrimonii amissio aut honoris imminutio aut obtrectatio infidelium quasi superior

---

1) Iob. 29, 12. 13. 2) Cod. Dresd. et antiqq. editt. omnes: veniebat. 3) Iob. 40, 2. 5. 6. 4) Hebr. 6, 18. 5) Cod. Dresd.; quando unusquisq. se propter Christum; editt. Medioll.: se ipsum propter Christum etc. 6) Cic. de off. l. I. c. 20. §. 68 sq. 7) Ibid. §. 66.

non sentias; deinde ut te salutis ipsius pericula pro iustitia suscepta non moveant.

183. Haec vera fortitudo est, quam habet Christi athleta, qui nisi legitimo certamine non coronatur.[1]) An mediocre tibi videtur praeceptum fortitudinis: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio autem spem?[2]) Vide, quot certamina et una corona! Quod praeceptum non dat, nisi qui est confortatus in Christo Iesu, cuius caro requiem non habebat. Afflictio undique: foris pugnae, intus timores. Et quamvis in periculis, in laboribus plurimis, in carceribus, in mortibus positus, animo tamen non frangebatur, sed praeliabatur, adeo ut potentior suis fieret infirmitatibus.

184. Itaque considera, quemadmodum eos, qui ad officia ecclesiae accedunt, despicientiam rerum humanarum habere debere doceat. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis, quae sunt omnia ad corruptelam ipso usu.[3]) Et infra: Si ergo consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, non quae super terram.[4]) Et iterum: Mortificate ergo membra vestra, quae sunt super terram.[5]) Et haec quidem adhuc omnibus fidelibus; tibi autem, fili, contemtum divitiarum, profanarum quoque et anilium fabularum suadet declinationem, nihil permittens, nisi quod te exerceat ad pietatem, quia corporalis exercitatio nulli rei usui est, pietas autem ad omnia utilis.[6])

185. Exerceat ergo te pietas ad iustitiam, continentiam, mansuetudinem, ut fugias iuvenilia opera, confirmatus et radicatus in gratia bonum fidei subeas certamen; non te implices negotiis saecularibus, quoniam Deo militas. Etenim si is, qui imperatori militat, a susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibetur humanis legibus: quanto magis, qui fidei exercet militiam, ab omni usu negotiationis abstinere debet, agelluli sui contentus fructibus, si habet; si non habet, stipendiorum suorum fructu. Siquidem bonus testis est, qui dicit: Iuvenis fui

1) 2. Tim. 2, 5. sec. hui. loci vulg. interpretationem latin. cod. Dresd. et editt. Medioll. legunt: qui, nisi legitime certaverit, non caronabitur. 2) Rom. 5, 3. 4. 3) Coloss. 2, 11. 12. 13. 4) Coloss. 3, 1. 2. 5) Ibid. v. 5. 6) 1. Tim. 4, 8.

et senui et non vidi iustum derelictum nec semen eius quaerens panem.[1]) Ea est enim tranquillitas animi et temperantia, quae neque studio quaerendi afficitur neque egestatis metu angitur.

CAPUT XXXVII.

Servandam ut in prosperis ita et in adversis mentis aequalitatem; mala tamen interdum declinanda.

186. Ea est etiam, quae dicitur, vacuitas animi ab angoribus, ut neque in doloribus molliores simus neque in prosperis elatiores.[2]) Quod si hi, qui ad capessendam rempublicam adhortantur aliquos, haec praecepta dant, quanto magis nos, qui ad officium ecclesiae vocamur, talia debemus agere, quae placeant Deo, ut praetendat in nobis virtus Christi et ita simus nostro probati imperatori, ut membra nostra arma iustitiae sint, arma non carnalia, in quibus peccatum regnet, sed arma fortia Deo, quibus peccatum destruatur; moriatur caro nostra, ut in ea omnis culpa moriatur et quasi ex mortuis viventes novis resurgamus operibus ac moribus.

187. Haec sunt plena honesti et decori officii stipendia fortitudinis. Sed quia in omnibus, quae agimus, non solum quid honestum, sed etiam quid possibile sit, quaerimus: ne forte aggrediamur aliquid, quod non possimus exsequi.[3]) Unde nos tempore persecutionis de civitate in civitatem concedere, imo, ut verbo ipso utar, fugere vult Dominus, ne temere aliquis, dum martyrii desiderat gloriam, offerat se periculis, quae fortasse caro infirmior aut remissior animus ferre ac tolerare non queat.

CAPUT XXXVIII.

Adversus futura incommoda mentem exercitatione roborandam, nec non confirmandam praevidentia; et quae hic incurrant difficultates?

188. Nec rursus propter ignaviam cedere quis ac deserere fidem debet metu periculi. Qua gratia praeparandus est animus, exercenda mens, stabilienda ad constantiam, ut nullis perturbari animus possit terroribus, nullis frangi molestiis, nullis suppliciis cedere. Quae difficile quidem sustinentur; sed quia omnia supplicia graviorum suppliciorum vincuntur formidine, ideo, si consilio firmes

---

1) Ps. 37, 25. 2) Cic. de off. l. I. c. 21. §. 72. et 73. cll. c. 25.
3) Ibid. c. 21. §. 73. in fine.

animum tuum nec a ratione discedendum putes et proponas divini iudicii metum, perpetui supplicii tormenta, potes animi subire tolerantiam.

189. Hoc igitur diligentiae est, ut quis ita se comparet; illud ingenii, si quis potest vigore mentis praevidere, quae futura sunt et tamquam ante oculos locare, quid possit accidere et quid agere debeat, si ita acciderit, definire; interdum duo et tria simul volvere animo, quae coniiciat aut singula aut coniuncta accidere posse et aut singulis aut coniunctis disponere actus, quos intelligat profuturos.

190. Fortis ergo est viri non dissimulare, cum aliquid immineat, sed praetendere et tamquam explorare de specula quadam mentis et obviare cogitatione provida rebus futuris, ne forte dicat postea: Ideo ista [1]) incidi, quia non arbitrabar posse evenire. Denique nisi explorentur adversa, cito occupant. Ut in bello improvisus hostis vix sustinetur et, si imparatos inveniat, facile opprimit: ita animum mala inexplorata plus frangunt.

191. In his igitur duobus illa est animi excellentia, ut primum animus tuus bonis exercitus cogitationibus mundo corde, quod verum et honestum est, videat (beati enim mundo corde, quia ipsi etiam Deum videbunt) [2]) atque id, quod honestum est, solum bonum iudicet; deinde nullis perturbetur occupationibus, nullis cupiditatibus fluctuet.

192. Neque vero id facile quisquam facit. Quid enim tam difficile, quam dispicere tamquam ex arce aliqua sapientiae opes aliaque omnia, quae plerisque videntur magna et praecelsa? Deinde ut iudicium tuum stabili ratione confirmes et, quae iudicaveris levia, tamquam nihil profutura contemnas? Deinde ut si quid acciderit adversi idque grave et acerbum putetur, ita feras, ut nihil praeter naturam accidisse putes, cum legeris: Nudus sum natus, nudus exibo. Quae Dominus dedit, Dominus abstulit? [3]) — utique et filios amiserat et facultates; — servesque in omnibus personam sapientis et iusti, sicut ille servavit, qui ait: Sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum; [4]) et infra: Sicut una insipientium mulierum loquuta es. Si bona suscepimus de manu Domini, quae mala sunt, non sustinebimus? [5])

---

1) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: in ista incidi. 2) Matth. 5 8. 3) Iob. 1, 21. 4) Ibid. 5) Iob. 2, 10.

CAPUT XXXIX.

Fortitudinem adversus omnia vitia dimicare debere, praecipue adversus avaritiam; quod in sancto Iob docetur factum.

193. Non est igitur mediocris nec discreta a caeteris animi fortitudo, quae bellum cum virtutibus gerat, sed quae sola defendat ornamenta virtutum omnium et iudicia custodiat et quae inexpiabili praelio adversus omnia vitia decernat; invicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior adversus voluptates, dura adversus illecebras, quibus aurem deferre nesciat nec, ut dicitur: ave! dicat, pecuniam negligat, avaritiam fugiat tamquam labem quamdam, quae virtutem effeminet. [1]) Nihil enim tam contrarium fortitudini, quam lucro vinci. Frequenter pulsis hostibus et inclinata in fugam adversariorum acie, dum exuviis caesorum capitur praeliator, inter ipsos, quos stravit, miserandus occubuit; et triumphis suis deiectae legiones, dum spoliis occupantur, hostem in se revocaverunt, qui fugerat.

194. Fortitudo igitur tam immanem pestem repellat et proterat nec tentetur cupiditatibus nec frangatur metu, quia virtus sibi constat, ut fortiter omnia persequatur vitia tamquam virtutis venena; iracundiam [2]) velut quibusdam propulset armis, quae tollat consilium et tamquam aegritudinem vitet. Gloriae [3]) quoque caveat appetentiam, quae frequenter nocuit immoderatius expetita, semper autem usurpata.

195. Quid horum sancto Iob vel in virtute defuit, vel in vitio obrepsit? Quomodo laborem aegritudinis, frigoris, famis pertulit? Quomodo despexit salutis periculum? Numquid rapinis divitiae coacervatae, de quibus tanta inopibus adfluebant? Numquid avaritiam census aut voluptatis studia cupiditatesque excitavit? Numquid trium regum iniuriosa contentio vel servorum contumelia in iram excussit? Numquid gloria sicut levem extulit, qui imprecabatur gravia sibi, si umquam vel non voluntariam celavisset culpam, vel reveritus esset multitudinem plebis, quominus annuntiaret eam in conspectu omnium? Neque enim consentaneae sunt

---

1) Cic. de off. l. I. c. 20. §. 68. 2) Quos contuli, codd. ab omnb. editt. discrepantius ita habent; Dresd.: iracundiam velut quibusdam propulset arietibus armisque tollat et convicia tanquam aegritudinem vitet; Goth.: iracundiam velut quibusdam propulset arietibus armis consiliumque tollat et convicia tamquam a. v. 3) Cic. eod. l.

vitiis virtutes, sed sibi constant. Quis igitur tam fortis quam sanctus Iob? Cui secundus adiudicari potest, qui parem vix reperit?

CAPUT XL.

Virtutem bellicam nostris etiam non defuisse, veterum exemplis maximeque praeclaro Eleazari facto demonstatur.

196. Sed fortasse aliquos bellica defixos gloria tenet, [1]) ut putent, solam esse praeliarem fortitudinem [2]) et ideo me ad haec deflexisse, quia illa nostris deforet. Quam fortis Iesus Nave, ut uno praelio quinque reges captos sterneret cum populis suis? [3]) Deinde cum adversum Gabaonitas urgeret praelium et vereretur, ne nox impediret victoriam, magnitudine mentis et fidei clamavit: Stet sol; et stetit, donec victoria consummaretur. Gedeon [4]) in trecentis viris de ingenti populo et acerbo hoste revexit triumphum. Ionathas [5]) adolescens virtutem fecit in magno praelio. [6]) Quid de Machabaeis loquar?

197. Sed prius de populo dicam patrum, qui cum essent parati ad repugnandum pro templo Dei et pro legitimis suis, dolo hostium die lacessiti sabbati maluerunt vulneribus offerre nuda corpora, quam repugnare, ne violarent sabbatum. [7]) Itaque omnes laeti se obtulerunt morti. Sed Machabaei considerantes, quod hoc exemplo gens omnis posset perire, sabbato etiam, cum ipsi in bellum provocarentur, ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Unde postea stimulatus rex Antiochus, cum bellum accenderet per duces suos Lysiam, Nicanorem, Gorgiam, ita cum orientalibus suis et Assyriis attritus est copiis, ut quadraginta et octo millia in medio campi a tribus millibus prosternerentur.

198. Virtutem ducis Iudae Machabaei de uno eius milite considerate. Namque Eleazarus [8]) cum supereminentem caeteris elephantum, lorica vestitum regia, adverteret, arbitratus quod in eo esset rex, cursu concitus in medium legionis se proripuit et abiecto clypeo utraque manu interficiebat, [9]) donec pervenit ad bestiam, atque intravit sub eam

---

1) Cic. de off. l. I. c. 22. 2) Codd. Dresd. et Goth.: praeliatorum fortitudinem. 3) Ios. c. 10. 4) Iud. c. 7. 5) 1. Sam. 14, 1 sqq. 6) Cod. Dresd. Goth. et edit. Rom.: virtutem magnam fecit in praelio. 7) 1. Macc. 2, 35 sqq. 8) 1. Macc. 6, 43 sqq. 9) Cod. Dresd. et Goth. editt. Medioll. caeteraeque omnes usque ad Gillotii tempora habent: utraque manu interficiebat bestiam atque intravit sub eam et subiecto gladio interemit eam.

et subiecto gladio interemit eam. Itaque cadens bestia oppressit Eleazarum atque ita mortuus est. Quanta igitur virtus animi, primo, ut mortem non timeret; deinde, ut circumfusus legionibus inimicorum in confertos raperetur hostes, medium penetraret agmen et contemta morte ferocior, abiecto clypeo, utraque manu vulneratae molem bestiae subiret ac sustineret; post infra ipsam succederet, quo pleniori feriret ictu! Cuius ruina inclusus magis quam oppressus, suo est sepultus triumpho.

99. Nec fefellit opinio virum, quamvis regius fefellerit habitus. Tanto enim virtutis spectaculo defixi hostes inermem, occupatum incursare non ausi, post casum ruentis bestiae sic trepidaverunt, ut impares se omnes unius virtuti arbitrarentur; denique rex Antiochus Lysiae filius, qui cum centum viginti millibus hominum armatis venerat et cum triginta duobus elephantis, ita ut ab ortu solis per singulas bestias velut montes quidam splendor armorum corusco, tamquam lampadibus ardentibus refulgeret, [1]) unius territus fortitudine, pacem rogaret. Itaque Eleazarus haeredem virtutis suae pacem reliquit. Sed haec triumphorum sint.

CAPUT XLI.

Laudata Iudae ac Ionathae magnitudine animi, martyrum in tolerando constantia, quae pars est non minima fortitudinis, ob oculos ponitur.

200. Verum quia fortitudo non solum secundis rebus sed etiam adversis probatur, spectemus nunc Iudae Machabaei exitum. [2]) Is enim post victum Nicanorem, regis Demetrii ducem, securior adversus viginti millia exercitus regis cum nongentis viris bellum adorsus, volentibus his cedere, ne multitudine opprimerentur, gloriosam magis mortem quam turpem fugam suasit: Ne crimen, inquit, nostrae relinquamus gloriae. Itaque commisso praelio cum a primo ortu diei in vesperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validissimam manum advertit hostium, aggressus facile avertit. Sed dum fugientes sequitur a tergo, vul-

---

1) Ita editt. Rom. et Benedict.; omnes antiquae editt.: ita ut ab ortu solis per singulas bestias velut montes quidam armorum corusco tanquam l. a. refulgerent; cod. Dresd. et Goth.: ita ut.... velut montes quidam armorum coruscorum tanquam lampadibus ard. refulgerent. 2) 1. Macc. 9, 1 sqq.

neri locum praebuit; ita gloriosiorem triumphis locum mortis invenit.

201. Quid Ionatham fratrem eius adtexam, qui cum parva manu adversus exercitus regios pugnans, desertus a suis et cum duobus tantum relictus reparavit bellum, avertit hostem, fugitantes suos ad societatem revocavit triumphi?

202. Habes fortitudinem bellicam, in qua non mediocris honesti ac decori forma est, quod mortem servituti praeferat ac turpitudini. Quid autem de martyrum dicam passionibus? Et ne longius evagemur, non minores de superbo rege Antiocho Machabaei pueri revexerunt triumphos, quam parentes proprii. Siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt. Stetit invicta septem puerorum cohors,[1]) regiis cincta legionibus; defecerunt supplicia, cesserunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corium capitis exutus, speciem mutaverat, virtutem auxerat. Alius linguam iussus amputandam promere, respondit: Non solum Dominus audit loquentes, qui audiebat Moysen tacentem. Plus audit tacitas cogitationes suorum quam voces omnium. Linguae flagellum times, flagellum sanguinis non times? Habet et sanguis vocem suam, qua clamat ad Deum, sicut clamavit in Abel.

203. Quid de matre loquar,[2]) quae spectabat laeta filiorum quot funera tot trophaea et morientium vocibus tamquam psallentium cantibus delectabatur, pulcherrimam ventris sui citharam in filiis cernens et pietatis harmoniam omni lyrae numero dulciorem?

204. Quid de bimulis loquar, qui ante palmam victoriae acceperunt, quam sensum naturae? Quid de sancta Agne,[3]) quae in duarum maximarum rerum posita periculo, castitatis et salutis, castitatem protexit, salutem cum immortalitate commutavit?

205. Non praetereamus etiam sanctum Laurentium, qui cum videret Xystum episcopum suum ad martyrium duci, flere coepit non passionem illius sed suam remansionem. Itaque his verbis appellare coepit: Quo progrederis sine filio, pater? Quo, sacerdos sancte, sine diacono properas tuo? Numquam sacrificium sine ministro offerre

---

1) 2. Macc. 7, 1 sqq. 2) 2. Macc. 7, 20. 3) Edit. Rom.: de s. Agnete.

consueveras. Quid in me ergo displicuit, pater? Num degenerem probasti? Experire certe, utrum idoneum ministrum elegeris. Cui commisisti Dominici sanguinis consecrationem,[1] cui consummandorum consortium sacramentorum, huic sanguinis tui consortium negas? Vide, ne periclitetur iudicium tuum, dum fortitudo laudatur. Abiectio discipuli detrimentum est magisterii. Quid quod illustres et praestantes viri discipulorum certaminibus magis quam suis vincunt? Denique Abraham filium obtulit, Petrus Stephanum praemisit. Et tu, pater, ostende in filio virtutem tuam; offer, quem erudisti, ut securus iudicii tui comitatu nobili pervenias ad coronam.

206. Tunc Xystus ait: Non ego te, fili, relinquo ac desero, sed maiora tibi debentur certamina. Nos quasi senes levioris pugnae cursum recipimus, te quasi iuvenem manet gloriosior de tyranno triumphus. Mox venies; flere desiste; post triduum me sequeris. Inter sacerdotem et levitam[2] hic medius numerus decet. Non erat tuum sub magistro vincere, quasi adiutorem quaereres. Quid consortium passionis meae expetis? Totam tibi haereditatem eius dimitto. Quid praesentiam meam requiris? Infirmi discipuli magistrum praecedant, fortes sequantur, ut vincant sine magistro, qui iam non indigent magisterio. Sic et Elias Elizaeum reliquit. Tibi ergo mando nostrae virtutis successionem.

207. Talis erat contentio, digna sane, de qua certarent sacerdos et minister, quis prior pateretur pro Christi nomine. In fabulis ferunt tragicis excitatos theatri magnos esse plausus,[3] cum se Pylades Orestem diceret, Orestes, ut erat, Orestem se esse adseveraret: ille, ut pro Oreste necaretur, Orestes, ne Pyladem pro se pateretur necari. Sed illis non licebat vivere, quod uterque esset parricidii reus: alter, qui fecisset; alter, qui adiuvisset. Hic Laurentium sanctum ad hoc nullus urgebat nisi amor devotionis; tamen et ipse post triduum, cum illuso tyranno impositus

---

1) Ita omn. libri mss. et editt.; sola edit. Rom. legit: dispensationem. 2) Benedictt. omittunt inter, quod restituimus e mss. et antiqq. editt. Medioll. caeterisq. omnibus. Contra hanc lectionem plane deserit cod. Goth., qui habet: post triduum me sequere sacerdotem levita; hic medius numerus decet. 3) Vid. Cic. de finibb. bon. et mal. l. V. c. XXII. cll. Lael. de amic. c. VII.

super craticulam exureretur: Assum est, inquit, versa et manduca. Ita animi virtute vincebat ignis naturam.

CAPUT XLII.

Potestates non irritandas neque adulationi praebendas aures.

208. Cavendum etiam reor, ne dum aliqui nimia gloriae ducuntur cupiditate, insolentius abutantur potestatibus et plerumque aversos a nobis animos gentilium in studia persecutionis excitent atque inflamment ad iracundiam. Itaque ut illi perseverare possint et supplicia vincere, quantos perire faciunt?

209. Prospiciendum [1]) etiam, ne adulantibus aperiamus aurem; emolliri enim adulatione, non solum fortitudinis non esse sed etiam ignaviae videtur.

CAPUT XLIII.

De temperantia et praecipuis eius partibus, nimirum animi tranquillitate ac moderatione, honestatis cura et decoris consideratione.

210. Quoniam de tribus virtutibus diximus, restat, ut de quarta virtute dicamus, quae temperantia ac modestia vocatur; [2]) in qua maxime tranquillitas animi, studium mansuetudinis, moderationis gratia, honesti cura, decoris consideratio spectatur et quaeritur.

211. Ordo igitur quidam vitae nobis tenendus est, ut a verecundia prima quaedam fundamenta ducantur, quae socia ac familiaris est mentis placiditati, proterviae fugitans, ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fovet, decorum illud requirit.

212. Sequatur conversationis electio, [3]) ut adiungamur probatissimis quibusque senioribus. Namque ut aequalium usus dulcior, ita senum tutior est, qui magisterio quodam et ductu vitae colorat mores adolescentium et velut murice probitatis inficit. Namque si hi, qui sunt ignari locorum, cum solertibus viarum iter adoriri gestiunt, quanto magis adolescentes cum senibus debent novum sibi iter vitae aggredi, quo minus errare possint et a vero tramite virtutis deflectere? Nihil enim pulcrius, quam eosdem et magistros vitae et testes habere.

213. Quaerendum etiam in omni actu, quid personis, quid temporibus conveniat atque aetatibus, quid etiam sin-

---

1) Cic. de off. l. I. c. 26. §. 91. 2) Cic. de off. l. I. c. 27.
3) Cic. de off. l. I. c. 34. cll. l. II. c. 13. §. 46.

gulorum ingeniis sit accommodum. Saepe enim quod alterum decet, alterum non decet. Aliud iuveni aptum, aliud seni; aliud in periculis, aliud in rebus secundis.

214. Saltavit ante arcam Domini David;[1]) non saltavit Samuel nec ideo ille reprehensus, sed magis iste laudatus. Mutavit vultum contra regem, cui nomen Achis;[2]) at hoc si remota fecisset formidine, quo minus cognosceretur, nequaquam levitatis reprehensione carere potuisset. Saul quoque vallatus choro prophetarum etiam ipse prophetavit et de solo quasi indigno memoratum est: Et Saul inter prophetas![3])

CAPUT XLIV.

Officio sibi congruo quemque studere oportere; sed multos impediri paternorum imitatione studiorum, contra quam ecclesiastici viri faciunt.

215. Unusquisque igitur suum ingenium noverit[4]) et ad id se applicet, quod sibi aptum elegerit. Itaque quid sequatur, prius consideret. Noverit bona sua, sed etiam vitia cognoscat aequalemque se iudicem sui praebeat, ut bonis intendat, vitia declinet.

216. Alius distinguendae lectioni aptior, alius psalmo gratior, alius exorcizandis, qui malo laborant spiritu, sollicitior, alius sacrario opportunior habetur. Haec omnia spectet sacerdos et quid cuique congruat, id officii deputet. Quo etenim unumquemque suum ducit ingenium, aut quod officium decet, id maiore impletur gratia.

217. Sed id cum in omni vita difficile, tum in nostro actu difficillimum est. Amat enim unusquisque sequi vitam parentum.[5]) Denique plerique ad militiam feruntur, quorum militaverunt parentes, alii ad actiones diversas.

218. In ecclesiastico vero officio nihil rarius invenias quam eum, qui sequatur institutum patris, vel quia gravis deterret actus, vel quia in lubrica aetate difficilior abstinentia, vel quia alacri adolescentiae videtur vita[6]) obscurior; et ideo ad ea convertuntur studia, quae plausibiliora arbitrantur. Praesentia quippe plures quam futura praeferunt. Illi autem praesentibus, nos futuris militamus. Unde quo praestantior causa, eo debet esse cura adtentior.

---

1) 2. Sam. 6, 14. 2) 1. Sam. 21, 13. 3) 1. Sam. 19, 24. 4) Cic. de off. l. I. c. 31. §. 114. 5) Cic. ibid. c. 32. §. 116. 6) Editt. Medioll. habent: videtur vita maiorum obs.

CAPUT XLV.

De pulcro et honesto: quid sit inter utrumque discriminis tam apud profanos auctores quam sacros.

219. Teneamus igitur verecundiam et eam, quae totius vitae ornatum adtollit, modestiam. Non enim mediocre est rebus singulis modum servare atque impartiri ordinem, in quo vere praelucet illud, quod decorum dicitur; quod ita cum honesto iungitur, ut separari non queat.[1]) Siquidem et quod decet, honestum est et quod honestum est, decet, ut magis in sermone distinctio sit, quam in virtute discretio. Differre enim ea inter se, intelligi potest, explicari non potest.

220. Et ut conemur aliquid eruere distinctionis, honestas velut bona valetudo est et quaedam salubritas corporis,[2]) decus autem tamquam venustas et pulcritudo. Sicut ergo pulcritudo super salubritatem ac valetudinem videtur excellere et tamen sine his esse non potest neque ullo separari modo, quoniam nisi bona valetudo sit, pulcritudo esse ac venustas non potest: sic honestas decorum illud in se continet, ut ab ea profectum videatur et sine ea esse non possit. Velut salubritas igitur totius operis actusque nostri honestas est et sicut species est decorum, quod cum honestate confusum, opinione distinguitur. Nam etsi in aliquo videatur excellere, tamen in radice est honestatis, sed flore praecipuo, ut sine ea decidat, in ea floreat. Quid enim est honestas, nisi quae turpitudinem quasi mortem fugiat? Quid vero inhonestum, nisi quod ariditatem ac mortem adferat? Virente igitur substantia virtutis, decorum illud tamquam flos emicat, quia radix salva est; at vero propositi nostri radice vitiosa, nihil germinat.

221. Habes hoc in nostris aliquanto expressius. Dicit enim David: Dominus regnavit, decorem induit.[3]) Et apostolus ait: Sicut in die, honeste ambulate,[4]) quod Graeci dicunt εὐσχημόνως; hoc autem proprie significat: bono habitu, bona specie. Deus ergo primum hominem cum conderet, bona habitudine, bona membrorum compositione formavit et optimam ei speciem dedit. Remissionem non dederat peccatorum; sed posteaquam renovavit eum spiritu et infudit ei gratiam, qui venerat in servi forma et in homi-

---

1) Cic. de off. l. I. c. 27. 2) Ibid. §. 95. 3) Ps. 93, 1. 4) Rom. 13, 13.

nis specie: adsumsit decorem redemtionis humanae. Et ideo dixit propheta: Dominus regnavit, decorem induit.[1]) Deinde alibi dicit: Te decet hymnus, Deus, in Sion;[2]) hoc est dicere: Honestum est, ut te timeamus, te diligamus, te precemur, te honorificemus; scriptum est enim: Omnia vestra honeste fiant.[3]) Sed possumus et hominem timere, diligere, rogare, honorare; hymnus specialiter Deo dicitur. Hoc tamquam excellentius caeteris credere est decorum, quod deferimus Deo. Mulierem[4]) quoque in habitu ornato orare convenit, sed specialiter eam decet orare velatam et orare promittentem castitatem cum bona conversatione.

CAPUT XLVI.

Proponitur bifida decori divisio; tum postquam ostensum est, quod secundum naturam sit, honestum, quod secus, turpe censendum: exemplis illustratur haec ipsa divisio.

222. Est igitur decorum, quod praeeminet, cuius divisio gemina est.[5]) Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis et quasi in toto spectatur corpore; est etiam speciale, quod in parte aliqua enitet. Illud generale ita est, ac si aequabilem formam atque universitatem honestatis in omni actu suo habeat concinentem, cum omnis sibi eius vita consentit nec in ulla aliqua re discrepat; hoc speciale, cum aliquem actum in suis habet virtutibus praeeminentem.

223. Simul illud adverte, quod et decorum est secundum naturam vivere, secundum naturam degere, et turpe est, quod sit contra naturam. Ait enim apostolus quasi interrogans:[6]) Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos,[7]) quod vir quidem si comam habeat, ignominia est illi; quoniam contra naturam est? Et iterum dicit: Mulier vero si capillos habeat, gloria est illi. Est enim secundum naturam, quoniam quidem capilli pro velamine sunt; hoc est enim naturale velamen. Personam igitur nobis et speciem natura ipsa dispensat, quam servare debemus. Utinamque et innocentiam eius custodire possemus nec acceptam nostra malitia mutaret!

---

1) Ps. 93, 1. 2) Ps. 65, 2. 3) 1. Cor. 14, 10. 4) 1. Tim. 2, 9. 10. 5) Cic. de off. I. I. c. 27. §. 96. 6) 1. Cor. 11, 13. 14. 7) Codd. Dresd. et Goth. et antiquae editt. omnes: nos.

224. Habes hoc decorum generale, quia fecit Deus mundi istius pulcritudinem. Habes et per partes, quia cum faceret Deus lucem et diem noctemque distingueret, cum conderet coelum, cum terras et maria separaret, cum solem et lunam et stellas constitueret lucere super terram, probavit singula. Ergo decorum hoc, quod in singulis mundi partibus elucebat, in universitate resplenduit, sicut probat sapientia, dicens: Ego eram, cui applaudebat.... cum laetaretur orbe perfecto. [1]) Similiter ergo et in fabrica humani corporis grata est uniuscuiusque membri portio, sed plus in commune compositio membrorum apta delectat, quod ita sibi quadrare et convenire videantur.

CAPUT XLVII.

Ut in vita nostra eluceat decorum illud, quid praestare nos oporteat, quosve appetitus refraenare?

225. Si quis igitur aequabilitatem universae vitae et singularum actionum modos servet, ordinem quoque et constantiam dictorum atque operum moderationemque custodiat, [2]) in eius vita decorum illud excellit et quasi in quodam speculo elucet.

226. Accedat tamen suavis sermo, ut conciliet sibi affectum audientium gratumque se vel familiaribus vel civibus vel, si fieri potest, omnibus praebeat. Neque adulantem se neque adulandum cuiquam exhibeat; alterum enim calliditatis est, vanitatis alterum.

227. Non despiciat, quid de se unusquisque et maxime vir optimus sentiat; hoc enim modo discit bonis deferre reverentiam. Nam negligere bonorum iudicia vel arrogantiae vel dissolutionis est; [3]) quorum alterum superbiae adscribitur, alterum negligentiae.

228. Caveat etiam motus [4]) animi sui; ipse enim sibi et observandus et circumspiciendus est et, ut adversum se cavendus, ita etiam de se tuendus. Sunt enim motus, in quibus est appetitus ille, qui quasi quodam prorumpit impetu; unde graece ὁρμὴ dicitur, quod vi quadam se repente proripiat. Non mediocris in his vis quaedam animi atque naturae est. Quae tamen vis gemina est, una in

---

1) Prov. 8, 30, 31. 2) Cic. de off. I. I. c. 28. §. 98. 3) Ibid. §. 99. 4) Ibid. §. 100. et 101.

appetitu, altera in ratione posita, quae appetitum refraenet et sibi obedientem praestet et ducat, quo velit et tamquam sedulo magisterio edoceat, quid fieri, quid evitari oporteat, ut bonae domitrici obtemperet.

229. Solliciti enim debemus esse,[1]) ne quid temere aut incuriose geramus, aut quidquam omnino, cuius probabilem non possimus rationem reddere. Actus enim nostri causa etsi non omnibus redditur, tamen ab omnibus examinatur. Nec vero habemus, in quo nos possimus excusare. Nam etsi vis quaedam naturae in omni appetitu sit, tamen idem appetitus rationi subiectus est lege naturae ipsius et obedit ei.[2]) Unde boni speculatoris est, ita praetendere animo, ut appetitus neque praecurrat rationem neque deserat, ne praecurrendo perturbet atque excludat eamqne deserendo destituat. Perturbatio tollit constantiam, destitutio prodit ignaviam, accusat pigritiam. Perturbata enim mente latius se ac longius fundit appetitus et tamquam efferato impetu fraenos rationis non suscipit nec ulla sentit aurigae moderamina, quibus possit reflecti. Unde plerumque non solum animus exagitatur, amittitur ratio, sed etiam inflammatur vultus vel iracundia vel libidine, pallescit timore, voluptate se non capit et nimia gestit laetitia.

230. Haec cum fiunt, abiicitur illa naturalis quaedam censura gravitasque morum nec teneri potest illa, quae in rebus gerendis atque consiliis sola potest auctoritatem suam atque illud quod deceat, tenere, constantia.

231. Gravior autem appetitus ex indignatione nimia nascitur,[3]) quam acceptae plerumque accendit iniuriae dolor. De quo satis nos psalmi, quem in praefatione posuimus, praecepta instruunt. Pulcre autem et hoc accidit, ut scripturi de officiis ea praefationis nostrae adsertione uteremur, quae et ipsa ad officii magisterium pertineret.

232. Sed quia supra, ut oportebat, perstrinximus, quemadmodum unusquisque cavere possit, ne excitetur accepta iniuria, verentes, ne praefatio prolixior fieret, nunc de eo uberius disputandum arbitror. Locus enim opportunus est, ut in partibus temperantiae dicamus, quemadmodum reprimatur iracundia.

---

1) Ibid. c. 29. 2) Ibid. §. 102. 3) Cic. de off. l. I. c. 38. §. 137.

CAPUT XLVIII.

Repetito compescendae iracundiae argumento, tres eorum, qui lacessuntur iniuriis, ordines explicantur, ad quorum perfectissimum apostolus ac David dicuntur pervenisse; ubi ex occasione quaedam huius ac futurae vitae traduntur discrimina.

233. Tria itaque genera esse hominum iniuriam accipientium in scripturis divinis, demonstrare volumus, si possumus. Unum est eorum, quibus peccator insultat, conviciatur, inequitat.[1]) Iis quia deest iustitia, pudor crescit, augetur dolor. Horum similes plurimi de meo ordine, de meo numero. Nam mihi infirmo si quis iniuriam faciat, forsitan, licet infirmus, donem iniuriam meam. Si crimen obiiciat, non sum tantus, ut sim contentus conscientia mea, etiamsi me eius obiecti alienum[2]) noverim; sed cupio abluere ingenui pudoris notam tamquam infirmus. Ergo oculum pro oculo et dentem pro dente exigo et convicium convicio rependo.

234. Si vero is sum, qui proficiam, etsi nondum perfectus, non retorqueo contumeliam; et si influat ille convicium[3]) et inundet aures meas contumeliis, ego taceo et nihil respondeo.

235. Si vero perfectus sim; (verbi gratia loquor, nam veritate infirmus sum) si ergo perfectus sim, benedico maledicentem, sicut benedicebat et Paulus, qui ait: Maledicimur et benedicimus.[4]) Audierat enim dicentem: Diligite inimicos vestros, orate pro calumniantibus et persequentibus vos.[5]) Ideo ergo Paulus persecutionem patiebatur et sustinebat, quia vincebat et mitigabat humanum affectum propositae mercedis gratia, ut filius Dei fieret, si dilexisset inimicum.

236. Tamen et sanctum David in hoc quoque genere virtutis imparem Paulo non fuisse, edocere possumus. Qui primo quidem, cum malediceret ei filius Semei et crimina obiiceret, tacebat et humiliabatur et silebat a bonis suis, hoc est, bonorum operum conscientia; deinde expetebat maledici sibi, quia maledicto illo divinam adquirebat misericordiam.[6])

1) Editt. Medioll. non vero Erasm. ut Benedictt. leviter adnotant, habent: conviciatur, inquietat; Amerb. conviciatur iniquitate. 2) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: eius obiectu alienum; ed. Amerb. eius obiectioni al. 3) Cod. Dresd. influat ille conviciis. 4) 1. Cor. 4, 12. 5) Matth. 5, 44. 6) 2. Sam. 16, 7 sqq. cll. Ps. 39, 3.

237. Vide autem, quomodo et humilitatem et iustitiam et prudentiam emerendae a Domino gratiae reservaverit. Primo dixit: Ideo maledicit mihi, quia Dominus dixit illi, ut maledicat.[1]) Habes humilitatem, quia ea, quae divinitus imperantur, aequanimiter quasi servulus ferenda arbitrabatur. Iterum dixit: Ecce, filius meus, qui exivit de ventre meo, quaerit animam meam.[2]) Habes iustitiam; si enim a nostris graviora patimur, cur indigne ferimus, quae inferuntur ab alienis? Tertio ait: Dimitte illum, ut maledicat, quoniam dixit illi Dominus, ut videat humiliationem meam et retribuat mihi Dominus pro maledicto hoc.[3]) Nec solum convicianiem pertulit, sed etiam lapidantem et sequentem illaesum reliquit, quin etiam post victoriam petenti veniam libenter ignovit.[4])

238. Quod ideo inserui, ut evangelico spiritu sanctum David non solum inoffensum sed etiam gratum fuisse convicianti docerem et delectatum potius quam exasperatum iniuriis, pro quibus mercedem sibi reddendam arbitrabatur. Sed tamen quamvis perfectus adhuc perfectiora quaerebat. Incalescebat iniuriae dolore quasi homo, sed vincebat quasi bonus miles; tolerabat quasi athleta fortis. Patientiae autem finis promissorum exspectatio et ideo dicebat: Notum fac mihi, Domine, finem meum et numerum dierum meorum quis est, ut sciam, quid desit mihi.[5]) Finem illum quaerit promissorum coelestium, vel illum, quando unusquisque surget in suo ordine: Primitiae Christus, deinde hi, qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt, deinde finis.[6]) Tradito enim regno Deo et Patri et evacuatis omnibus potestatibus, ut apostolus dixit, perfectio incipit. Hic ergo impedimentum, hic infirmitas etiam perfectorum, illic plena perfectio. Ideo et dies illos requirit vitae aeternae, qui sunt, non qui praetereunt, ut cognoscat, quid sibi desit, quae terra sit repromissionis, perpetuos fructus ferens, quae prima apud patrem mansio, quae secunda, quae tertia, in quibus pro ratione meritorum unusquisque requiescet.

239. Illa igitur nobis expetenda, in quibus perfectio, in quibus veritas est. Hic umbra, hic imago, illic veritas.

---

1) 2. Sam. 16, 10. 2) Ibid. v. 11. 3) Ibid. v. 11. et 12.
4) 2. Sam. 19, 18—23. 5) Ps. 39, 5. 6. 6) 1. Cor. 15, 23.

Umbra in lege, imago in evangelio, veritas in coelestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur et vitulus; nunc Christus offertur, sed offertur quasi homo, quasi recipiens passionem; et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat, hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud Patrem pro nobis quasi advocatus intervenit. Hic ergo in imagine ambulamus, in imagine videmus, illic facie ad faciem, ubi plena perfectio, quia perfectio omnis in veritate est.

CAPUT XLIX.

Hic servandam in nobis virtutum imaginem, diaboli vero et vitiorum eradendam ac in primis avaritiae, quae libertatem nobis adimit variisque turbatos vanitatibus imagine Dei spoliat.

240. Ergo dum hic sumus, servemus imaginem, ut ibi perveniamus ad veritatem. Sit in nobis imago iustitiae, sit imago sapientiae, quia venietur ad illum diem et secundum imaginem aestimabimur.

241. Non inveniat in te adversarius imaginem suam, non rabiem, non furorem; in his enim imago nequitiae est. Adversarius enim diabolus sicut leo rugiens quaerit, quem occidat, quem devoret.[1] Non inveniat auri cupiditatem, non argenti acervos, non vitiorum simulacra, ne auferat tibi vocem libertatis. Vox enim libertatis illa est, ut dicas: Veniet huius mundi princeps et in me inveniet nihil.[2] Itaque si securus es, quod nihil in te inveniat, cum venerit perscrutari, dices[3] illud, quod dixit ad Laban Iacob patriarcha: Cognosce, si quid tuorum apud me est.[4] Merito beatus Iacob, apud quem nihil Laban suum potuit reperire. Absconderat enim Rachel simulacra deorum eius aurea et argentea.

242. Itaque si sapientia, si fides, si contemtus saeculi, si gratia tua abscondat omnem perfidiam, beatus eris, quia non respicis in vanitates et insanias falsas. An mediocre est tollere vocem adversario, ut arguendi te non possit habere auctoritatem? Itaque qui non respicit in vanitates, non conturbatur; qui enim respicit, conturbatur et vanissime quidem. Quid est enim congregare opes, nisi vanum, quia caduca quaerere vanum est satis? Cum autem congregaveris, qui scias, an possidere liceat tibi?

---

1) 1. Petr. 5, 8. 2) Ioh. 14, 30. 3) Editt. MediolI. ita scribunt scriptaque iungunt: cum venerit, perscrutare, dicens illud et quae seq. 4) Gen. 31, 32.

243. Nonne vanum est, ut mercator noctibus ac diebus conficiat iter, quo aggregare possit thesauri acervos, merces congreget, conturbetur ad pretium, ne forte minoris vendat quam emerit, aucupetur locorum pretia et subito aut latrones in se invidia famosae negotiationis excitet,[1]) aut non exspectatis serenioribus flatibus, dum lucrum quaerit, naufragium impatiens morae incidat?

244. An non conturbatur etiam ille vane, qui summo labore coacervat, quod nesciat, cui haeredi relinquat? Saepe quod avarus summa congesserit sollicitudine, praecipiti effusione dilacerat haeres luxuriosus et diu quaesita turpis heluo, praesentium caecus, futuri improvidus, quadam absorbet voragine. Saepe etiam speratus successor invidiam partae adquirit haereditatis et celeri obitu extraneis aditae successionis transscribit compendia.

245. Quid ergo vane araneam texis, quae inanis et sine fructu est et tamquam casses suspendis inutiles divitiarum copias? Quae etsi fluant, nihil prosunt, immo exuunt te imaginem Dei et induunt terreni imaginem. Si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi? Tu deponis imaginem aeterni imperatoris et erigis in te imaginem mortis. Eiice magis de civitate animae tuae imaginem diaboli et adtolle imaginem Christi. Haec in te fulgeat, in tua civitate, hoc est anima, resplendeat, quae obliterat vitiorum imagines. De quibus ait David: Domine, in civitate tua ad nihilum deduces imagines eorum.[2]) Cum enim depinxerit Hierusalem Dominus ad imaginem suam, tunc adversariorum omnis imago deletur.

CAPUT L.

Levitas a terrenis cupiditatibus maxime alienos esse debere. Quae sint illorum virtutes ex apostoli iudicio quantave in ipsis castimonia requiratur; item quae dignitas eorum atque officium, ad quod primariae virtutes sunt necessariae. Hasce ignotas non fuisse philosophis, sed in ordine illos peccavisse; nonnulla esse natura secundum officium, quae ob adiuncta fiant contra officium; unde colligitur, quantas dotes postulet dignitas levitarum. Sequitur verborum Moysis tribui leviticae benedicentis expositio.

246. Quod si evangelio Domini etiam populus ipse ad despicientiam opum informatus atque institutus est, quanto magis vos levitas oportet terrenis non teneri cupiditatibus,

---

1) Editt. Medioll. aut latronis in se invidiam famosae negotiationis immensitas excitet. 2) Ps. 73, 20.

quorum Deus portio est? Nam cum divideretur a Moyse possessio terrena populo patrum, excepit levitas Dominus a terrenae [1]) possessionis consortio, [2]) quod ipse illis esset funiculus haereditatis. Unde ait David: Dominus pars haereditatis meae et calicis mei. [3]) Denique sic appellatur levita: ipse meus, vel: ipse pro me. Magnum ergo munus eius, ut de eo Dominus dicat: Ipse meus; vel quemadmodum Petro dixit de statere in ore piscis reperto: Dabis eis pro me et pro te. [4]) Unde et apostolus cum episcopum dixisset debere esse sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem, docibilem, non avarum, non litigiosum, domui suae bene praepositum, addidit: Diaconos similiter oportet esse graves, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes. [5])

247. Advertimus, quanta in nobis requirantur, ut abstinens sit a vino minister Domini, ut testimonio bono fulciatur non solum fidelium sed etiam ab his, qui foris sunt. Decet enim actuum operumque nostrorum testem esse publicam existimationem, [6]) ne derogetur muneri, ut qui videt ministrum altaris congruis ornatum virtutibus, auctorem praedicet et Dominum veneretur, qui tales servulos habeat. Laus enim Domini, ubi munda possessio et innocens familiae disciplina.

248. De castimonia autem quid loquar, quando una tantum nec repetita permittitur copula? Et in ipso ergo coniugio lex est non iterare coniugium nec secundae coniugis sortiri coniunctionem. Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterati coniugii ad electionem muneris et ordinationis praerogativam impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intelligere debemus, quia baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In

---

1) Duo libri mss. apud Benedictt. codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll. in hac lectione consentiunt: excepit levitas dominus a e t e r n a e possessionis consortio, difficiliori quidem neque, ut iudicant Benedictt., minus apta, cum deus terram Canaan ad sempiternam possessionem (vid. Genes. 17, 8.) Israelitis adsignaverit. 2) Num. 18, 23. 3) Ps. 16, 5. 4) Matth. 17, 16. 5) 1. Tim. 3, 8. 9. 10. 6) Codd. Dresd. et Goth.: a t t e s t a t i o n e m.

coniugio non culpa sed lex est. Quod culpae est igitur, in baptismate relaxatur, quod legis est, in coniugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis, qui ipse coniugia frequentaverit?

249. Inoffensum autem exhibendum et immaculatum ministerium nec ullo coniugali coitu violandum cognoscitis, qui integri corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio coniugali, sacri ministerii gratiam recepistis. Quod eo non praeterii, quia in plerisque abditioribus locis, cum ministerium gererent vel etiam sacerdotium, filios susceperunt et id tamquam usu veteri defendunt, quando per intervalla dierum sacrificium deferebatur; et tamen castificabatur etiam populus per biduum aut triduum, ut ad sacrificium purus accederet, ut in veteri testamento legimus;[1]) et lavabant vestimenta sua. Si in figura tanta observantia, quanta in veritate? Disce, sacerdos atque levita, quid sit lavare vestimenta tua, ut mundum corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur accedere ad hostiam suam, tu illotus mente pariter et corpore audes pro aliis supplicare, audes aliis ministrare?

250. Non mediocre officium levitarum, de quibus dicit Dominus: Ecce eligo levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito aperiente vulvam filiis Israel; redemtiones eorum erunt isti et erunt mihi levitae. Mihi enim sanctificavi primogenitum in terra Aegypti.[2]) Cognovimus, quia non inter caeteros levitae computantur, sed omnibus praeferuntur, qui eliguntur ex omnibus et sanctificantur ut primogenita fructuum atque primitiae, quae Domino deputantur, in quibus est votorum solutio et redemtio peccatorum. Non accipies, inquit, eos inter filios Israel, sed constitues levitas super tabernaculum testimonii et super omnia vasa eius adstare et super quaecumque sunt in ipso. Ipsi tollant tabernaculum et omnia vasa eius et ipsi ministrent in eo et in circuitu tabernaculi castra ipsi constituant; et promovendo tabernaculum ipsi deponant levitae et constituendo castra rursum ipsum tabernaculum ipsi statuant. Alienigena quicumque accesserit, morte moriatur.[3])

---

1) Exod. 19, 10. 2) Num. 3, 12. 13. 3) Num. 1, 49. 50. 51.

251. Tu ergo electus es ex omni numero filiorum Israel, inter sacros fructus quasi primogenitus aestimatus, praepositus tabernaculo, ut praetendas in castris sanctitatis et fidei, ad quae si alienigena accesserit, morte morietur, positus, ut operias arcam testamenti. Non enim omnes vident alta mysteriorum, quia operiuntur a levitis, ne videant, qui videre non debent et sumant, qui servare non possunt. Moyses denique circumcisionem vidit spiritualem, sed operuit eam, ut in signo circumcisionem praescriberet. Vidit azyma veritatis et sinceritatis, vidit passionem Domini; operuit azymis corporalibus azyma veritatis, operuit passionem Domini agni vel vituli immolatione. Et boni levitae servaverunt mysterium fidei suae tegmine; et tu mediocre putas, quod commissum est tibi? Primum ut alta Dei videas, quod est sapientiae; deinde ut excubias pro populo deferas, quod est iustitiae; castra defendas tabernaculumque tuearis, quod est fortitudinis; te ipsum continentem ac sobrium praestes, quod est temperantiae.

252. Haec virtutum genera principalia constituerunt etiam hi, qui foris sunt, [1]) sed communitatis superiorem ordinem, quam sapientiae iudicaverunt, cum sapientia fundamentum sit, iustitia opus sit, quod manere non potest, nisi fundamentum habeat. Fundamentum autem Christus est. [2])

253. Prima ergo fides, quae est sapientiae, ut Salomon dicit, sequutus patrem: Initium sapientiae timor Domini. [3]) Et lex dicit: Diliges Dominum Deum tuum, diliges proximum tuum. [4]) Pulcrum est enim, ut gratiam tuam atque officia in societatem humani generis conferas. Sed primum illud decorum est, ut quod habes pretiosissimum, hoc est, mentem tuam, qua nihil habes praestantius, Deo deputes. [5]) Cum solveris auctori debitum, licet ut opera tua in beneficentiam et adiumenta hominum conferas atque opem feras necessitatibus aut pecunia aut officio aut etiam quocumque munere, quod late patet in vestro ministerio: pecunia, ut subvenias; debito, ut obligatum liberes; officio, ut servanda suscipias, quae metuat amittere, qui deponenda credidit.

---

1) Cic. de off. l. I. c. 43. 2) 1. Cor. 3, 11. 3) Prov. 9, 10. cll. Ps. 111, 10. 4) Deut. 6, 5. 5) Cic. de off. l. I. c. 45. in fine.

254. Officium est igitur depositum servare ac reddere. Sed interdum commutatio fit aut tempore aut necessitate,[1]) ut non sit officium reddere, quod acceperis: ut si quis contra patriam, opem barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat; aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furenti restituas, cum servare non queat; si insanienti gladium depositum non neges, quo se ille interimat, nonne solvisse contra officium est? Si furto quaesita sciens suscipias, ut fraudetur, qui amiserat, nonne contra officium est?

255. Est etiam contra officium nonnumquam, solvere promissum,[2]) sacramentum custodire: ut Herodes, qui iuravit, quoniam quidquid petitus esset, daret filiae Herodiadis et necem Iohannis praestitit, ne promissum negaret.[3]) Nam de Iephthe[4]) quid dicam, qui immolavit filiam, quae sibi victori prima occurrerat, quo votum impleret, quod spoponderat, ut quidquid sibi primum occurrisset, offerret Deo? Melius fuerat nihil tale promittere, quam promissum solvere parricidio.

256. Haec quanti consilii sit prospicere, non ignoratis. Et ideo eligitur levita, qui sacrarium custodiat, ne fallatur consilio, ne fidem deserat, ne mortem timeat, ne quid intemperantius gerat, ut specie ipsa gravitatem praeferat nec solum animum sed etiam oculos continentes habere quem deceat, ne vel ipse frontem sobrietatis fortuitus violet occursus; quoniam: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, adulteravit eam in corde suo.[5]) Ita adulterium non solum facti colluvione sed etiam adspectus intentione committitur.

257. Magna haec videntur ac nimis severa, sed in magno munere non superflua; quando tanta est levitarum gratia, ut de his Moyses in benedictionibus diceret: Date Levi viros[6]) eius, date Levi manifestos eius, date Levi sortem suffragii sui et veritatem eius viro sancto, quem tentaverunt in tentationibus, maledixerunt super aquam contradictionis. Qui dicit patri suo et matri: Non novi te; et fratres suos non cognovit et filios suos abdicavit: hic custodit verba tua et testamentum tuum observavit.[7])

---

1) Cic. de off. l. I. c. 10. 2) Ibid. c. 10. §. 32. 3) Matth. 14, 6 sqq. 4) Iud. 11, 30 sqq. 5) Matth. 5, 28. 6) Omnes editt., non exceptis Medioll., habent: veros eius, contra mss. libri ap. Benedictt., ad quos codd. Dresd. et Goth. accedunt: viros eius. 7) Deut. 33, 8. 9.

258. Illi ergo viri eius et manifesti eius, qui nihil in corde doli habeant, nihil fraudis occultent, sed verba eius custodiant et in corde suo conferant, sicut conferebat et Maria;[1]) qui suos parentes officio suo non noverint praeferendos, qui violatores oderint castitatis, pudicitiae ulciscantur iniuriam, noverint officiorum tempora, quod maius, quod minus sit, quod cui aptum tempori est, et ut id solum sequantur, quod honestum est; sane ubi duo honesta, id quod honestius est, praeponendum putent: hi iure benedicti.

259. Si quis ergo manifestet iustitias Dei, incensum imponat: Benedic, Domine, virtutem ipsius, opera manuum eius suscipe,[2]) ut gratiam propheticae benedictionis inveniat apud[3]) eum, qui vivit et regnat in saecula saeculorum, Amen.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Vitae beatitudinem adquiri honestate, quippe qua Christianus gloriam et favores hominum spernens, opera sua Deo soli placere in votis habeat.

1. Superiore libro de officiis tractavimus,[4]) quae convenire honestati arbitraremur, in qua vitam beatam positam esse nulli dubitaverunt, quam scriptura appellat vitam aeternam. Tantus enim splendor honestatis est, ut vitam beatam efficiant tranquillitas conscientiae et securitas innocentiae. Et ideo sicut exortus sol lunae globum et caetera stellarum abscondit lumina, ita fulgor honestatis, ubi vero et incorrupto vibrat decore, caetera, quae putantur bona secundum voluptatem corporis aut secundum saeculum clara et illustria, obumbrat.

2. Beata plane, quae non alienis aestimatur iudiciis, sed domesticis percipitur sensibus tamquam sui iudex. Neque enim populares opiniones pro mercede aliqua requirit, neque pro supplicio pavet. Itaque quo minus sequitur gloriam, eo magis super eam eminet. Nam qui gloriam requirunt, his ea merces praesentium, umbra futurorum est, quae impediat vitam aeternam; quod in evangelio scriptum est: Amen dico

---

1) Luc. 2, 19. 2) Deut. 33, 11. 3) Multi libri mss. ap. Benedictt., codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll. verba: apud eum, qui ... Amen; plane omittunt omissaque in suspicionem additamenti vocant. 4) Cic. de off. l. II. c. 1.

vobis, perceperunt mercedem suam;[1]) de his scilicet, qui velut tuba canente vulgare liberalitatem suam, quam faciunt circa pauperes, gestiunt. Similiter et de ieiunio, quod ostentationis causa faciunt: Habent, inquit, mercedem suam.

3. Honestatis igitur est, vel misericordiam facere, vel ieiunium deferre in abscondito, ut mercedem videaris a solo Deo tuo quaerere, non etiam ab hominibus. Nam qui ab hominibus quaerit, habet mercedem suam; qui autem a Deo, habet vitam aeternam, quam praestare non potest nisi auctor aeternitatis, sicut illud est: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.[2]) Unde expressius scriptura vitam aeternam appellavit eam, quae sit beata, ut non hominum opinionibus aestimandum relinqueretur, sed divino iudicio committeretur.

CAPUT II.

Variae philosophorum de beatitudine opiniones; eam in Dei cognitione ac bonorum operum studio consistere, primum probatur ex evangelio; tum ne a philosophis videatur hoc sumtum, prophetarum testimoniis confirmatur.

4. Itaque philosophi vitam beatam, alii in non dolendo posuerunt, ut Hieronymus;[3]) alii in rerum scientia, ut Herillus,[4]) qui audiens ab Aristotele et Theophrasto mirabiliter laudatam esse rerum scientiam, solam eam quasi summum bonum posuit, cum illi eam quasi bonum, non quasi solum bonum laudaverint. Alii voluptatem dixerunt, ut Epicurus;[5]) alii, ut Callipho et post eum Diodorus, ita interpretati sunt, ut alter ad voluptatem, alter ad vacuitatem doloris, consortium honestatis adiungerent, quod sine ea non possit esse beata vita.[6]) Zenon Stoicus[7]) solum et summum bonum, quod honestum est; Aristoteles autem vel Theophrastus et caeteri Peripatetici[8]) in virtute quidem, hoc est, honestate vitam beatam esse, sed compleri eius beatitudinem etiam corporis[9]) atque externis bonis adseruerunt.

5. Scriptura autem divina vitam aeternam in cognitione posuit divinitatis et fructu bonae operationis. Denique

---

1) Matth. 6, 2. 2) Luc. 23, 43. 3) Vid. Cic. de finib. l. II. c. 3. cll. Tusc. disp. l. V. c. 30. et saepius. 4) Cic. de finib. l. V. c. 25. cll. c. 8. et l. II. c. 13. et Acad. prior. l. II. c. 42. 5) Cic. Tusc. disp. l. III. c. 18. et saepius. 6) Cic. de finib. l. II. c. 6. 7) Cic. Acad. post. l. I. c. 10. 8) Cic. de finib. l. V. c. 5. 9) Codd. Dresd. et Goth.: corporis voluptatibus atq. ext. bon.

utriusque adsertionis evangelicum suppetit testimonium. Nam et de scientia ita dixit Dominus Iesus: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Iesum Christum.[1]) Et de operibus ita respondit: Omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit.[2]

6. Sed ne aestimetur, hoc recens esse et prius tractatum a philosophis, quam in evangelio praedicatum (anteriores enim evangelio philosophi, id est, Aristoteles et Theophrastus vel Zenon atque Hieronymus, sed posteriores prophetis) accipiant, quam longe antequam philosophorum nomen audiretur, per os sancti David utrumque aperte videatur expressum. Scriptum est enim: Beatus, quem tu erudieris, Domine; et de lege tua docueris eum.[3]) Habemus et alibi: Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis eius cupiet nimis.[4]) Docuimus de cognitione, cuius praemium aeternitatis fructum esse memoravit, adiiciens propheta, quia in domo huius timentis Dominum, vel eruditi in lege et cupientis in mandatis divinis: Gloria et divitiae et iustitia eius manet in saeculum saeculi.[5]) De operibus quoque in eodem psalmo subiunxit vitae aeternae suppetere praemium viro iusto. Denique ait: Beatus vir, qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in iudicio, quia in saeculum non commovebitur. In memoria aeterna erit iustus.[6]) Et infra: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum.[7])

7. Habet ergo vitam aeternam fides, quia fundamentum est bonum; habent et bona facta, quia vir iustus et dictis et rebus probatur. Nam si exercitatus sit in sermonibus et desidiosus in operibus, prudentiam suam factis refellit et gravius est, scire quid facias nec fecisse, quod faciendum cognoveris. Contra quoque strenuum esse in operibus, affectu infidum, ita est, ac si vitioso fundamento pulcra culminum velis elevare fastigia. Quo plus exstruxeris, plus corruit, quia sine munimento fidei bona opera non possunt manere. Infida statio in portu navem perforat et arenosum solum cito cedit nec potest impositae aedificationis

---

1) Ioh. 17, 3. 2) Matth. 19, 29. 3) Ps. 94, 12. 4) Ps. 112, 1. 5) Eod. ps. v. 3. 6) Eod. ps. v. 5. 6. 7) Eod. ps. v. 9.

sustinere onera. Ibi ergo plenitudo praemii, ubi virtutum perfectio et quaedam in factis atque dictis aequalitas sobrietatis.

CAPUT III.

Petita e scripturis beatitudinis definitio expenditur demonstraturque, nihil ipsi vel propter externa bona accedere, vel decedere propter incommoda.

8. Et quoniam sola rerum scientia explosa est, vel quasi inanis secundum philosophiae disputationes superfluas, vel quasi semiperfecta sententia: consideremus, quam enodem de eo divina scriptura absolvat sententiam, de quo tam multiplices et implicatas atque confusas videmus esse quaestiones philosophiae. Nihil enim bonum scriptura nisi quod honestum adserit virtutemque in omni rerum statu beatam iudicat, quae neque augeatur bonis corporis vel externis neque minuatur adversis; nihilque tam beatum, nisi quod a peccato alienum sit, plenum innocentiae, repletum gratiae Dei. Scriptum est enim: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum et in via peccatorum non stetit et in cathedra pestilentiae non sedit; sed in lege Domini fuit voluntas eius. [1]) Et alibi: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. [2])

9. Innocentia igitur et scientia beatum faciunt. Bonae quoque operationis mercedem esse beatitudinem vitae aeternae, superius advertimus. Restat igitur, ut spreto patrocinio voluptatis aut doloris metu, quorum alterum quasi infractum et molliculum, alterum quasi eviratum et infirmum despuit, in ipsis doloribus vitam beatam eminere demonstret. Quod facile doceri potest, cum legerimus: Beati estis, cum vobis maledicent et persequentur et dicent omne malum adversus vos propter iustitiam. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelo. Sic enim persequuti sunt et prophetas, qui erant ante vos. [3]) Et alibi: Qui vult venire post me, tollat crucem suam et sequatur me. [4])

CAPUT IV.

Idem argumentum, scilicet rebus externis non minui neque augeri beatitudinem, veterum exemplis illustratur.

10. Est ergo beatitudo et in doloribus, quos plena suavitatis virtus comprimit et coercet, ipsa sibi domesticis

---

1) Ps. 1, 1. 2. 2) Ps. 119, 1. 3) Matth. 5, 11. 12. 4) Matth. 16, 24.

opibus abundans vel ad conscientiam vel ad gratiam. Neque enim parum beatus Moyses,[1] cum Aegyptiorum vallatus populis et mari clausus, per fluctus sibi et populo patrum pedestrem viam piis meritis invenisset. Quando autem fortior quam tunc, cum extremis circumventus periculis non desperabat salutem, sed exigebat triumphum?

11. Quid Aaron? quando se beatiorem credidit quam tunc, quando medius stetit inter vivos ac mortuos et obiectu sui statuit mortem, ne ad vivorum transiret agmina a cadaveribus mortuorum?[2] Quid de puero Daniele loquar, qui tam sapiens erat, ut inter leones fame exasperatos nulla bestialis saevitiae formidine frangeretur; ita alienus a metu, ut posset epulari nec vereretur, ne ad pastum exemplo sui feras provocaret?[3]

12. Est ergo et in dolore virtus, quae sibi bonae suavitatem exhibeat conscientiae; et ideo indicio est, quod non minuat dolor virtutis voluptatem. Sicut ergo nulla virtuti decessio beatitudinis per dolorem, ita etiam nulla accessio per voluptatem corporis aut commodorum gratiam. De quibus pulcre apostolus ait: Quae mihi lucra fuerunt, haec duxi propter Christum detrimenta esse. Et addidit: Propter quem omnia damna duxi et aestimo ut stercora, ut Christum lucrifaciam.[4]

13. Denique Moyses damnum suum credidit thesauros esse Aegyptiorum et opprobrium Dominicae crucis praetulit; nec tunc dives, cum abundaret pecunia, nec postea pauper, cum egeret alimento, nisi forte tunc alicui minus beatus videretur fuisse, cum in deserto quotidiana alimonia sibi et populo suo deforet. Sed quod summi boni ac beatitudinis nemo negare audeat, manna ei, hoc est, panis angelorum ministrabatur e coelo; carnis quoque quotidiana pluvia totius plebis epulis redundabat.[5]

14. Eliae quoque sancto panis ad victum deerat, si quaereretur; sed non videbatur deesse, quia non quaerebatur. Itaque diurno corvorum obsequio mane panis, caro ad vesperam deferebatur.[6] Numquid ideo minus beatus, quia pauper erat sibi? Minime. Imo eo magis beatus, quia erat Deo dives. Aliis enim quam sibi divitem esse

---

1) Exod. c. 14. 2) Num. 16, 48. 3) Dan. 14. sec. vulg.
4) Phil. 3, 7. 8. 5) Exod. 16, 13 sqq. 6) 1. Reg. 17, 6.

praestat, ut iste erat, qui tempore famis cibum a vidua petebat, largiturus, ut hydria farinae per triennium et sex menses non deficeret et quotidianos usus olei vas viduae inopi sufficeret ac ministraret.[1]) Merito ibi volebat Petrus esse, ubi istos videbat. Merito in monte cum Christo in gloria apparuerunt, quia et ipse pauper factus est, cum dives esset.[2])

15. Nullum ergo adminiculum praestant divitiae ad vitam beatam: quod evidenter Dominus in evangelio demonstravit dicens: Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.[3]) Itaque paupertatem, famem, dolorem, quae putantur mala, non solum impedimento non esse ad vitam beatam sed etiam adiumento, evidentissime pronunciatum est.

CAPUT V.

Quae putantur bona, plerumque impedimento esse ad beatam vitam, et quae mala, materiam esse virtutum; quod beatitudinis ac aliis exemplis confirmatur.

16. Sed et illa quae videntur bona, divitias, satietatem, laetitiam expertem doloris detrimento esse ad fructum beatitudinis, Dominico declaratum iudicio liquet, cum dicitur: Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis et illis, qui rident, quia lugebunt![4]) Sic ergo non solum adminiculo non sunt ad vitam beatam corporis aut externa bona, sed etiam dispendio sunt.

17. Inde enim beatus Nabuthe, etiam cum lapidaretur a divite, quia pauper et infirmus adversus opes regias solo erat affectu et religione dives, ut pecunia regali non commutaret paternae vineae haereditatem eoque perfectus, quia sanguine proprio defenderet iura maiorum suorum. Inde quoque miser Achab etiam suo iudicio, quia pauperem necari fecerat, ut eius possideret vineam.[5])

18. Certum est, solum et summum bonum esse virtutem eamque abundare solam ad vitae fructum beatae nec externis aut corporis bonis sed virtute sola vitam praestari beatam, per quam vita aeterna adquiritur. Vita enim

---

1) 1. Reg. 17, 14. 2) Matth. 17, 1 sqq. 3) Luc. 6, 20. 21.
4) Luc. 6, 24. 25. 5) 1. Reg. 21, 1 sqq

beata fructus praesentium; vita autem aeteina spes futurorum est.

19. Sunt tamen, qui in hoc corpore tam infirmo, tam fragili, impossibilem vitam beatam putent, in quo necesse est angi, dolere, deplorare, aegrescere; quasi vero ego in corporis exsultatione dicam vitam beatam consistere et non in altitudine sapientiae, suavitate conscientiae, virtutis sublimitate. Non enim in passione esse, sed victorem esse passionis, beatum est, nec frangi temporalis motu[1]) doloris.

20. Pone, accidere haec, quae gravia ad vim doloris feruntur, caecitatem, exsilium, famem, stuprum filiae, amissionem liberorum. Quis neget beatum Isaac, qui non videbat in senectute et beatitudines suis benedictionibus conferebat?[2]) An non beatus Iacob, qui profugus patria domo, mercenarius pastor exsilium sustinuit, filiae pudicitiam ingemuit esse temeratam, famem pertulit?[3]) Non ergo beati, quorum fide Deus accipit testimonium, cum dicitur Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob? Misera est servitus, sed non miser Ioseph, imo plane beatus, cum dominae libidines in servitute positus coerceret.[4]) Quid de sancto David loquar, qui trium filiorum deploravit obitum et quod his durius, incestum filiae?[5]) Quomodo non beatus, de cuius successione beatitudinis auctor exortus est, qui plurimos fecit beatos? Beati enim qui non viderunt et crediderunt.[6]) Fuerunt et ipsi in sensu infirmitatis, sed evaluerunt de infirmitate fortes. Quid laboriosius autem sancto Iob vel in domus incendio,[7]) vel filiorum decem interitu momentaneo, doloribus corporeis?[8]) Numquid minus beatus, quam si illa non pertulisset, in quibus magis probatus est?

21. Esto tamen, fuisse in illis aliquid acerbitatis, quem virtus animi non abscondit dolorem. Neque enim profundum mare negaverim, quia vadosa sunt littora neque coelum lucidum, quia interdum obtexitur nubibus neque terram foecundam, quia aliquibus locis ieiuna glarea est aut laetas segetes, quia intermixtam solent habere sterilem avenam.

---

1) Cod. Goth. et editt. Medioll.: metu doloris. 2) Gen. 27, 1 sqq. 3) Gen. cc. 31. 34. 39. 4) Gen. 39, 7 sqq. 5) Gen. cc. 12. 13. 18. 6) Ioh. 20, 29. 7) Codd. Dresd. et Goth. ad verba: in domus incendio — adscribunt: seu subitaneo casu. 8) Iob. 1, 14 sqq. 2, 7 sqq.

Similiter puta, beatae messem conscientiae interpellari aliquo acerbo doloris. Nonne totius manipulis vitae beatae, si quid forte accidit adversi atque amaritudinis, tamquam sterilis avena absconditur, aut tamquam lolii amaritudo frumenti suavitate obducitur? Sed iam ad proposita pergamus.

CAPUT VI.

De utili non quaestuoso illo sed iusto et honesto, quod etiam damnis quaeritur; ac dividitur in utile corporeum et pietatis.

22. Superiore libro ita divisionem fecimus, ut primo loco esset honestum ac decorum, a quo officia ducerentur; secundo loco, quid utile. Et quemadmodum in primo diximus, quia inter honestum et decorum est quaedam distinctio, quae magis intelligi quam explicari possit: sic et cum utile tractamus, considerandum videtur, quid utilius. 1)

23. Utilitatem autem non pecuniarii lucri aestimatione subducimus sed adquisitione pietatis; sicut apostolus ait: Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae praesentis 2) et futurae. 3) Itaque in scripturis divinis si diligenter quaeramus, saepe invenimus, quod honestum est, utile vocari: Omnia mihi licent, sed non omnia utilia sunt. 4) Supra de vitiis loquebatur. Hoc ergo dicit: Licet peccare, sed non decet. In potestate sunt peccata, sed non sunt honesta. Luxuriari promtum, sed non iustum. Non enim Deo esca sed ventri colligitur.

24. Ergo quia quod utile, id etiam iustum: iustum est, ut serviamus Christo, qui nos redemit; ideo iusti, qui pro eius nomine morti se obtulerunt, iniusti, qui declinaverunt, de quibus dicit: Quae utilitas in sanguine meo, 5) id est, qui iustitiae meae profectus? Unde et illi: Alligemus iustum, quia inutilis est nobis, 6) id est, iniustus, qui nos arguit, condemnat, corripit. Licet hoc possit etiam ad avaritiam hominum impiorum derivari, quae perfidiae vicina est; sicut in Iuda proditore legimus, qui avaritiae studio et pecuniae cupiditate laqueum proditionis incurrit atque incidit.

25. De hac igitur tractandum est utilitate, quae sit plena honestatis, sicut ipsis verbis definivit apostolus dicens:

---

1) Cic. de off. I. II. c. 3. 2) Codd. Dresd. et Goth.: vitae huius, quae nunc est et futurae. 3) 1. Tim. 4, 8. 4) 1. Cor. 6, 12. 5) Ps. 30, 10. 6) Ies. 3, 10.

Hoc autem ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum iniiciam vobis, sed ad id, quod honestum est.[1]) Liquet igitur, quod honestum est, utile esse, et quod utile, honestum; et quod utile, iustum, et quod iustum, utile. Neque enim mihi ad mercatores lucri cupidine avaros sed ad filios sermo est et sermo de officiis, quae vobis, quos elegi in ministerium Domini, inculcare gestio atque infundere, ut ea, quae mentibus ac moribus vestris usu atque institutione inolita atque impressa sunt, etiam sermone ac disciplina aperiantur.

26. Itaque de utilitate dicturus, utar illo versiculo prophetico: Declina cor meum in testimonia tua et non in avaritiam,[2]) ne utilitatis sonus excitet pecuniae cupiditatem. Denique aliqui habent: Declina cor meum in testimonia tua, et non ad utilitatem, hoc est, illam quaestuum nundinas aucupantem utilitatem, illam usu hominum ad pecuniae studia inflexam ac derivatam. Vulgo enim hoc solum dicunt utile, quod quaestuosum; nos autem de ea tractamus utilitate, quae damnis quaeritur, ut Christum lucremur, cuius quaestus est pietas cum sufficientia.[3]) Magnus profecto quaestus, quo pietatem adquirimus, quae apud Deum dives est non caducis facultatibus sed muneribus aeternis, in quibus non tentatio lubrica sed constans et perpetua sit gratia.

27. Est igitur utilitas alia corporalis, alia pietatis, sicut divisit apostolus: Corporalis enim exercitatio ad modicum, inquit, utilis est, pietas autem ad omnia utilis est.[4]) Quid autem tam honestum quam integritas? Quid tam decorum, quam immaculatum servare corpus et inviolatum atque intaminatum pudorem? Quid etiam tam decorum, quam ut vidua uxor defuncto coniugi fidem servet? Quid etiam hoc utilius, quo regnum coeleste adquiritur? Sunt enim, qui se castraverunt propter regnum coelorum.[5]

CAPUT VII.

Utilitatem idem esse ac honestatem; nihil autem utilius dilectione, quae mansuetudine, affabilitate, beneficentia, iustitia aliisque virtutibus comparatur, quemadmodum ex Moysis atque Davidis historia datur intelligi; postremo et e dilectione fidem nasci et rursus e fide dilectionem.

28. Est igitur non solum familiare contubernium honestatis et utilitatis, sed eadem quoque utilitas, quae honestas.

---

1) 1. Cor. 7, 35. 2) Ps. 119, 36. 3) Phil. 3, 8. cll. 1. Tim. 6, 6. 4) 1. Tim. 4, 8. 5) Matth. 19, 12.

Ideo et ille, qui regnum coelorum volebat omnibus aperire, non quod sibi utile, quaerebat, sed quod omnibus. Unde ordo quidam nobis et gradus faciendus est etiam ab his usitatis et communibus ad ea, quae sunt praecellentia, ut ex pluribus utilitatis colligamus profectum.

29. Ac primum noverimus, nihil tam utile quam diligi,[1] nihil tam inutile quam non amari; nam odio haberi exitiale ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus, ut omni sedulitate commendemus existimationem opinionemque nostram ac primum placiditate mentis et animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim et grata est omnibus bonitas nihilque, quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum ac facilitate, tum moderatione praecepti et affabilitate sermonis, verborum honore, patienti quoque sermonum vice modestiaeque adiuvetur gratia, incredibile, quantum procedit ad cumulum dilectionis.[2]

30. Legimus enim,[3] non solum in privatis sed etiam in ipsis regibus quantum facilitas blandae affabilitatis profecerit, aut superbia verborumque obfuerit tumor, ut regna ipsa labefactaret et potestatem solveret. Iam si quis consilio, usu, ministerio, officiis popularem comprehendat gratiam, aut si quis periculum suum pro universa plebe offerat, non est dubium, quod tantum caritatis a plebe in eum refundatur, ut populus salutem eius et gratiam sibi praeferat.

31. Quantas Moyses a populo illatas absorbebat contumelias; et cum Dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequenter, ut indignationi divinae plebem subduceret.[4] Quam miti sermone post iniurias appellabat populum, consolabatur in laboribus, delenibat oraculis, fovebat operibus; et cum Deo constanter loqueretur, homines tamen humili et grata appellatione affari solebat. Merito aestimatus est supra homines, ut et vultum eius non possent intendere[5] et sepulturam eius non repertam crederent,[6] quia sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine diligerent, quam pro factis admirarentur.

32. Quid eius imitator sanctus David, electus ex omnibus ad plebem regendam, quam mitis et blandus, humilis

1) Cic. de off. l. II. c. 7. 2) Cic. de off. l. II. c. 14. 3) Eod. loc. 4) Exod. 32, 11 sqq. 5) Exod. 34, 29 sqq. 6) Deutr. 34, 6.

spiritu, sedulus corde, facilis affectu! Ante regnum se pro omnibus offerebat; rex cum omnibus aequabat suam militiam et partiebatur laborem, fortis in praelio, mansuetus in imperio, patiens in convicio, ferre magis promtus quam referre iniurias. Ideo tam carus erat omnibus, ut invenis ad regnum etiam invitus peteretur, resistens cogeretur, senex, ne praelio interesset, a suis rogaretur, quod mallent omnes pro ipso periclitari quam illum pro omnibus.

33. Ita sibi gratis officiis plebem obligaverat, primum, ut in discordiis populi exsulare in Hebron mallet,[1]) quam in Hierusalem regnare; deinde, ut etiam in hoste positam virtutem diligeret; iustitiam etiam his, qui arma contra se tulerant, aeque ac suis praestandam putaret; denique fortissimum adversae partis propugnatorem Abner ducem et inferentem praelia miratus est, et orantem pacis gratiam non adspernatus, honoravit convivio; interemtum insidiis doluit et flevit, prosequutus exsequias honestavit, mortem ultus, conscientiae fidem praestitit, quam filio inter haereditaria iura transscripsit,[2]) magis sollicitus, ne innocentis mortem inultam relinqueret, quam quo suam mortem doleret.

34. Non mediocre istud, praesertim in rege, sic obire humilitatis munia, ut communem se exhiberet etiam infimis, alieno periculo cibum non quaerere, potum recusare,[3]) peccatum fateri, seque ipsum pro populo offerre morti, ut in se divina indignatio converteretur, cum ferienti angelo offerens se diceret: Ecce sum, ego peccavi et ego pastor malum feci et iste grex quid fecit? Fiat manus tua in me.[4])

35. Nam quid alia dicam? quod dolum meditantibus os suum non aperiebat et tamquam non audiens nullum sermonem referendum putabat, non respondebat conviciis, cum sibi derogaretur, orabat, cum malediceretur, benedicebat. Ambulans in simplicitate et superborum fugitans,[5]) sectator[6]) immaculatorum, qui cinerem miscebat alimentis suis, cum peccata propria deploraret et potum suum temperabat fletibus. Merito sic expetitus est ab universo populo, ut

---

1) 2. Sam. 2, 2 sqq. 2) 2. Sam. 3, 17 sqq. cll. 1. Reg. c. 2. 3) 2. Sam. 23, 13 sqq. 4) 2. Sam. 24, 17. 5) Ita optimae notae mss. ap. Benedictt. et editt. Medioll.; contra codd. Dresd. Lips. et Goth., qui c. aliis mss. et caeteris editt. faciunt, habent: superborum fugitans arrogantiam. 6) Codd. Dresd. Lips. et Goth.: sectator exstitit immaculatorum.

venirent ad eum omnes tribus Israel dicentes: Ecce nos, ossa tua et caro tua sumus; heri et nudiustertius, cum esset Saul et regnaret super nos, tu eras, qui producebas et inducebas Israel. Et dixit tibi Dominus: Tu pasces populum meum.[1]) Et quid plura de eo dicam, de quo huiusmodi Dei processit sententia, ut de eo diceret: Inveni David[2]) secundum cor meum? Quis enim in sanctitate cordis et iustitia sicut iste ambulavit, ut impleret voluntatem Dei, propter quem et delinquentibus posteris eius venia data et praerogativa est reservata haeredibus?[3])

36. Quis igitur non diligeret eum, quem videbat ita carum amicis, ut quia ipse sincere amicos diligebat, aeque diligi se a suis amicis arbitraretur? Denique parentes eum filiis suis, filii praeferebant parentibus. Unde graviter indignatus Saul, percutere Ionatham filium hasta voluit, quia pluris apud eum valere David amicitiam iudicabat, quam vel pietatem vel auctoritatem paternam.[4]

37. Etenim ad incentivum caritatis communis plurimum proficit, si quis vicem amantibus reddat nec minus redamare se probet, quam ipse amatur idque amicitiae fidelis pateat exemplis. Quid enim tam populare, quam gratia? Quid tam insitum naturae, quam ut diligentem diligas? Quid tam inolitum atque impressum affectibus humanis, quam ut eum amare inducas in animum, a quo te amari velis? Merito sapiens dicit: Perde pecuniam propter fratrem et amicum.[5]) Et alibi: Amicum salutare non erubescam et a facie illius non me abscondam;[6]) siquidem vitae et immortalitatis medicamentum in amico esse Ecclesiasticus sermo testatur[7]) et summum in caritate praesidium nemo dubitaverit, cum apostolus dicat: Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas numquam cadit.[8])

38. Ideo David non cecidit, quia carus fuit omnibus et diligi a subiectis quam timeri maluit. Timor enim temporalis tutaminis servat excubias, nescit diuturnitatis custodiam.[9]) Itaque ubi timor decesserit, audacia obrepit, quoniam fidem non timor cogit, sed affectus exhibet.

---

1) 2. Sam. 5, 1. 2. 2) Ps. 89, 21. ex quo loco codd. Dresd. et Goth. et editt. aliq. transscripserunt: Inveni David servum meum sec. c. m. 3) 1. Reg. 11, 12. 13. 4) 1. Sam. 20, 30. 5) Sirac. 29, 13. 6) Sirac. 22, 31. 7) Sirac. 6, 16. 8) 1. Cor. 13, 7. 8. 9) Cic. de off. l. II. c. 7. §. 23.

39. Prima ergo ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo, testimonium habere de plurimorum dilectione.[1]) Hinc nascitur fides, ut committere se tuo affectui non vereantur etiam alieni, quem pluribus carum adverterint. Similiter etiam per fidem ad caritatem pervenitur, ut qui uni aut duobus praestiterit fidem, tamquam influat in animos universorum et omnium adquirat gratiam.

CAPUT VIII.

Nihil ad conciliandam gratiam magis valere quam consilia, sed eis confidere posse neminem, nisi iustitia nitantur ac prudentia; quantum autem hae duae virtutes eluxerint in Salomone, ex ipsius celeberrimo iudicio palam fieri.

40. Duo igitur haec ad commendationem nostri plurimum operantur, caritas et fides, et tertium hoc si habeas,[2]) quod in te admiratione dignum plerique existiment et iure honorandum putent.[3])

41. Et quia consiliorum usus maxime conciliat homines, ideo[4]) prudentia et iustitia in unoquoque desideratur et ea exspectantur a pluribus, ut in quo ea sint, illi deferatur fides, quod possit utile consilium ac fidele desideranti dare. Quis enim ei se committat, quem non putet plus sapere, quam ipse sapiat, qui quaerit consilium? Necesse est igitur, ut praestantior sit, a quo consilium petitur, quam ille est, qui petit. Quid enim consulas hominem, quem non arbitreris posse melius aliquid reperire, quam ipse intelligis?

42. Quod si eum inveneris, qui vivacitate ingenii, mentis vigore atque auctoritate praestet et accedat eo, ut exemplo et usu paratior sit, praesentia solvat pericula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumentum expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solum ad consulendum sed etiam ad subveniendum: huic ita fides habetur, ut dicat, qui consilium petit: Etsi mala mihi evenerint per illum, sustineo.[5]

43. Huiusmodi igitur viro salutem nostram et existimationem committimus, qui sit, ut supra diximus, iustus et prudens. Facit enim iustitia, ut nullus sit fraudis metus; facit etiam prudentia, ut nulla sit erroris suspicio. Promtius tamen nos iusto viro quam prudenti committimus,

---

1) Ibid. c. 8. §. 30. 2) Codd. Dresd. Lips. et Goth.: et tertium, hoc est, consilium si habeas, etc. 3) Cic. de off. l. II. c. 9. 4) Cic. de off. l. II. c. 9. §. 33. 5) Sirac. 22, 31.

ut secundum usum vulgi loquar. Caeterum sapientum definitione, in quo una virtus est, concurrunt caeterae [1]) nec potest sine iustitia esse prudentia. Quod etiam in nostris invenimus; dicit enim David: Iustus miseretur et foenerat. [2]) Quid foeneret iustus, alibi dicit: Iucundus vir, qui miseretur et foenerat, disponet sermones suos in iudicio. [3])

44. Ipsum illud nobile Salomonis iudicium nonne sapientiae plenum ac iustitiae est? Itaque spectemus illud, si ita est. [4]) Duae, inquit, mulieres in conspectu regis Salomonis steterunt et dixit una ad eum: Audi me, domine. Ego et haec mulier in uno habitantes cubiculo, ante diem tertium partu edito, singulos filios suscepimus et eramus una, arbiter nullus domi nec ulla alia nobiscum femina, nisi nos solae; et mortuus est filius eius hac nocte, ut obdormivit super eum et surrexit media nocte et accepit filium meum de sinu meo et collocavit eum in gremio suo et filium suum mortuum posuit in sinu meo. Et surrexi mane, ut lactarem parvulum et inveni mortuum. Et consideravi illum diluculo et non erat filius meus. Et respondit altera: Non, sed filius meus est, qui vivit; filius autem tuus, qui mortuus est.

45. Et haec erat contentio, cum utraque filium sibi vindicarent superstitem, defunctum autem suum negarent. Tunc rex iussit adferri machaeram et infantem dividi ac singulas partes dari singulis, dimidiam uni et dimidiam alteri. Exclamat mulier, quae vero erat, affectu percita: Nequaquam, domine, infantem dividas, detur potius illi et vivat et non interficias eum. At illa respondit altera: Neque meus neque huius sit infans, dividite eum. Et statuit rex, dari infantem ei mulieri, quae dixerat: Nolite interficere eum, sed date eum illi mulieri, quia mota sunt, inquit, viscera eius in filio suo.

46. Itaque non immerito aestimatus est intellectus Dei in eo esse, quoniam quae occulta sunt Deo? [5]) Quid

---

1) Cic. de off. l. II. c. 10. 2) Ps. 37, 21. 3) Ps. 112, 5. 4) 1. Reg. 3, 16 sqq. 5) Ita Benedictt. male intellectam sententiam restituerunt; contra pauci mss. et pleraeque editt. e correctione: in quo occulta sunt Dei, cod. Dresd. et editt. Medioll., alter: quoniam, quae occulta sunt, Deo inspirante cognovit, alterae: quoniam, quae occulta sunt Dei, per eum revelata sunt, et alii aliter ex complemento scripserunt.

autem occultius internorum viscerum testimonio, in quae sapientis intellectus velut quidam pietatis descendit arbiter et velut quamdam genitalis alvi vocem eruit; quia maternus patuit affectus, qui eligeret, filium suum vel apud alienam vivere, quam in conspectu matris necari.

47. Sapientiae igitur fuit, latentes distinguere conscientias, ex occultis eruere veritatem et velut quadam machaera ita spiritus gladio penetrare non solum uteri sed etiam animae et mentis viscera; iustitiae quoque, ut quae suum necaverat, alienum non tolleret, sed vera mater reciperet suum. Denique etiam scriptura hoc pronunciavit: Audivit, inquit, omnis Israel hoc iudicium, quod iudicavit rex et timuerunt a facie regis, eo quod intellectus Dei in eo esset, ut faceret iustitiam. 1) Denique et ipse Salomon ita poposcit sapientiam, ut daretur sibi cor prudens audire et iudicare cum iustitia. 2)

CAPUT IX.

Quamvis individuae sint iustitia atque prudentia, vulgi tamen cardinales virtutes distinguentis ingenio serviendum esse.

48. Liquet igitur etiam secundum scripturam divinam, quae antiquior est, sapientiam sine iustitia esse non posse, quia ubi una earum virtutum, ibi utraque est. Daniel 3) quoque quam sapienter alta interrogatione fraudulentae accusationis deprehendit mendacium, ut calumniatorum sibi responsio non conveniret? Prudentiae igitur fuit, vocis suae testimonio reos prodere; iustitiae quoque, nocentes supplicio dare, innocentem subducere.

49. Est ergo individuum sapientiae atque iustitiae contubernium, sed vulgi usu 4) dividitur una quaedam forma virtutum, ut temperantia sit in despiciendis voluptatibus; fortitudo spectetur in laboribus et periculis; prudentia in delectu bonorum, sciens commoda et adversa distinguere, iustitia, quae sit bona custos iuris alieni et vindex proprietatis, suum cuique conservans. Sit ergo nobis communis opinionis gratia quadripartita haec facta divisio, ut ab illa subtili disputatione philosophicae sapientiae, quae limandae veritatis causa quasi ex adyto quodam eruitur, retrahentes pedem, forensem usum ac popularem sensum sequamur. Hac igitur divisione servata, revertamur ad propositum.

---

1) 1. Reg. 3, 28. 2) 1. Reg. 3, 9. 3) Dan. 13, 44 sqq. sec. vulg. 4) Cic. de off. l. II. c. 10. §. 35.

CAPUT X.

Salutem iusti viri quam prudentis consilio magis committi, eum autem, qui iustitiam ac prudentiam in se coniunxerit, ab omnibus expeti solere; huius rei exemplum fuisse tum Salomonem, de quo verba reginae Sabae exponuntur, tum Iosephum et Danielem.

50. Prudentissimo cuique causam nostram committimus et ab eo consilium promtius quam a caeteris poscimus. Praestat tamen fidele iusti [1]) consilium viri et sapientissimi ingenio frequenter praeponderat. Utilia [2]) enim vulnera amici quam aliorum oscula. Deinde quia iusti iudicium est, sapientis autem argumentum; in illo censura disceptationis, in hoc calliditas inventionis.

51. Quod si utrumque connectas, erit magna consiliorum salubritas, quae ab universis spectatur admiratione sapientiae et amore iustitiae, ut omnes quaerant audire sapientiam eius viri, in quo utriusque virtutis copula sit; sicut quaerebant omnes reges terrae, videre faciem Salomonis et audire sapientiam eius, ita ut et Saba regina veniret ad eum et tentaret eum in quaestionibus. Et venit et omnia loquuta est, quae habebat in corde suo et audivit omnem sapientiam Salomonis nec ullum verbum praeterivit eam. [4])

52. Quae sit ista, quam nihil praetereat nec sit aliquid, quod ei non annuntiaverit verus Salomon; cognosce, o homo, ex his, quae audis loquentem: Verus est, inquit, sermo, quem audivi in terra mea de sermonibus tuis et de prudentia tua et non credidi his, qui dicebant mihi, donec veni et viderunt oculi mei; et nunc non est nec dimidia quidem pars secundum ea, quae annuntiabant mihi. Apposuisti bona super omnia, quae audivi in terra mea. Beatae mulieres tuae et beati pueri tui, qui adsistunt tibi, qui audiunt omnem prudentiam tuam. [5]) Intellige convivium veri Salomonis et quae apponuntur in eo convivio, intellige sapienter et considera, in qua terra congregatio nationum audierit famam sapientiae verae atque iustitiae et quibus eum viderit oculis, contemplantibus utique ea, quae non videntur. Quoniam quae videntur, temporalia sunt, quae autem non videntur, aeterna. [6])

---

1) Ibid. c. 9. §. 34. 2) Hanc lectionem praeter mss. ap. Benedictt. editiones quoq. Medioll. tuentur; codd. Dresd. et Goth.: utiliora. 3) Prov. 27, 6. 4) 1. Reg. 10, 2. 3. 5) Ibid. v. 6 sqq. 6) 2. Cor. 4, 18.

53. Quae sunt beatae mulieres nisi illae, de quibus dicitur, quia multae verbum Dei audiunt et pariunt?[1] Et alibi: Quicumque enim verbum Dei fecerit, ipse meus frater et soror et mater est.[2] Qui etiam pueri tui beati, qui adsistunt, nisi Paulus, qui dicebat: Usque in hunc diem sto protestans minori ac maiori?[3] Simeon, qui exspectabat in templo, ut videret consolationem Israel?[4] Quomodo enim dimitti posceret, nisi quia adsistens Domino discedendi habere facultatem non poterat, nisi voluntatem Domini adeptus esset? Exempli causa propositus est nobis Salomon, a quo certatim, ut audiretur eius sapientia, postulabatur.

54. Ioseph quoque nec in carcere feriatus erat, quominus de rebus incertis consuleretur.[5] Cuius consilium Aegypto universae profuit, ut non sentiret septem annorum sterilitatem aliosque populos miserae famis levaret ieiunio.

55. Daniel ex captivis regalium consultorum arbiter factus, consiliis suis emendavit praesentia, annuntiavit futura.[6] Ex his enim, quae frequenter interpretatus ostenderat veri se esse annuntium, fides ei in omnibus deferebatur.

CAPUT XI.

Tertia conditio, quae ad fidem alicui conciliandam valet, in Moyse, Daniele ac Iosepho fulsisse ostenditur.

56. Sed etiam tertius locus de his, qui admiratione digni aestimarentur,[7] Ioseph, Salomonis et Danielis exemplo decursus videtur. Nam quid de Moyse loquar, cuius omnis Israel quotidie consilia praestolabatur,[8] quorum vita fidem faciebat prudentiae[9] admirationemque eius augebat? Quis se non committeret consilio Moysi, cui seniores, si qua supra suum intellectum et virtutem esse arbitrarentur, diiudicanda servabant.

57. Quis Danielis consilium refugeret, de quo Deus ipse dixit: Quis Daniele sapientior?[10] Aut quomodo homines de eorum dubitare mentibus possent, quibus Deus tantam conferebat gratiam? Moysi consilio bella conficiebantur; Moysi meritis de coelo adfluebat alimonia, potus e petra.

---

1) Luc. 11, 28. 2) Matth. 12, 50. 3) Act. 26, 22. 4) Luc. 2, 25. 5) Gen. 41, 9 sqq. 6) Dan. c. 2. 7) Cic. de off. l. II. c. 10. §. 36. 8) Exod. 18, 13 sqq. 9) Solae editt. Medioll. egregie ita habent: cuius vita fidem sociabat prudentiae. 10) Ezech. 28, 3.

58. Quam purus Danielis animus, ut mulceret barbaros mores, mitigaret leones?[1]) Quae in illo temperantia? Quanta animi et corporis continentia? Nec immerito mirabilis factus omnibus, quando, — quod vehementer admirantur homines, — regalibus fultus amicitiis, aurum non quaerebat nec delatum sibi honorem pluris faciebat quam fidem. Quin etiam periclitari malebat pro lege Domini, quam pro gratia hominis inflecti.

59. Nam de sancti Ioseph, quem pene praeterieram, castimonia et iustitia quid dicam, quarum altera illecebras heriles respuit, refutavit praemia, altera mortem contemsit, metum repulit, carcerem praeoptavit? Quis hunc privatae causae ad consulendum idoneum non iudicaret, cuius ferax animus et mens fertilis temporis sterilitatem quodam consiliorum et cordis ubere foecundavit?[2])

CAPUT XII.

Neminem ab homine vitiis contaminato consilium poscere nec rursus a moroso et difficili, sed ab eo, cuiusmodi exemplar habemus in scripturis.

60. Advertimus igitur, quod in adquirendis consiliis plurimum adiungat vitae probitas, virtutum praerogativa, benevolentiae usus, facilitatis gratia. Quis enim in coeno fontem requirat? Quis e turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria est, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio: quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis non despiciat morum colluvionem? Quis utilem causae alienae iudicet, quem videt inutilem vitae suae? Quis iterum improbum, malevolum, contumeliosum non fugiat et ad nocendum paratum? Quis non eum omni studio declinet?[3])

61. Quis vero quamvis instructum ad consilii opem, difficili tamen accessu, ambiat? in quo sit illud, tamquam si quis aquae fontem praecludat. Quid enim prodest habere sapientiam, si consilium neges? Si consulendi intercludas copiam, clausisti fontem, ut nec aliis influat nec tibi prosit.

62. Pulcre autem et de illo convenit, qui habens prudentiam commaculat eam vitiorum sordibus, eo quod aquae exitum contaminet. Degeneres animos vita arguit.[4]) Quomodo enim eum potes iudicare consilio superiorem,

---

1) Dan. 14, 39. sec. vulg. 2) Gen. cc. 39 et 41. 3) Cic. de off. l. II. c. 10. §. 36. 4) Vid. Virg. Aeneid. l. 4. v. 13.: Degeneres animos timor arguit.

quem videas inferiorem moribus? Supra me debet esse, cui me committere paro. An vero idoneum eum putabo, qui mihi det consilium, quod non det sibi et mihi eum vacare credam, qui sibi non vacet, cuius animum voluptates occupent, libido devincat, avaritia subiuget, cupiditas perturbet, quatiat metus? Quomodo hic consilii locus, ubi nullus quieti?

63. Admirandus mihi et suspiciendus consiliarius, quem propitius Dominus patribus dedit, offensus abstulit.[1]) Huius imitator debet esse, qui potest consilium dare et alienam a vitiis custodire prudentiam, quoniam nihil inquinatum in illam incurrit.

CAPUT XIII.

Declarata divinis testimoniis sapientiae pulcritudine, ad probandam eius cum virtutibus aliis societatem transit oratio.

64. Quis igitur tamquam vultu speciem praeferat pulcritudinis et belluinis posterioribus ac ferinis unguibus formae superioris dehonestet gratiam? cum tam admirabilis et praeclara forma virtutum sit et specialiter pulcritudo sapientiae, sicut series scripturae indicat. Est enim haec speciosior sole et super omnem stellarum dispositionem luci comparata invenitur prior.[2]) Lucem etenim hanc suscipit nox, sapientiam autem non vincit malitia.[3])

65. Diximus de eius pulcritudine et scripturae testimonio comprobavimus; superest, ut doceamus scripturae auctoritate,[4]) nullum ei contubernium cum vitiis esse sed individuam cum caeteris virtutibus coniunctionem; cuius spiritus est disertus, sine inquinamento, certus, sanctus, amans bonum, acutus, qui nihil vetet benefacere, benignus, stabilis, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens. Et infra:[5]) Sobrietatem docet et iustitiam et virtutem.[6])

CAPUT XIV.

Prudentiam cum omnibus virtutibus coniunctam esse, maxime vero cum opum despicientia.

66. Omnia igitur operatur prudentia, cum omnibus bonis habet consortium. Nam[7]) quomodo potest utile con-

---

1) Ies. 3, 1—3 (?). 2) Cod. Dresd. c. Erasm. edit.: purior. 3) Sap. 7, 29. 30. 4) Eod. l. v. 22. 23. 5) Eod. l. 8, 7. 6) Verba: et infra — virtutem, in antiquissimis mss. et editt. afferuntur; desunt tantum in editt. Erasm. et Gill.; in cod. Dresd. ab aliena manu adscripta sunt. 7) Cic. de off. l. II. c. 11.

silium dare, nisi habeat iustitiam, ut induat constantiam, mortem non formidet, nullo terrore, nullo revocetur metu, nulla adulatione a vero deflectendum putet, exsilium non refugiat, quae noverit sapienti patriam mundum esse; egestatem non timeat, quae nihil deesse sapienti sciat, cui totus mundus divitiarum est? Quid enim praecelsius illo viro, qui auro moveri nesciat, contemtum habeat pecuniarum et velut ex arce quadam despiciat hominum cupiditates? Quod qui fecerit, hunc homines supra hominem esse arbitrantur: Quis est, inquit, hic et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua.[1]) Quomodo enim non admirandus, qui divitias spernit, quas plerique saluti propriae praetulerunt?

67. Decet igitur omnes censura frugalitatis, continentiae auctoritas; et maxime eum, qui honore praestet, ne praeeminentem virum thesauri possideant sui et pecuniis serviat, qui praeest liberis. Illud magis decet, ut supra thesaurum sit animo et infra amicum obsequio. Humilitas enim gratiam auget. Haec plena laudis et digna primario viro, non communem cum Tyriis negotiatoribus et Galaaditis mercatoribus habere turpis lucri cupidinem nec omne bonum locare in pecunia et tamquam mercenario munere quotidianos numerare quaestus, calculari compendia.

CAPUT XV.

De liberalitate. Quibusnam potissimum impartienda et qua ratione illam tenuioris census homines opera et consiliis exerceant.

68. Quod si ab his sobrium gerere animum laudabile est, quanto illud praestantius,[2]) si dilectionem multitudinis liberalitate adquiras neque superflua circa importunos neque restricta circa indigentes?

69. Plurima autem genera[3]) liberalitatis sunt, non solum quotidiano sumtu egentibus, quo vitam sustinere suam possint, disponere ac dispensare alimoniam, verum etiam his, qui publice egere verecundantur, consulere ac subvenire, quatenus communis egenorum alimonia non exhauriatur. De eo enim loquor, qui praeest alicui muneri, ut si officium sacerdotis gerat aut dispensatoris, ut de his suggerat episcopo nec reprimat, si quem positum in necessitate aliqua cognoverit aut deiectum opibus ad inopiae

---

1) Sir. 31, 9. 2) Cic. de off. l. II. c. 9. §. 32. cll. c. 15. §. 54. 3) Ibid. c. 18.

necessitatem redactum, maxime si non effusione adolescentiae sed direptione alicuius et amissione patrimonii in eam reciderit iniuriam, ut sumtum exercere diurnum non queat.

70. Summa etiam liberalitas, captos redimere, eripere ex hostium manibus, subtrahere neci homines et maxime feminas turpitudini, reddere parentibus liberos, parentes liberis, cives patriae restituere. Nota sunt haec nimis Illyrici vastitate et Thraciae. Quanti ubique venales erant toto captivi orbe, quos si revoces, unius provinciae numerum explere non possint! Fuerunt tamen, qui et quos ecclesiae redemerunt, in servitutem revocare vellent, ipsa graviores captivitate, qui inviderent alienam misericordiam. Ipsi si in captivitatem venissent, servirent liberi, si venditi fuissent, servitutis ministerium non recusarent; et volunt alienam libertatem rescindere, qui suam servitutem non possent rescindere, nisi forte pretium recipere emtori placeret; in quo tamen non rescinditur servitus, sed redimitur.

71. Praecipua est igitur liberalitas,[1]) redimere captivos[2]) et maxime ab hoste barbaro, qui nihil deferat humanitatis ad misericordiam, nisi quod avaritia reservaverit ad redemtionem; aes alienum subire, si debitor solvendo non sit[3]) atque arctetur ad solutionem, quae sit iure debita et inopia destituta; enutrire parvulos, pupillos tueri.

72. Sunt etiam, qui virgines orbatas parentibus tuendae pudicitiae gratia connubio locent nec solum studio sed etiam sumtu adiuvent. Est etiam genus illud liberalitatis, quod apostolus docet: Ut si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut earum alimoniis ecclesia non gravetur, ut his, quae vere viduae sunt, sufficiat.[4])

73. Utilis igitur huiusmodi liberalitas, sed non communis omnibus. Sunt enim plerique etiam viri boni, qui tenues sunt censu, contenti quidem exiguo ad sui usum, sed non idonei ad subsidium levandae paupertatis alienae; tamen suppetit aliud beneficentiae genus, quo iuvare possint inferiorem. Est enim duplex[5]) liberalitas, una, quae subsidio rei adiuvat, id est, usu pecuniae; altera, quae operum collatione impenditur, multo frequenter splendidior multoque clarior.

---

1) Editt. Mediolan. addunt: sed non communis. 2) Cic. de off. l. II. c. 16. 3) Cod. Dresd.: si debitori solutio non sit. 4) 1. Tim. 5, 16. 5) Cic. de off. l. II. c. 15. §. 52.

74. Quanto illustrius Abraham captum armis victricibus recepit nepotem, quam si redemisset? Quanto utilius regem Pharaonem sanctus Ioseph consilio providentiae iuvit, quam si contulisset pecuniam? Pecunia enim unius civitatis non redemit ubertatem, prospicientia totius Aegypti per quinquennium[1]) famem repulit.

75. Facile autem pecunia consumitur, consilia exhauriri nesciunt. Haec usu augentur; pecunia minuitur et cito deficit atque ipsam destituit benignitatem, ut quo pluribus largiri volueris, eo pauciores adiuves et saepe tibi desit, quod aliis conferendum putaveris. Consilii autem operisque collatio, quo in plures diffunditur, eo redundantior manet et in suum fontem recurrit. In se enim refluit ubertas prudentiae et quo pluribus fluxerit, eo exercitius fit omne, quod remanet.[2])

CAPUT XVI.

Modum in liberalitate servandum, ne profundatur in indignos, quod dignioribus debebatur; non tamen nimis parce ac timide ministrandas eleemosynas, sed imitandum beatum Ioseph, cuius prudentia prolixioribus verbis commendatur.

76. Liquet igitur,[3]) debere esse liberalitatis modum, ne fiat inutilis largitas. Sobrietas tenenda est, maxime sacerdotibus, ut non pro iactantia sed pro iustitia dispensent. Nusquam enim maior aviditas petitionis.[4]) Veniunt validi, veniunt nullam causam nisi vagandi habentes et volunt subsidia evacuare pauperum, exinanire sumtum; nec exiguo contenti, maiora quaerunt, ambitu vestium captantes petitionis suffragium et natalium simulatione licitantes incrementa quaestuum. His si quis facile deferat fidem, cito exhaurit pauperum alimoniis profutura compendia. Modus largiendi adsit, ut nec illi inanes recedant neque transscribatur[5]) vita pauperum in spolia fraudulentorum. Ea ergo mensura sit, ut neque humanitas deseratur nec destituatur necessitas.

77. Plerique simulant debita. Sit veri examen. Exutos se per latrocinia deplorant; aut iniuria fidem faciat, aut

---

1) Hanc lectionem tuentur mss.; cod. Goth. editt. Medioll. Cost. et Rom. scripserunt: per septennium. 2) Gen. cc. 14 et 41. 3) Cic. de off. l. II. c. 15. §. 55. 4) Cod. Dresd. addit: quamquam quibusdam non indigentibus. 5) Cod. Goth. transferatur; Dresd. transigatur; et hoc male quidem.

cognitio personae, quo propensius iuventur. Ab ecclesia relegatis [1]) sumtus impartiendus, si desit eis alendi copia. Itaque qui modum servat, avarus nulli, sed largus omnibus est; non enim solas aures praebere debemus audiendis precantium vocibus, sed etiam oculos considerandis necessitatibus. Plus clamat operatori bono debilitas, quam vox pauperis. Neque vero fieri potest, ut non extorqueat amplius importunitas vociferantium, sed non semper impudentiae locus sit. Videndus est ille, qui te non videt, requirendus ille, qui erubescit videri. Ille etiam clausus in carcere occurrat tibi, ille affectus aegritudine mentem tuam personet, qui aures non potest.

78. Quo plus te operari viderit populus, magis diliget. Scio plerosque sacerdotes, quo plus contulerunt, plus abundasse, quoniam quicumque bonum operarium videt, ipsi confert, quod ille suo officio dispenset, securus quod ad pauperem sua perveniat misericordia; nemo enim vult nisi pauperi proficere suam collationem. Nam si quem aut immoderatum aut nimis tenacem dispensatorem viderit, utrumque despiciet, [2]) si aut superfluis erogationibus dissipet alieni fructus laboris, aut recondat sacculis. Sicut igitur modus liberalitatis tenendus est, ita etiam calcar plerumque adhibendum videtur; modus ideo, [3]) ut quod benefacis, id quotidie facere possis, ne subtrahas necessitati, quod indulseris effusioni; calcar propterea, quia melius operatur pecunia in pauperis cibo, quam in divitis sacculo. Cave, ne intra loculos tuos includas salutem inopum et tamquam in tumulis sepelias vitam pauperum.

79. Potuit donare Ioseph totas Aegypti opes et effundere thesauros regios; noluit tamen de alieno effusus videri, maluit frumenta vendere quam donare esurientibus, quia si paucis donasset, plurimis defuisset. Eam liberalitatem probavit, quo abundaret omnibus. Patefecit horrea, ut omnes emerent subsidium frumentarium, ne gratis accipiendo cultus terrarum relinquerent, quoniam, qui alieno utitur, suum negligit. [4])

80. Itaque primum omnium coacervavit pecunias, deinde instrumenta caetera, ad postremum iura terrarum

---

1) Cod. Dresd. et edit. Amerb.: ab eccl. religatis. 2) Codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll.: utrumque displicet. 3) Cic. de off. l. II. c. 15. §. 54. 4) Gen. c. 41.

regi adquisivit,[1] non ut omnes exueret suo, sed fulciret;[2] publicum tributum constitueret,[3] quo sua tutius habere possent. Quod ita fuit gratum omnibus, quibus terras ademerat, ut non venditionem sui iuris sed redemtionem salutis putarent. Denique dixerunt: Sanasti nos, invenimus gratiam in conspectu Domini nostri.[4] Nam et de proprietate nihil amiserant, qui ius receperant et de utilitate nihil perdiderant, qui adquisierant perpetuitatem.

81. O virum magnum,[5] qui non largitatis superfluae temporalem captavit gloriam, sed perpetuam commoditatem constituit providentiae! Fecit enim, ut tributis populi se iuvarent suis nec in tempore necessitatis aliena subsidia desiderarent. Melius enim fuit conferre aliquid de fructibus, quam totum de iure amittere. Quintam portionem collationis statuit et in providendo perspicacior et in tributo liberalior. Denique numquam postea Aegyptus huiusmodi famem pertulit.

82. Quam praeclare autem collegit futura! Primum, quam argute regalis interpres somnii veritatem expressit! Somnium regis primum hoc fuit. Septem iuvencae adscendebant de flumine, visu decorae et pingues corpore, et ad oram pascebantur fluminis. Aliae quoque vitulae visu deformes ac ieiunae corpore post illas iuvencas adscendebant de flumine et iuxta eas in ipso riparum toro pascebantur; et visae sunt hae vitulae tenues atque exiles devorare illas, quae praestabant et forma et gratia. Et somnium secundum hoc fuit: Septem spicae pingues, electae et bonae de terra surgebant et post eas septem spicae exiles et vento corruptae ac marcidae[6]) se subiicere moliebantur; et visum est, quod laetas et uberes spicas steriles spicae et tenues devoraverunt.

83) Hoc somnium ita aperuit sanctus Ioseph: eo quod septem iuvencae septem anni forent et septem spicae similiter septem anni forent, ex foetu et fructu interpretatus tempora. Foetus enim iuvencae annum exprimit et fructus segetis annum consummat integrum. Quae ideo adscendebant de flumine: quod dies, anni ac tempora fluminum

---

1) Gen. 47, 14 sqq. 2) Codd. Dresd. et Goth.: sed fulciret publicum tributum et constitueret, quo etc. 3) Cic. de off. l. II. c. 21. 4) Gen. 47, 25. 5) Cic. de off. l. II. c. 23. §. 83. 6) Codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll.: madidae.

praetereunt modo et cursim labuntur. Annos itaque septem priores uberis terrae fertiles ac foecundos declarat futuros; posteriores autem alios septem annos steriles atque infoecundos, quorum sterilitas absumtura foret ubertatem superiorum. Qua gratia prospiciendum admonuit, ut uberioribus annis congregaretur subsidium frumentarium, quod sustentare posset inopiam futurae infoecunditatis.

84. Quid primum mirer? Ingenium, quo in ipsum veritatis descendit cubile, an consilium, quo tam gravi atque diuturnae prospexit necessitati, an vigilantiam atque iustitiam? Quarum altera, imposito sibi tanto munere, congregavit tam multiplices commeatus alteraque aequalitatem per omnes servavit. Nam de magnanimitate quid loquar; quod venditus a fratribus in servitutem non retulit iniuriam, sed famem depulit? Quid de suavitate, qua dilecti fratris praesentiam pia fraude quaesivit, quem, simulato per elegantiam furto, reum statuit rapinae, ut obsidem teneret gratiae? 1)

85. Unde merito ei a patre dicitur: Filius ampliatus meus Ioseph, filius ampliatus meus, zelotes filius meus adolescentior.... 2) Adiuvit te Deus meus et benedixit te benedictione coeli a summo et benedictione terrae, terrae 3) habentis omnia, propter benedictiones patris tui et matris. Praevaluit super benedictiones montium manentium et desideria collium aeternorum. 4) Et in Deuteronomio: Qui visus es, inquit, in rubo, ut venias super caput Ioseph et super verticem ipsius. Honorificus inter fratres, primitivus tauri decus eius, cornua unicornui cornua ipsius. In ipsius cornu gentes ventilabit simul usque ad extremum terrae. Ipsi decem millia Ephraem et ipsi millia Manasses. 5)

CAPUT XVII.

Quas virtutes in eo, quem consulamus, inesse oporteat et qua ratione iisdem Ioseph ac Paulus ornati fuerint?

86. Talis itaque debet esse, qui consilium alteri det, ut se ipsum formam aliis praebeat ad exemplum bonorum

---

1) Gen. c. 44. 2) Codd. Dresd. et Goth. multaeque editt.: filius m. ampl. Ioseph, filius (m.) ampl., zelot. fil. m., filius meus adolescentior. Sola edit. Rom. non e mss., sed e versione antiqua, quam videas ap. Sabatierum, ita locum citat: filius m. ampl., Ioseph f. m. ampl., zelo appetitus, fil. m. adol.! revertere ad me. 3) Codd. Dresd. Goth. editt. Medioll. alterum terrae omittunt. 4) Gen. 49, 22. 25. 26. 5) Deutr. 33, 16. 17.

operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, ut sit eius sermo salubris atque irreprehensibilis, consilium utile, vita honesta, sententia decora.

87. Talis erat Paulus, qui consilium dabat virginibus, magisterium sacerdotibus,[1]) ut primum se ipsum formam nobis praeberet ad imitandum. Ideo et humiliari sciebat, sicut scivit et Ioseph, qui summo ortus patriarcharum genere, non dedignatus degenerem servitutem, exhibebat eam obsequiis, illustrabat virtutibus. Scivit humiliari, qui et venditorem et emtorem passus est et Dominum appellabat eum. Audi humiliantem se: Si Dominus meus propter[2]) me nihil scit in domo sua et omnia, quaecumque habet, dedit in manus meas neque subtractum est a me quidquam praeter te, quia uxor illius es: quomodo faciam verbum malum hoc et peccabo coram Domino?[3]) Plena vox humilitatis, plena castimoniae: humilitatis, quia Domino deferebat;[4]) honorificentiae, quia referebat gratiam; plena quoque castimoniae, quia turpi flagitio contaminari, grave peccatum putabat.

88. Talis igitur debet esse consiliarius, qui nihil nebulosum habeat, nihil fallax, nihil simulatum, quod vitam eius ac mores refellat, nihil improbum ac malevolum, quod avertat consulentes. Alia sunt enim, quae fugiuntur, alia, quae contemnuntur.[5]) Fugimus ea, quae possunt nocere, quae malitiose possunt in noxam serpere, ut si is, qui consulitur, dubia sit fide et pecuniae avidus, ut possit pretio mutari; si iniuriosus: hic fugitur ac declinatur. Qui vero voluptuarius, intemperans, etsi alienus a fraude, tamen avarus et cupidior lucri turpis: hic contemnitur. Quod enim specimen industriae, quem fructum laboris edere potest, quam recipere animo curam ac sollicitudinem, qui se torpori dederit atque ignaviae?

89. Ideo boni vir consilii dicit: Ego enim didici, in quibus sum,[6]) sufficiens esse.[7]) Sciebat enim omnium

---

1) 1. Cor. 7, 25 sqq. et 1. Tim. 4, 12. cll. Tit. 2, 7. 2) Codd. Dresd. et Goth. et editt. Medioll.: praeter me. 3) Gen. 39, 8. 9. 4) Ita Benedictt. ex optimis mss. scribunt, ad quorum auctoritatem editt. Medioll. accedunt; codd. vero Dresd. et Goth. et plurimae editt. sic habent: quia Domino deferebat honorificentiam, quia (Dresd. et) referebat gratiam. 5) Cic. de off. l. II. c. 10. §. 36. 6) Codd. Dresd. et Goth. editt. Medioll. et Amerb.: in quibus scio sufficiens esse. 7) Phil. 4, 11.

malorum radicem esse avaritiam[1]) et ideo suo contentus erat, alienum non requirebat. Satis mihi est, inquit, quod habeo; sive parum sive plurimum habeam, mihi plurimum est. Expressius aliquid dicendum videtur. Signato verbo usus est: Sufficit mihi, inquit, in quo sum, id est: nec deest nec superfluit. Non deest, quia nihil quaero amplius; non superfluit, quia non solum mihi habeo sed pluribus. Hoc de pecunia.

90. Caeterum de omnibus dici potest, quia sufficiebant illi praesentia, hoc est, non honorem maiorem, non obsequia uberiora desiderabat, non gloriae immodicae cupidus, aut gratiam indebite quaerebat; sed debiti finem certaminis, patiens laboris, securus meriti praestolabatur: Scio, inquit, et humiliari.[2]) Non ergo indocta humilitas, sed quae habeat sui modestiam et scientiam, laudi datur. Est enim humilitas formidinis, est imperitiae atque ignorantiae; et ideo scriptura ait: Et humiles spiritu salvabit.[3]) Praeclare ergo dixit: Scio et humiliari, id est, quo in loco, qua moderatione, quo fine, in quo officio, in quo munere. Nescivit Pharisaeus humiliari, ideo deiectus est; scivit publicanus, ideo iustificatus est.[4]

91. Sciebat et abundare Paulus, quia animum habebat divitem, etsi thesaurum divitis non habebat. Sciebat abundare, qui non quaerebat datum in pecunia, sed requirebat fructum in gratia. Possumus et sic intelligere, quia sciebat abundare, qui poterat dicere: Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.[5])

92. In omnibus erat imbutus, et saturari et esurire. Beatus, qui sciebat saturari in Christo. Non ergo illa corporalis sed spiritualis est satietas, quam operatur scientia. Et merito scientia opus est, quia non in pane solo vivit homo sed in omni verbo Dei.[6]) Ergo qui sic sciebat saturari, et sic esurire sciebat, ut semper nova quaereret, esuriret Deum, sitiret in Dominum. Sciebat esurire, qui sciebat, quia esurientes manducabunt;[7]) sciebat et poterat abundare, qui nihil habebat et possidebat omnia.[8])

---

1) 1. Tim. 6, 10. 2) Phil. 4, 12. 3) Ps. 34, 19. 4) Luc. 18, 10 sqq. 5) 2. Cor. 6, 11. 6) Deutr. 8, 3. cll. Matth. 4, 4. 7) Matth. 5, 6. 8) 2. Cor. 6, 10.

CAPUT XVIII.

Quantum iniqui consiliarii damni adferunt, exemplo decem tribuum a rege Roboam desciscentium sat intelligi.

93. Egregie itaque viros alicui praesidentes muneri commendat iustitia,[1]) contra iniquitas destituit atque impugnat. Exemplo nobis est scriptura, quae dicit, [quia] cum populus Israel post mortem Salomonis rogasset filium eius Roboam, ut relevaret cervices eorum a servitute dura et paterni imperii temperaret austeritatem, illum spreto senili consilio de suggestione adolescentium responsum dedisse huiusmodi,[2]) quia et onus adiiceret super patrium iugum et leviora gravioribus suppliciis mutaret.[3])

94. Quo responso exasperati responderunt populi: Non est nobis portio cum David neque haereditas in filiis Iesse. Revertere unusquisque in tabernacula tua, Israel;[4]) quoniam hic homo neque in principem, neque in ducem erit nobis. Itaque desertus a populo ac destitutus, vix duarum tribuum propter David meritum habere potuit societatem.

CAPUT XIX.

Iustitia et benevolentia et affabilitate plurimos conciliari, sed hanc sinceram esse debere.

95. Claret ergo, quoniam et aequitas imperia confirmet et iniustitia dissolvat. Nam quomodo potest malitia regnum possidere, quae ne unam quidem privatam potest regere familiam? Summa igitur benignitate opus est, ut non solum publica gubernacula sed etiam privata iura tueamur. Plurimum iuvat benevolentia, quae omnes studet beneficiis amplecti, devincire officiis, oppignerare gratia.

96. Affabilitatem quoque sermonis diximus ad conciliandam gratiam valere plurimum. Sed hanc volumus esse sinceram ac sobriam, sine ulla adulatione, ne simplicitatem ac puritatem alloquii dedeceat sermonis adulatio; forma enim esse debemus caeteris non solum in opere sed etiam in sermone, in castitate ac fide. Quales haberi volumus, tales simus,[5]) et qualem affectum habemus, talem

---

1) Cic. de off. l. II. c. 22. §. 77. 2) Verborum student sanare structuram editt. Erasm., ita ut a verbis: quia cum populus etc., illud quia auferant, quod mss. auctoritate probatur; editt. Medioll., ut aliquid interponant, scribentes: ille spreto ..... responsum fertur (cod. Dr. illum .... ferunt,) dedisse huiusmodi. 3) 1. Reg. 12, 1 sqq. 4) Ibid. v. 16. 5) Cic. de off. l. II. c. 12. §. 43.

aperiamus. Neque dicamus in corde nostro verbum iniquum, quod abscondi putemus silentio, quia audit in occulto dicta, qui occulta fecit et cognoscit secreta viscerum, qui sensum visceribus infudit. Ergo tamquam sub oculis constituti iudicis, quidquid gerimus, in luce positum putemus, ut omnibus manifestetur.

CAPUT XX.

Omnibus multum prodesse bonorum familiaritatem, maxime vero adolescentibus, hoc Iesu Nave ac Moysi aliisque exemplis probatur, quibus subiicitur, qui aetate sint dispares, eos virtute interdum pares esse, ut Petrus ac Iohannes patefaciunt.

97. Plurimum itaque prodest unicuique bonis iungi. Adolescentibus quoque utile,[1]) ut claros et sapientes viros sequantur, quoniam, qui congreditur sapientibus, sapiens est, qui autem cohaeret imprudentibus, imprudens agnoscitur. Et ad instructionem itaque plurimum proficit et ad probitatis testimonium. Ostendunt enim adolescentes, eorum se imitatores esse, quibus adhaerent; et ea convalescit opinio, quod ab his vivendi acceperint similitudinem, cum quibus conversandi hauserint cupiditatem.

98. Inde tantus Iesus Nave, quod eum non solum erudivit ad legis scientiam Moysi copula, verum etiam sanctificavit ad gratiam. Denique cum in eius tabernaculo divina refulgere praesentia videretur maiestas Domini, solus erat in tabernaculo Iesus Nave. Moyses cum Deo loquebatur, Iesus pariter nube sacra tegebatur.[2]) Presbyteri et populus deorsum stabant, Iesus cum Moyse ad accipiendam legem adscendebat. Omnis populus intra castra erat, Iesus extra castra in tabernaculo testimonii. Cum columna nubis descenderet et loqueretur cum Moyse, quasi fidus adstabat minister nec exibat de tabernaculo iuvenis, cum seniores longe positi divina trepidarent miracula.

99. Ubique igitur inter admiranda opera et reverenda secreta sancto Moysi individuus adhaerebat. Unde factum est, ut qui fuerat socius conversationis, fieret successor potestatis.[3]) Merito vir huiusmodi evasit, ut sisteret fluminum cursus;[4]) diceret: Stet sol, et staret sol, quasi eius spectator victoriae noctem differret, diem produceret;[5])

---

1) Ibid. c. 13. §. 46. 2) Exod. 24, 12 sqq. cll. 33, 8 sqq. 3) Deutr. 34, 9. 4) Ios. 3, 15 sqq. 5) Ios. 10, 12. 13.

quid? — quod Moysi negatum est, — solus eligeretur, ut populum introduceret in terram repromissionis. Magnus vir fidei miraculis, magnus triumphis. Illius augustiora opera, huius prosperiora. Uterque igitur divina subnixus gratia ultra humanam processit conditionem; ille mari, hic coelo imperavit. 1)

100. Pulcra itaque copula seniorum atque adolescentium. Alii testimonio, alii solatio sunt; alii magisterio, alii delectationi. Omitto, quod Abrahae adhaesit Lot adolescentulus etiam proficiscenti, 2) ne forte hoc propinquitatis magis fuisse existimetur et necessariae potius quam voluntariae adiunctionis. Quid Eliam atque Elisaeum loquamur? 3) Licet non expresse Elisaeum iuvenem scriptura significaverit, advertimus tamen et colligimus, iuniorem fuisse. In actibus apostolorum Barnabas Marcum adsumsit, Paulus Silam, Paulus Timotheum, Paulus Titum.

101. Sed illis superioribus videmus divisa officia, ut seniores consilio praevalerent, iuniores ministerio. Plerumque etiam virtutibus pares, dispares aetatibus, sui delectantur copula, sicut delectabantur Petrus et Iohannes. Nam adolescentem legimus in evangelio Iohannem et sua voce, 4) licet meritis et sapientia nulli fuerit seniorum secundus; erat enim in eo senectus venerabilis morum et cana prudentia. Vita enim immaculata bonae senectutis stipendium est.

CAPUT XXI.

Plurimum valere ad commendationem, si defendas infirmos, aut peregrinos suscipias, similiave officia exhibeas; et hoc maxime viris probatis. Ubi iniecta avaritiae vituperatione, potissimum prodigentia in sacerdotibus improbatur.

102. Adiuvat hoc quoque ad profectum bonae existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine perturbatione fieri potest, ne videamur iactantiae magis causa facere quam misericordiae et graviora inferre vulnera, dum levioribus mederi desideramus. Iam si oppressum opibus potentis 5) et factione magis quam sceleris sui pretio gravatum liberaveris, egregiae convalescit opinionis testimonium.

---

1) Exod. 14, 21. cll. Ios. 10, 12. 13. 2) Gen. 12. 3) 1. Reg. 19, 21. 4) Verba et sua voce cod. Dresd. et edit. Rom. omittunt. 5) Cic. de off. l. II. c. 14. §. 51.

103. Commendat plerosque etiam hospitalitas.[1] Est enim publica species humanitatis, ut peregrinus hospitio non egeat, suscipiatur officiose, pateat advenienti ianua. Valde id decorum totius est orbis existimatione, peregrinos cum honore suscipi, non deesse mensae hospitalitatis[2] gratiam, occurrere officiis liberalitatis, explorare adventus hospitum.

104. Quod Abrahae laudi est datum,[3] qui ante ianuam suam speculabatur, ne forte praeteriret peregrinus aliquis et diligenter praetendebat excubias, ut occurreret, ut praeveniret, ut rogaret, ne transiret hospes, dicens: Domine, si inveni gratiam ante te, ne praeterieris puerum tuum. Et ideo pro hospitalitatis mercede fructum posteritatis recepit.

105. Lot quoque nepos eius, non solum genere sed etiam virtute proximus, propter hospitalitatis affectum Sodomitana a se suisque supplicia detorsit.[4]

106. Decet igitur hospitalem esse, benignum, iustum, non alieni cupidum, imo et de suo iure cedentem potius aliqua, si fuerit lacessitus, quam aliena iura pulsantem, fugitantem litium, abhorrentem a iurgiis, redimentem concordiam et tranquillitatis gratiam. Siquidem de suo iure virum bonum aliquid relaxare, non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est. Primum dispendio litis carere, non mediocre est lucrum; deinde accedit ad fructum, quod augetur amicitia, ex qua oriuntur plurimae commoditates, quae contemnenti aliqua in tempore postea fructuosae erunt.

107. In officiis autem hospitalibus omnibus quidem humanitas impartienda est, iustis[5] autem uberior deferenda honorificentia; quicumque enim iustum receperit in nomine iusti, mercedem iusti accipiet,[6] ut Dominus pronuntiavit. Tanta autem est apud Deum hospitalitatis gratia, ut ne potus quidem aquae frigidae a praemiis remunerationis immunis sit. Vides, quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quaerit.[7] Vides, quia Lot angelos recepit.[8] Unde scis, ne et tu cum suscipis hominem, suscipias Chri-

---

1) Ibid. c. 18. §. 64. 2) Ita omnes libri mss. et editt., solae editt. Medioll. cum Gronovii coniectura (vid. observatt. in eccl. c. VI.) conveniunt habentque: mensae hospitalis gratiam. 3) Gen. 18, 1 sqq. 4) Gen. 19, 1. 5) Cic. de off. l. II. c. 20. 6) Matth. 10, 41. 7) Gen. 18, 1 sqq. 8) Gen. 9, 3.

stum? Licet in hospite sit Christus, quia Christus in paupere est, sicut ipse ait: In carcere eram et venistis ad me, nudus eram et operuistis me.[1])

108. Suave est igitur, non pecuniae sed gratiae studere. Verum[2]) hoc malum iamdudum humanis influxit mentibus, ut pecunia honori sit et animi hominum divitiarum admiratione capiantur. Inde se immersit avaritia veluti quaedam bonorum ariditas officiorum, ut homines damnum putent, quidquid praeter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod adferre possit impedimentum, prospexit scriptura venerabilis, dicens: Quia melior est hospitalitas cum oleribus;[3]) et infra: Melior est panis in suavitate cum pace.[4]) Non enim prodigos nos docet esse scriptura sed liberales.

109. Largitatis enim duo sunt genera: unum liberalitatis, alterum prodigae effusionis.[5]) Liberale est, hospitio recipere, nudum vestire, redimere captivos, non habentes sumtu iuvare; prodigum est, sumtuosis effluescere conviviis et vino plurimo; unde legisti: Prodigum est vinum et contumeliosa ebrietas.[6]) Prodigum est, popularis favoris gratia exinanire proprias opes, quod faciunt, qui ludis circensibus vel etiam theatralibus et muneribus gladiatoriis vel etiam venationibus patrimonium dilapidant suum, ut vincant superiorum celebritates; cum totum illud sit inane, quod agunt, quandoquidem etiam bonorum operum sumtibus immoderatum esse non deceat.

110. Pulcra liberalitas erga ipsos quoque pauperes mensuram tenere, ut abundes pluribus; non conciliandi favoris gratia ultra modum fluere. Quidquid ex affectu puro ac sincero promitur, hoc est decorum; non superfluas aedificationes aggredi nec praetermittere necessarias.

111. Et maxime sacerdoti hoc convenit, ornare Dei templum decore congruo, ut etiam hoc cultu aula Domini resplendeat; impensas misericordiae convenientes frequentare; quantum oporteat largiri peregrinis, non superflua sed competentia, non redundantia sed congrua humanitati, ne sumtu pauperum alienam sibi quaerat gratiam nec restrictio-

---

1) Matth. 25, 36. 2) Cic. de off. l. II. c. 20. §. 69 et 71. 3) Prov. 15, 17. 4) Prov. 17, 1. 5) Cic. de off. l. II. c. 16. 6) Prov. 20, 1.

rem erga clericos aut indulgentiorem se praebeat. Alterum enim inhumanum, alterum prodigum, si aut sumtus desit necessitati eorum, quos a sordidis negociationis aucupiis retrahere debeas, aut voluptati superfluat.

CAPUT XXII.

Modum inter nimiam remissionem ac severitatem esse statuendum; eos enim, qui affectata remissione in aliorum animos irrepere moliuntur, solidi ac duraturi nihil consequi; id quod Abessalonis exemplum satis ostendit.

112. Quin etiam verborum ipsorum et praeceptorum esse mensuram convenit, ne aut nimia remissio videatur aut nimia severitas. Plerique enim remissiores malunt esse, ut videantur boni esse; sed nihil simulatum et fictum verae virtutis esse certum est, quin etiam diuturnum esse non solet. In principio vernat, in processu tamquam flosculus dissipatur et solvitur; quod autem verum ac sincerum, alta radice fundatur. [1])

113. Et ut exemplis adsertiones nostras probemus, quoniam quae simulata sunt, diuturna esse non possunt, sed tamquam ad tempus virentia cito decidunt: ex ea familia, ex qua nobis plurima ad virtutis profectum exempla accersivimus, unum simulationis et fraudis proferamus testimonium.

114. Abessalon erat David regis filius, decore insignis, egregius forma, praestans iuventa, ita ut vir talis in Israel non reperiretur, a vestigio pedis usque ad verticem immaculatus. Is fecit sibi currus et equos et viros quinquaginta, qui praecurrerent ante eum. Surgebat diluculo et stabat ante portam in via et si quem advertisset regis iudicia quaerentem, accedebat ad eum, dicens: Ex qua civitate es tu? Respondebat ille: Ex una tribu sum de tribubus Israel, servus tuus. Referebat Abessalon: Verba tua bona sunt et directa; et qui te audiat, non est tibi datus a rege? Quis [2]) constituet me iudicem? et quisquis ad me veniet, cuicumque fuerit iudicium necessarium, iustificabo illum. Talibus delinibat singulos sermonibus. Et cum accederent adorare eum, extendens manus suas apprehendebat atque osculabatur eos. Sic convertit in se corda

---

1) Cic. de off. l. II. c. 12. §. 43. 2) Editt. Medioll.: quisquis constituet etc.

omnium, dum blanditiae huiusmodi intimorum tangunt viscerum sensum.

115. Sed delicati isti et ambitiosi elegerunt honorabilia et grata ad tempus et iucunda; ubi parva processit dilatio, quam prudens omnium propheta paulisper cedendo interponendam putavit, non potuerunt tolerare ac sustinere. Denique non dubitans de victoria David commendabat filium dimicaturis, ut ei parcerent.[1]) Ideoque nec praelio interesse maluit, ne vel referre arma, parricidae licet, videretur, sed tamen filio.

116. Liquet igitur ea esse perpetua ac solida, quae vera sunt et quae sincere potius quam dolo congregantur; ea vero, quae simulatione atque adsentatione parata sunt, non posse diu perseverare.

CAPUT XXIII.

Eorum, qui vel pecunia vel ambitu redemti fuerint, fluxam fidem esse.

117. Quis igitur vel illos, qui pecunia[2]) ad obedientiam redimuntur, vel eos, qui adsentatione invitantur, fidos sibi arbitretur? Nam et illi frequenter se vendere volunt et isti imperia dura ferre non possunt. Levi adsentatiuncula facile capiuntur; si perstrinxeris verbo, immurmurant, deserunt, infesti abeunt, indignantes relinquunt; imperare malunt quam obedire; quasi obnoxios beneficio, subiectos sibi debere esse existimant, quos praepositos sibi habere debeant.

118. Quis igitur sibi fideles putet, quos vel pecunia vel adulatione sibi obligandos crediderit? Nam et ille, qui pecuniam acceperit, vilem se et despectum iudicat, nisi saepe redimatur. Itaque frequenter exspectat pretium suum et ille, qui obsecratione ambitus videtur, vult semper se rogari.

CAPUT XXIV.

Bonis artibus ad honores nitendum, maxime ecclesiasticos, adeptum vero munus moderate ac sapienter administrandum. Nec inferiores ordines simulatis virtutibus episcopo derogare nec item episcopum cleri invidum esse debere, sed iustum in omnibus atque comprimis in iudicando.

119. Ergo bonis actibus et sincero proposito nitendum ad honorem arbitror et maxime ecclesiasticum, ut neque

---

1) 2. Sam. 18, 5. 2) Cic. de off. l. II. c. 6. §. 21. cll. c. 15. §. 53.

resupina arrogantia vel remissa negligentia sit neque turpis affectatio et indecora ambitio. Ad omnia abundat animi directa simplicitas satisque se ipsa commendat.

120. In ipso vero munere neque severitatem esse duram convenit nec nimiam remissionem, ne aut potestatem exercere aut susceptum officium nequaquam implere videamur.

121. Enitendum quoque, ut beneficiis atque officiis obligemus plurimos et collatam reservemus gratiam, ne iure beneficii fiant immemores, qui se graviter laesos dolent. Saepe enim usu venit, ut quos gratia foveris vel aliquo superiore cumulaveris gradu, avertas, si indigne aliquem eis praeponendum iudices. Sed et sacerdotem beneficiis suis vel iudiciis favere convenit, ut aequitatem custodiat, et presbytero vel ministro deferre ut parenti.

122. Neque hos, quia semel probati sunt, arrogantes esse oportet, sed magis tamquam memores gratiae humilitatem tenere [1]) neque offendi sacerdotem, si aut presbyter aut minister aut quisquam de clero aut misericordia aut ieiunio aut integritate aut doctrina et lectione existimationem accumulet suam. Gratia enim ecclesiae laus doctoris est. Bonum, opus alicuius praedicari, ita tamen, si nullo studio fiat iactantiae. Laudent enim unumquemque proximorum labia et non os suum et commendent opera, non studia sua.

123. Caeterum si quis non obediat episcopo, extollere atque exaltare sese desideret, obumbrare merita episcopi simulata affectatione doctrinae aut humilitatis aut misericordiae: is a vero devius superbit, quoniam veritatis ea est regula, ut nihil facias [2]) commendandi tui causa, quo minor alius fiat, neque si quid boni habeas, id ad deformationem alterius et vituperationem exerceas.

124. Ne defendas improbum et sancta indigno committenda arbitreris neque iterum urgeas et impugnes, cuius crimen non deprehenderis. Nam cum in omnibus iniustitia cito offendat, tum maxime in ecclesia, ubi aequitatem esse

---

1) Editt. Medioll. ex errore, ut videtur omiserunt verba: neque hos — tenere. 2) Cod. Thuan. ap. Benedictt. et editt. Medioll.: ut nihil fuci commendandi tui causa; ex qua lectione, si genuina est, excidisse verbum vides, quod non inepte ita forsitan restituas: ut nihil fuci facias.

oportet, ubi aequalitatem haberi decet, ut nihil sibi potentior plus vindicet, nihil plus usurpet ditior. Sive enim pauper sive dives, in Christo unum sunt. Nihil sanctior plus sibi arroget; ipsum enim par est esse humiliorem.

125. Sed nec personam alterius accipiamus in iudicio; gratia absit, causae merita decernant.[1]) Nihil sic opinionem, imo fidem gravat, quam si in iudicando potentiori dones causam inferioris, vel pauperem innocentem arguas, divitem excuses reum culpae. Pronum quidem est genus hominum favere honoratioribus, ne laesos sese putent, ne victi doleant. Sed primum si offensam vereris, non recipias iudicium; si sacerdos es aut si quisquam alius, non lacessas. Licet tibi silere in negotio dumtaxat pecuniario, quamquam sit constantiae adesse aequitati. In causa autem Dei, ubi communionis periculum est, etiam dissimulare peccatum est non leve.

CAPUT XXV.

Beneficia in pauperes potius conferenda quam in divites; hos enim aut quaesitam a se beneficii vicem putare, aut indignari, quod videantur hinc facti debitores; pauperes vero et debitorem pro se Deum ipsum constituere et libenter accepta beneficia confiteri. Quibus additur ad pecuniae contemtum adhortatio.

126. Quid autem et tibi prodest favere diviti? An quia citius amantem remuneratur?[2]) His enim favemus frequentius, a quibus referendae vicem speramus gratiae. Sed eo magis infirmo et inopi nos studere convenit, quia pro eo, qui non habet, remunerationem speramus a Domino Iesu, qui sub specie convivii[3]) generalem virtutum edidit formam, ut his potius nostra conferamus beneficia, qui nobis ea non possunt repraesentare, docens ad convivium atque epulas non eos, qui divites sunt, sed pauperes invitandos. Divites enim rogari videntur, ut ipsi quoque nobis reddant convivium; pauperes, quia non habent, quod restituant, cum acceperint, remuneratorem nobis faciunt Dominum, qui se pro paupere obligandum obtulit.

127. Ad ipsum quoque saeculi usum collatio beneficii, facta in pauperes magis quam in locupletes, plus iuvat, quia dives dedignatur beneficium et pudet eum, debitorem esse

---

1) Ita optimi libri mss. ap. Benedictt. cod. Dresd. Lips. et Goth.; editt. vero Medioll. c. reliq. editt. et aliquot mss. causam meritu decernant. 2) Cic. de off. l. II. c. 20. §. 69. 3) Luc. 14, 12. 13.

gratiae. Quin etiam id, quod collatum est sibi, meritis suis arrogat, quod velut debitum acceperit, vel ideo datum sit, eo quod is, qui dedit, reddendum sibi a divite uberius existimaverit. Ita in accipiendo beneficio, eo ipso quod acceperint divites, dedisse se magis quam accepisse existimant; pauper vero, etsi non habet, unde reddat pecuniam, refert gratiam. In quo certum est, quod plus reddat, quam acceperit; pecunia enim nummo solvitur, gratia numquam exinanitur; reddendo vacuatur pecunia, gratia autem et habendo solvitur et solvendo retinetur. Deinde quod dives refugit, — pauper fatetur, quod sit obligatus debito sibique subventum, non honori suo delatum putat; donatos sibi arbitratur filios, vitam redditam, servatam familiam. Quanto igitur melius, apud bonos quam apud ingratos locare beneficium!

128. Unde Dominus ad discipulos ait: Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam; [1]) qua velut falce pullulantem in pectoribus humanis succidit avaritiam. Petrus quoque claudo, qui ex utero matris suae portabatur, ait: Argentum et aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi. In nomine Iesu Christi Nazareni surge et ambula. [2]) Itaque pecuniam non dedit, sanitatem dedit. Quanto melius est salutem habere sine pecunia, quam pecuniam sine salute! Surrexit claudus, quod non sperabat; pecuniam non accepit, quam sperabat. Sed haec vix in sanctis Domini reperiuntur, ut divitiae contemtui sint.

CAPUT XXVI.

Quam vetus malum sit avaritia, multis veteris testamenti exemplis clarum esse; hincque praeterea patere, quam inanis sit pecuniarum possessio.

29. Caeterum ita incubuerunt mores hominum admiratione divitiarum, ut nemo nisi dives honore dignus putetur. [3]) Neque hic recens usus, sed iamdudum, quod peius est, inolevit hoc vitium humanis mentibus. Siquidem cum Hiericho magna civitas tubarum sacerdotalium sono corruisset et Iesus Nave potiretur victoria, cognovit, infirmatam esse virtutem populi per avaritiam atque auri cupiditatem. [4]) Nam cum de spoliis urbis incensae sustulisset Achan

---

1) Matth. 10, 9. 2) Act. 3, 6. 3) Cic. de off. l. II. c. 20. §. 71.
4) Ios. c. 7.

vestem aurem et ducenta argenti didrachmata et linguam auream,[1]) oblatus Domino negare non potuit, sed prodidit furtum.

130. Vetus igitur et antiqua avaritia est, quae cum ipsius divinae legis coepit oraculis, imo propter ipsam reprimendam lex delata est. Propter avaritiam Balach putavit Balaam praemiis posse tentari, ut malediceret populum patrum[2]) et vicisset avaritia, nisi Dominus a maledicto eum abstinere iussisset.[3]) Propter avaritiam praecipitatus Achan in exitium deduxerat totam plebem parentum. Itaque Iesus Nave, qui potuit solem statuere, ne procederet, avaritiam hominum non potuit sistere, ne serperet. Ad vocem eius sol stetit, avaritia non stetit. Sole itaque stante confecit Iesus triumphum; avaritia autem procedente pene amisit victoriam.

131. Quid? fortissimum omnium Samson nonne Dalilae mulieris avaritia decepit? Itaque ille, qui rugientem leonem manibus discerpsit suis, qui vinctus et alienigenis traditus, sine ullo adiutore solus dissolutis vinculis mille ex his peremit viros, qui funes intextos nervis velut mollia sparti fila disrupit: is super genua mulieris inflexa cervice truncatus invicti crinis ornatum, praerogativam suae virtutis, amisit. Influxit pecunia in gremium mulieris et a viro discessit gratia.[4])

132. Feralis igitur avaritia, illecebrosa pecunia, quae habentes contaminat, non habentes non iuvat. Esto tamen, ut aliquando adiuvet pecunia,[5]) inferiorem tamen et ipsam desiderantem. Quid ad eum, qui non desiderat, qui non requirit, qui auxilio eius non indiget, studio non flectitur? Quid ad alios, si sit ille copiosior, qui habet? Numquid idcirco honestior, quia habet, quo honestas plerumque amittitur, quia habet, quod custodiat magis, quam quod possideat? Illud enim possidemus quo utimur, quod autem ultra usum est, non utique habet possessionis fructum sed custodiae periculum.

---

1) Ita Erasm. et seqq. editt. cum potioribus mss.; edit. Amerb. vero exhibet: lineam auream; cod. Dresd. Goth. et editt. Medioll. regulam auream. 2) Num. c. 22. 3) Omnes editt. habent: vetuisset, quod, quamvis sensu careat, tamen tuentur mss. libri praeter unum (Fulliac.) ap. Benedictt., Dresd. Lips. et Goth., qui scribunt: iussisset. 4) Iud. 16, 4 sqq. 5) Cic. de off. l. II. c. 20. §. 71.

CAPUT XXVII.

In pecuniae contemtu inesse formam iustitiae, quam virtutem cum aliis nonnullis sectari debeant tam clerici quam antistites; exponitur denique de non ferenda praecipitanter excommunicatione.

133. Ad summam novimus, quod pecuniae contemtus iustitiae forma sit; et ideo avaritiam declinare debemus et omni studio intendere, ne quid faciamus umquam adversus iustitiam, sed in omnibus gestis et operibus custodiamus eam.

134. Si volumus commendare nos Deo, caritatem habeamus, unanimes simus, humilitatem sequamur, alter[1]) alterutrum existimantes superiorem sibi. Haec est enim humilitas, si nihil sibi quis arroget, et inferiorem se esse existimet; episcopus, ut membris suis utatur clericis et maxime ministris, qui sunt vere filii; quem cuique viderit aptum muneri, ei deputet.

135. Cum dolore amputatur etiam, quae putruit pars corporis et diu tractatur, si potest sanari medicamentis; si non potest, tunc a medico bono absciditur. Sic episcopi affectus boni est, ut optet sanare infirmos, serpentia auferre ulcera, adurere aliqua, non abscidere, postremo, quod sanari non potest, cum dolore abscidere. Unde pulcherrimum illud praeceptum magis eminet, ut cogitemus non quae nostra sunt sed quae aliorum. Hoc enim modo nihil erit, quod vel irati nostro indulgeamus affectui, vel faventes nostrae plus iusto tribuamus aliquid voluntati.

CAPUT XXVIII.

Misericordiam etiam cum invidia propria largius exercendam; ad quod refertur memorabilis vasorum sacrorum in captivorum redemtionem ab Ambrosio fractorum historia et pulcherrima de auri et argenti quae ecclesia possidet, legitimo usu praecipiuntur. Hinc postquam ex facto sancti Laurentii quinam veri sint ecclesiae thesauri ostensum est, regulae in conflandis atque impendendis vasis initiatis servandae proponuntur.

136. Hoc maximum incentivum misericordiae, ut compatiamur alienis calamitatibus, necessitates aliorum, quantum possumus, iuvemus et plus interdum quam possumus. Melius est enim pro misericordia causas praestare, vel invidiam perpeti, quam praetendere inclementiam; ut nos

---

1) Edit. Amerb. et Benedict. omittunt alter, quod ex cod. Dresd. et Goth. editt. Medioll. reliquisq. obb. restituimus.

aliquando in invidiam incidimus, quod confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus, quod Arianis displicere potuerat; nec tam factum displiceret, quam ut esset, quod in nobis reprehenderetur. Quis autem est tam durus, immitis, ferreus, cui displiceat, quod homo redimitur a morte, femina ab impuritatibus barbarorum, quae graviores morte sunt, adolescentulae vel pueruli vel infantes ab idolorum contagiis, quibus mortis metu inquinabantur?

137. Quam causam nos etsi non sine ratione aliqua gessimus, tamen ita in populo prosequuti sumus, ut confiteremur multoque fuisse commodius adstrueremus, ut animas Domino quam aurum servaremus. Qui enim sine auro misit apostolos,[1]) ecclesias sine auro congregavit. Aurum ecclesia habet, non ut servet, sed ut eroget et subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire, quod nihil adiuvat? An ignoramus, quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint?[2]) Nonne melius conflant sacerdotes propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam ut sacrilegus contaminata asportet hostis? Nonne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame mori? Et certe habebas aurum, ministrasses alimoniam. Cur tot captivi deducti in commercio sunt nec redemti ab hoste occisi sunt? Melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum.

138. His non posset responsum referri. Quid enim diceres: Timui, ne templo Dei ornatus deesset? Responderet: Aurum sacramenta non quaerunt neque auro placent, quae auro non emuntur. Ornatus sacramentorum redemtio captivorum est. Vere illa sunt vasa pretiosa, quae redimunt animas a morte. Ille verus thesaurus est Domini, qui operatur, quod sanguis eius operatus est. Tunc vas Dominici sanguinis agnoscitur, cum in utroque viderit redemtionem, ut calix ab hoste redimat, quos sanguis a peccato redimit. Quam pulcrum, ut cum agmina captivorum ab ecclesia redimuntur, dicatur: Hos Christus redemit. Ecce aurum, quod probari potest, ecce aurum utile, ecce aurum Christi, quod a morte liberat, ecce aurum, quo redimitur pudicitia, servatur castitas!

---

1) Matth. 10, 9. 2) 2. Reg. 24, 13.

139. Hos ergo malui vobis liberos tradere, quam aurum reservare. Hic numerus captivorum, hic ordo praestantior est quam species poculorum. Huic muneri proficere debuit aurum redemtoris, ut redimeret periclitantes. Agnosco infusum auro sanguinem Christi non solum irrutilasse, verum etiam divinae operationis impressisse virtutem redemtionis munere.

140. Tale aurum sanctus martyr Laurentius Domino reservavit, a quo cum quaererentur thesauri ecclesiae, promisit se demonstraturum. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus, ubi essent thesauri, quos promiserat, ostendit pauperes dicens: Hi sunt thesauri ecclesiae. Et vere thesauri, in quibus Christus est, in quibus fides est. Denique apostolus ait: Habemus thesaurum in vasis fictilibus.[1]) Quos meliores thesauros habet Christus quam eos, in quibus se esse dixit? Sic enim scriptum est: Esurivi et dedistis mihi manducare; sitivi et dedistis mihi bibere; hospes eram et collegistis me.[2]) Et infra: Quod enim uni horum fecistis, mihi fecistis.[3]). Quos meliores Iesus habet thesauros quam eos, in quibus amat videri?

141. Hos thesauros demonstravit Laurentius et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre. Itaque Ioachim,[4]) qui aurum in obsidione servabat nec dispensabat alimoniae comparandae, et aurum vidit eripi et se in captivitatem deduci. Laurentius, qui aurum ecclesiae maluit erogare pauperibus, quam persecutori reservare, pro singulari suae interpretationis vivacitate sacram martyrii accepit coronam. Numquid dictum est sancto Laurentio: Non debuisti erogare thesauros ecclesiae, vasa sacramentorum vendere?

142. Opus est, ut quis fide sincera et perspicaci providentia munus hoc impleat. Sane si in sua aliquis derivat emolumenta, crimen est; sin vero pauperibus erogat, captivum redimit, misericordia est. Nemo enim potest dicere: Cur pauper vivit? Nemo potest queri, quia captivi redemti sunt; nemo potest accusare, quia templum Dei est aedificatum; nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquiis spatia laxata sunt; nemo potest dolere, quia in sepulturis christianorum requies defunctorum est. In his tribus gene-

1) 2 Cor. 4, 7. 2) Matth. 25, 35. 3) Matth. 25, 40.
4) 2 Reg. 24, 6.

ribus vasa ecclesiae etiam initiata confringere, conflare, vendere licet.

143. Opus est, ut de ecclesia mystici poculi forma non exeat, ne ad usus nefarios sacri calicis ministerium transferatur. Ideo intra ecclesiam primum quaesita sunt vasa, quae initiata non essent; deinde comminuta, postremo conflata, per minutias erogationis[1]) dispensata egentibus, captivorum quoque pretiis profecerunt. Quod si desunt nova et quae nequaquam initiata videantur, in huiusmodi usus, quos supra diximus, arbitror omnia pie posse converti.

CAPUT XXIX.

Deposita viduarum, imo omnium fidelium in ecclesia cum sui etiam periculo defendi oportere; quae res Oniae sacerdotis, Ambrosii ac Ticinensis episcopi exemplis illustratur.

144. Illud sane diligenter intuendum est, ut deposita viduarum intemerata maneant, sine ulla serventur offensione, non solum viduarum sed etiam omnium; fides enim exhibenda omnibus est, sed maior est viduarum causa et pupillorum.

145. Denique hoc solo viduarum nomine, sicut in libris Machabaeorum[2]) legimus, commendatum templo omne servatum est. Nam cum indicium factum esset pecuniarum, quas in templo Hierosolymis maximas reperiri posse Simon nefarius Antiocho regi prodidit, missus in rem Heliodorus, ad templum venit et summo sacerdoti aperuit indicii invidiam et adventus sui causam.

146. Tunc sacerdos deposita esse dixit viduorum victualia et pupillorum.[3]) Quae cum Heliodorus ereptum ire vellet et regis vindicare commodis, sacerdotes ante altare iactaverunt se, induti sacerdotales stolas et Deum vivum, qui de depositis legem dederat, flentes invocabant, ut custodem se praeceptorum praestaret suorum. Vultus vero et color summi sacerdotis immutatus declarabat dolorem animi

---

1) Codd. Dresd. et Goth.: per minutas erogationes. 2) 2. Macc. c. 3. 3) Sequuntur in editt. haec: „Quaedum autem Hircani Tobiae, viri sancti; eaque demonstravit. Argenti talenta quadraginta erant, auri vero ducenta.“ „Haec eadem verba ita sonant in codd. Dresd. et Goth.: quaedam autem orphani Tobiae, viri sancti; ea vero, quae demonstravit, argenti talenta quadraginta, auri vero ducenta erant.“ Quae ita varie in varios codd. ac perdite e loco 1. Macc. 3, 11. transscripserunt, ea, cum in optimis mss. ap. Benedictt. atque in editt. Medioll. deessent, esse delenda censuimus.

et mentis intentae sollicitudinem. Flebant omnes, quod in contemtum locus venturus foret, si nec in Dei templo tuta fidei servaretur custodia accinctaeque mulieres pectus et clausae virgines pulsabant ianuam, ad muros alii currebant, per fenestras alii prospectabant, omnes ad coelum tendebant manus orantes, ut suis Dominus adesset legibus.

147. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, urgebat et satellitibus suis aerarium sepserat, cum subito apparuit illi terribilis eques armis praefulgens aureis; equus autem eius erat insigni ornatus opertorio. Alii quoque duo iuvenes apparuerunt in virtute inclita, decore grato, cum splendore gloriae, speciosi amictu, qui circumsteterunt eum et utraque ex parte flagellabant sacrilegum, sine ulla intermissione continuato verbere. Quid multa? Circumfusus caligine in terram concidit et evidenti divinae operationis indicio exanimatus iacebat nec ulla spes in eo residebat salutis. Oborta est laetitia metuentibus, metus superbis deiectique ex amicis Heliodori quidam rogabant Oniam, vitam poscentes ei, quoniam supremum gerebat spiritum.

148. Rogante itaque sacerdote summo iidem iuvenes iterum Heliodoro apparuerunt, iisdem amicti vestibus, et dixerunt ad eum: Oniae summo sacerdoti gratias age, propter quem tibi vita est reddita. Tu autem expertus Dei flagella, vade et nuntia tuis omnibus, quantam cognoveris templi religionem et Dei potestatem. His dictis non comparuerunt. Heliodorus itaque recepto spiritu hostiam Domino obtulit, Oniae sacerdoti gratias egit et cum exercitu ad regem revertitur dicens: Si quem habes hostem aut aliquem insidiatorem rerum tuarum, illuc illum dirige et flagellatum recipies eum.

149. Servanda est igitur, filii, depositis fides, adhibenda diligentia. Egregie hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta impressio potentis, quam vel vidua vel orphani tolerare non queant, ecclesiae subsidio cohibeatur; si ostendatis plus apud vos mandatum Domini quam divitis valere gratiam.

150. Meministis ipsi, quoties adversus regales impetus pro viduarum, imo omnium depositis certamen subierimus. Commune hoc vobiscum mihi. Recens exemplum ecclesiae Ticinensis proferam, quae viduae depositum, quod susceperat, amittere periclitabatur. Interpellante enim eo,

qui sibi illud imperiali rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant[1]) auctoritatem; honorati quoque et intercessores dati non posse praeceptis imperatoris obviari ferebant. Legebatur rescripti forma directior, magistri officiorum statuta, agens in rebus imminebat. Quid plura? Traditum erat.

151. Tamen communicato mecum consilio, obsedit sanctus episcopus ea conclavia, ad quae translatum illud depositum viduae cognoverat. Quod ubi non potuit auferri, receptum sub chirographo est. Postea iterum flagitabatur ex chirographo; praeceptum imperator iteraverat, ut ipse per semetipsum nos conveniret. Negatum est; et exposita divinae legis auctoritate et serie lectionis et Heliodori periculo, vix tandem rationem imperator accepit. Post etiam tentata fuerat obreptio; sed praevenit sanctus episcopus, ut redderet viduae, quod acceperat. Fides interim salva est; impressio non est formidini, quia iam res, non fides periclitatur.

CAPUT XXX.

Libri conclusio ad fugiendos invidos atque ad prudentiam, fidem aliasque virtutes prosequendas exhortatur.

152. Filii, fugite improbos, cavete invidos. Inter improbum et invidum hoc interest: improbus suo delectatur bono, invidus torquetur alieno; ille diligit mala, hic bona odit, ut prope tolerabilior sit, qui sibi vult bene, quam qui male omnibus.

153. Filii, ante factum cogitate et cum diutius cogitaveritis, tunc facite, quod probatis. Laudabilis mortis[2]) cum occasio datur, rapienda est illico. Dilata gloria fugit nec facile comprehenditur.

154. Fidem diligite, quoniam per fidem et devotionem Iosias[3]) magnum sibi ab adversariis amorem adquisivit, quoniam celebravit pascha Domini, cum esset annorum decem et octo, quemadmodum nemo ante eum. Zelo itaque ut vicit superiores, ita et vos, filii, zelum Dei sumite. Exquirat vos Dei zelus et devoret, ut unusquisque vestrum dicat: Exquisivit me zelus domus tuae.[4]) Apostolus Christi zelotes dictus est.[5]) Quid de apostolo dico? Ipse Dominus

---

1) Cod. Dresd. et Goth.: clerici contendebant auctoritatem; alii aliter. 2) Cod. Dresd. c. multis editt.: laudabilis mors, cum etc. 3) 2. Reg. 23, 21 sqq. 4) Ps. 69, 10. 5) Luc. 6, 15

ait: Zelus domus tuae comedit me.[1] Sit ergo Dei zelus, non iste humanus, quem invidia generat.

155. Sit inter vos pax, quae superat omnem sensum.[2] Amate vos invicem. Nihil caritate dulcius, nihil pace gratius. Et vos ipsi scitis, quod prae caeteris vos semper dilexi et diligo; quasi unius patris filii coaluistis in affectum germanitatis.

156. Quae bona sunt, tenete et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum in Domino Iesu, cui est honor, gloria, magnificentia, potestas, cum Spiritu Sancto in saecula saeculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

A Davide ac Salomone nobis praeceptum, qua ratione cum corde nostro conversandum sit, proindeque Scipionem dicti, quod ei tribuitur, primum auctorem non reputandum. Quam pulcra in otio suo perpetraverint sancti prophetae, demonstratur et horum aliorumque otiis collatis ostenditur, numquam solum aut in angustiis iustum esse.

1. David propheta docuit nos tamquam in ampla domo deambulare in corde nostro et conversari cum eo tamquam cum bono contubernali, ut ipse sibi diceret et loqueretur secum; ut est illud: Dixi, custodiam vias meas.[3] Salomon quoque filius eius ait: Bibe aquam de tuis vasis et de puteorum tuorum fontibus;[4] hoc est, tuo consilio utere. Aqua enim alta consilium in corde viri.[5] Nemo, inquit, alienus particeps sit tibi. Fons aquae tuae sit tibi proprius; et iucundare cum uxore, quae est tibi a iuventute. Cervus amicitiae et pullus gratiarum confabulentur tecum.[6]

2. Non ergo primus Scipio[7] scivit solus non esse, cum solus esset, nec minus otiosus, cum otiosus esset; scivit ante ipsum Moyses, qui cum taceret, clamabat,[8] cum otiosus staret, praeliabatur nec solum praeliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat; adeo otiosus, ut manus eius alii sustinerent nec minus quam caeteri negotiosus, qui otiosis manibus expugnabat hostem, quem non poterant vincere, qui dimicabant.[9] Ergo Moyses

1) Ioh. 2, 17. 2) Philipp. 4, 7. 3) Ps. 39, 2. 4) Prov. 5, 15. 5) Prov. 20, 5. 6) Prov. 5, 17. 18. 19. 7) Cic. de off. l. III. c. 1. 8) Exod. 14, 15. 9) Exod. 17, 11 sqq.

et in silentio loquebatur et in otio operabatur. Cuius autem maiora negotia quam huius otia, qui quadraginta diebus positus in monte totam legem complexus est?[1]) Et in illa solitudine qui cum eo loqueretur, non defuit. Unde et David ait: Audiam, quid loquatur in me Dominus Deus.[2]) Et quanto plus est, si cum aliquo Deus loquatur quam ipse secum?

3. Transibant apostoli et umbra eorum curabat infirmos.[3]) Tangebantur vestimenta eorum et sanitas deferebatur.[4])

4. Sermonem loquutus est Elias et pluvia stetit nec cecidit super terram tribus annis et sex mensibus. Iterum loquutus est et hydria farinae non defecit et vas olei toto famis diurnae tempore non est exinanitum.[5])

5. Et quoniam plerosque delectant bellica, — quid est praestantius, exercitus magni lacertis an solis meritis confecisse praelium? Sedebat Elisaeus in uno loco et rex Syriae magnam belli molem inferebat populo patrum diversisque consiliorum acervabat fraudibus et circumvenire insidiis moliebatur. Sed omnes eius apparatus propheta deprehendebat et vigore mentis per gratiam Dei ubique praesens cogitationes hostium suis annunciabat et monebat, quibus caverent locis. Quod ubi regi Syriae manifestatum est, misso exercitu clausit prophetam. Oravit Elisaeus et omnes illos caecitate percuti fecit et captivos intrare in Samariam, qui venerant obsidere eum.[6])

6. Conferamus hoc otium cum aliorum otio.[7]) Alii enim requiescendi causa abducere animum a negotiis solent et a conventu coetuque hominum subtrahere sese et aut ruris petere secretum, captare agrorum solitudines, aut intra urbem vacare animo, indulgere quieti et tranquillitati; Elisaeus autem aut in solitudine Iordanem transitu suo dividit, ut pars defluat posterior, superior autem in fontem recurrat, aut in Carmelo, resoluta difficultate generandi, inopina sterilem conceptione foecundat, aut resuscitat mortuos, aut ciborum temperat amaritudines et facit farinae admixtione dulcescere, aut decem panibus distributis reliquias colligit, plebe saturata, aut ferrum securis excussum

---

1) Exod. 24, 15 sqq. 2) Ps. 85, 9. 3) Act. 5, 15. 16.
4) Editt. Medioll.: et sanitas defluebat. 5) 1. Reg. 17, 1 sqq.
6) 2. Reg. 6, 8 sqq. 7) Cic. de off. l. III. c. 1. §. 2.

et in fluvii Iordanis mersum profundum, misso in aquas ligno, facit supernatare, aut emundatione leprosum aut siccitatem imbribus aut famem mutat foecunditate. [1])

7. Quando ergo iustus solus est, qui cum Deo semper est? Quando solitarius est, qui numquam separatur a Christo? Quis nos, inquit, separabit a dilectione Christi? Confido, quia neque mors neque vita neque angelus. [2]) Quando autem feriatur a negotio, qui numquam feriatur a merito, quo consummatur negotium? Quibus autem locis circumscribitur, cui totus mundus divitiarum possessio est? Qua aestimatione definitur, qui numquam opinione comprehenditur? Etenim quasi ignoratur et cognoscitur, quasi moritur et ecce, vivit, quasi tristis et semper laetior, ut egenus et largus, ut qui nihil habeat et possideat omnia. [3]) Nihil enim spectat vir iustus, nisi quod constans et honestum est. Et ideo, etiamsi alii videatur pauper, sibi dives est, qui non eorum quae caduca, sed eorum quae aeterna sunt, aestimatione censetur.

CAPUT II.

Quod philosophi de honesti atque utilis comparatione disputant, hoc apud Christianos locum non habere, quibus nihil utile nisi quod iustum. Quae officia perfecta, quaeve media? Easdem voces diversis diverse convenire; postremo virum iustum numquam alieno incommodo commodum suum quaerere, sed contra semper aliorum studere utilitati.

8. Et quoniam de duobus superioribus locis diximus, in quibus honestum illud et utile tractavimus, sequitur, utrum honestatem et utilitatem inter se comparare debeamus et quaerere, quid sit sequendum. Sicut enim supra tractavimus, utrum honestum illud an turpe esset, et secundo loco, utrum utile an inutile: similiter hoc loco, utrum honestum sit an utile, [4]) nonnulli requirendum putant.

9. Nos autem movemur, ne haec inter se velut compugnantia inducere videamur, quae iam supra unum esse ostendimus, nec honestum esse posse, nisi quod utile nec utile, nisi quod honestum, [5]) quia non sequimur sapientiam carnis, apud quam utilitas pecuniariae istius commoditatis

---

1) 2. Reg. cc. 2. 4. 5. 6. 2) Rom. 8, 35. 38. 3) 2. Cor. 6, 8 sqq. 4) Nonnulli libri mss. ap. Benedictt. cod. Dresd. et editt. Medioll.: utrum honestum sit an inutile. 5) Cic. de off. l. III. c. 3. §. 11.

pluris habetur, sed sapientiam, quae ex Deo est, apud quam ea, quae in hoc saeculo magna aestimantur, pro detrimento habentur.

10. Hoc enim κατόρθωμα, quod perfectum et absolutum officium est, a vero virtutis fonte proficiscitur.[1]) Cui secundum est commune officium, quod ipso sermone significatur non esse arduae virtutis ac singularis, quod potest plurimis esse commune. Nam pecuniae compendia captare, familiare multis, elegantiori convivio et suavioribus delectari epulis, usitatum est; ieiunare autem et continentem esse paucorum est et alieni cupidum non esse, rarum; contra autem detrahere velle alteri, non esse contentum suo; nam in hoc cum plerisque consortium est. Alia igitur prima, alia media officia.[2]) Prima cum paucis, media cum pluribus.

11. Denique in iisdem verbis frequenter discretio est. Aliter[3]) enim bonum Deum dicimus, aliter hominem; aliter iustum Deum appellamus, aliter hominem. Similiter et sapientem Deum aliter dicimus, aliter hominem; quod et in evangelio docemur: Estote ergo et vos perfecti, sicut et pater vester, qui in coelis est,[4]) perfectus est.[5]) Ipsum Paulum lego perfectum et non perfectum. Nam cum dixisset: Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim; sequor autem, si comprehendam, statim subiecit: Quicumque ergo perfecti sumus.[6]) Duplex enim forma perfectionis: alia medios, alia plenos numeros habens, alia hic, alia ibi, alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuri. Deus autem iustus per omnia, sapiens super omnia, perfectus in omnibus.

12. Inter ipsos quoque homines distantia est. Aliter Daniel sapiens, de quo dictum est: Quis Daniele sapientior?[7]) Aliter alii sapientes, aliter Salomon, qui repletus est sapientia super omnem sapientiam antiquorum et super omnes sapientes Aegypti.[8]) Aliud est enim communiter sapere, aliud sapere perfecte. Qui communiter sapit, pro temporalibus sapit, pro se sapit, ut alteri aliquid detrahat, et sibi adiungat; qui perfecte sapit, nescit sua spectare

---

1) Ibid. §. 13. 2) Ibid. §. 14. 3) Cic. de off. l. III. c. 4. §. 16. 4) Editt. Medioll.: sicut pater vester coelestis perfectus est. 5) Matth. 5, 48. 6) Philipp. 3, 12. 15. 7) Ezech. 28, 3. 8) 1. Reg. 4, 29. 30.

commoda, sed ad illud, quod aeternum est, quod decorum atque honestum, toto affectu intendit, quaerens, non quod sibi utile est, sed quod omnibus.

13. Itaque haec sit formula,[1] ut inter duo illa, honestum atque utile, errare nequeamus: eo quod iustus nihil alteri detrahendum putet nec alterius incommodo suum commodum augeri velit. Hanc formam tibi praescribit apostolus dicens: Omnia licent, sed non omnia expediunt; omnia licent, sed non omnia aedificant. Nemo, quod suum est, quaerat, sed quod alterius;[2] hoc est, nemo commodum suum quaerat, sed alterius; nemo honorem suum quaerat, sed alterius. Unde et alibi dicit: Alter alterum existimantes superiorem sibi, non quae sua sunt, singuli cogitantes, sed quae aliorum.[3]

14. Nemo etiam suam gratiam quaerat, nemo suam laudem sed alterius. Quod evidenter etiam in proverbiis declaratum possumus advertere, dicente sancto per Salomonem Spiritu: Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris et proximis; si autem malus evaseris, solus hauries mala.[4] Sapiens enim aliis consulit, sicut iustus; quando quidem consors sui est utriusque formâ virtutis.

CAPUT III.

Praemissum de non quaerendo proprio emolumento praeceptum primum Christi exemplo, tum interpretatione nominis, denique ipsa membrorum forma et usibus confirmatur. Unde ostendit, quam flagitiosum sit alienae utilitati detrahere, cum hoc scelere naturalis lex aeque ac divina violetur atque insuper illud amittatur, quo praestamus caeteris animantibus, ad postremum leges civiles cum summa infamia conculcentur.

15. Si quis igitur vult placere omnibus, per omnia quaerat, non quod sibi utile est sed quod multis, sicut quaerebat et Paulus. Hoc est enim conformari Christo: alienum non quaerere, nihil alteri detrahere, ut adquirat sibi. Christus enim[5] Dominus cum esset in Dei forma, exinanivit se, ut formam susciperet hominis, quam operum suorum locupletaret virtutibus. Tu ergo spolias, quem Christus induit? Tu exuis, quem vestivit Christus? Hoc enim agis, quando alterius detrimento tua commoda augere expetis.

1) Cic. de off. l. III. c. 4. §. 19. c. 5. §. 21. 2) 1. Cor. 10, 23. 24. 3) Philipp. 2, 3. 4. 4) Prov. 9, 12. 5) Philipp. 2, 6. 7.

16. Considera, o homo, unde nomen sumseris; ab humo utique, quae nihil cuiquam eripit, sed omnia largitur omnibus et diversos in usum omnium animantium fructus ministrat. Inde appellata humanitas specialis et domestica virtus hominis, quae consortem adiuvet.

17. Ipsa te doceat forma tui corporis membrorumque usus.[1]) Numquid membrum tuum alterius membri officia sibi vindicat, aut[2]) oculus officium oris, aut os oculi officium sibi vindicat, aut manus pedum ministerium, aut pes manuum? Quin etiam ipsae manus dextera ac sinistra dispartita habent officia pleraque, ut si usum commutes utriusque, adversum naturam sit priusque totum hominem exuas, quam membrorum tuorum ministeria convertas; si aut de sinistra cibum suggeras, aut de dextera fungaris ministerio sinistrae, ut reliquias ciborum abluas, nisi forte poscat necessitas.

18. Finge hanc et da oculo virtutem, ut possit detrahere sensum capiti, auditum auribus, menti cogitationes, odoratum naribus, ori saporem et sibi conferat; nonne omnem statum dissolvet naturae? Unde pulcre apostolus ait: Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus?[3]) Omnes ergo unum corpus sumus et diversa membra, sed omnia corpori necessaria; non enim potest membrum de membro dicere: Non est mihi necessarium. Quin etiam ipsa, quae videntur infirmiora membra esse, multo magis necessaria sunt et maiorem plerumque tuendi se requirunt sollicitudinem. Et si quid dolet membrum unum, compatiuntur ei membra omnia.

19. Unde quam grave est, ut detrahamus aliquid ei, cui nos compati oportet et cui debemus consortium ministerii, ei fraudi et noxae simus. Haec utique lex naturae est, quae nos ad omnem adstringit humanitatem, ut alter alteri tamquam unius partes corporis invicem deferamus, nec detrahendum quidquam putemus, cum contra naturae legem sit, non iuvare. Sic enim nascimur, ut consentiant membra membris et alterum alteri adhaereat et obsequantur sibi mutuo ministerio. Quod si unum desit officio suo,

---

1) Cic. de off. l. III. c. 5. §. 22. 2) Editt. Medioll. Amerb. aliaeque: ut oculus officium oris sibi vindicet, aut etc. 3) 1. Cor. 12, 17.

impediantur caetera, ut si eruat oculum manus, nonne sibi operis sui usum negavit? Si pedem vulneret, quantorum sibi actuum profectum inviderit? Et quanto gravius est[1]) totum hominem quam unum membrum detrahi? Iam si in uno membro totum corpus violatur, utique in uno homine communio totius humanitatis solvitur; violatur natura generis humani et sanctae ecclesiae congregatio, quae in unum connexum corpus atque compactum unitate fidei et caritatis adsurgit. Christus quoque Dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem sanguinis sui evacuatam dolebit.

20. Quid quod etiam ipsa lex[2]) Domini hanc formam tenendam edocet, ut nihil alteri detrahas tui commodi servandi gratia, cum dicit: Non transferas terminos, quos statuerunt patres tui,[3]) cum vitulum errantem fratris tui reducendum praecipit,[4]) cum furem mori iubet,[5]) cum vetat mercenarium debita mercede fraudari,[6]) cum pecuniam sine usuris reddendam[7]) censuit. Subvenire enim non habenti humanitatis est, duritiae autem plus extorquere quam dederis. Etenim si ideo auxilio tuo erit opus,[8]) quia non habuit, unde de suo redderet, nonne impium est, ut sub humanitatis simulatione amplius ab eo poscas, qui non habebat, unde minus solveret? Absolvis igitur alteri debitorem, ut condemnes tibi; et hanc humanitatem vocas, ubi est iniquitatis auctio.

21. Hoc praestamus caeteris animantibus, quod alia genera animantium conferre aliquid nesciunt, ferae autem eripiunt, homines tribuunt. Unde et psalmista ait: Iustus miseretur et tribuit.[9]) Sunt tamen, quibus et ferae conferant. Siquidem collatione sobolem suam nutriunt et aves cibo suo pullos satiant suos; homini autem soli tributum est, ut omnes tamquam suos pascat. Debet istud ipso naturae iure. Quod si non licet non dare, quomodo detrahere licet? Nec ipsae leges nos docent? quae ea, quae

---

1) In priore edit. Mediol. ab a. 1474. quibusdam ex errore typographi, ut videtur, praetermissis, verba male ita procedunt: et quanto gravius est, totum corpus violatur, utique in uno homine communio totius humanitatis solvitur; quibus correctione adhibita ita mederi voluit altera edit. Mediol. a. 1788 divulgata, ut scriberet: et, quod gravius est, totum corpus etc. 2) Cic. de off. l. III. c. 5. §. 23. 3) Prov. 22, 28. 4) Exod. 23, 4. 5) Exod. 22, 2. 6) Levit. 19, 13. 7) Deutr. 23, 19. 8) Codd. Dresd. et Goth. editt. Medioll.: Etenim si ideo auxilio tuo eguit. 9) Ps. 37, 21.

detracta sunt alicui cum iniuria personae aut rei ipsius, cumulo restitui iubent, quo furem a detrahendo aut poenis deterreant, aut mulcta revocent.

22. Pone tamen, quod aliquis possit aut poenam non timere, aut mulctae illudere; numquid dignum est, ut aliqui alteri detrahant? Servile hoc vitium et familiare ultimae conditioni; adeo contra naturam, ut inopia magis hoc extorquere videatur, quam natura suadere. Servorum tamen occulta furta, divitum rapinae publicae.

23. Quid autem tam contra naturam, quam violare alterum tui commodi causa? cum pro omnibus excubandum, subeundas molestias, suscipiendum laborem naturalis affectus persuadeat et gloriosum unicuique ducatur, si periculis propriis quaerat universorum tranquillitatem multoque sibi unusquisque arbitretur gratius, excidia patriae repulisse quam propria pericula praestantiusque esse existimet, quod operam suam patriae impenderit, quam si in otio positus tranquillam vitam voluptatum copiis functus egisset.

CAPUT IV.

Ubi strictius ostensum est, eum qui commodi sui causa noceat alteri, graves conscientiae suae poenas luiturum, colligitur, uni utile nihil esse, quod itidem non sit omnibus; atque adeo propositae a philosophis de naufragis duobus quaestioni locum non esse apud christianos, quibus ubique caritas atque humilitas exercendae sunt.

24. Hinc ergo colligitur, [1]) quod homo, qui secundum naturae formatus est directionem, ut obediat ei, nocere non possit alteri; quod si cui noceat, naturam violet neque tantum esse commodi, quod adipisci sese putet, quantum incommodi, quod ex eo sibi accidat. Quae enim poena gravior, quam interioris vulnus conscientiae? Quod severius iudicium, quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus seque ipse arguit, quod iniuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter scriptura commendat dicens: Ex ore stultorum baculum contumeliae. [2]) Stultitia igitur condemnatur, quia contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum [3]) quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exsilium, quam debilitatis dolor? Quis enim vitium corporis aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi et existimationis dispendio.

---

1) Cic. de off. l. III. c. 5. §. 25. in fine. 2) Prov. 14, 3. 3) Cic. de off. l. III. c. 5. §. 26.

25. Liquet[1]) igitur, id spectandum[2]) et tenendum omnibus, quod eadem singulorum sit utilitas, quae sit universorum nihilque iudicandum utile, nisi quod in commune prosit. Quomodo enim potest uni prodesse, quod inutile sit omnibus? Nocet.[3]) Mihi certe non videtur, qui inutilis est omnibus, sibi utilis esse posse. Etenim si una lex naturae omnibus, una utique utilitas universorum;[4]) ad consulendum utique omnibus naturae lege constringimur. Non est ergo eius, qui consultum velit alteri secundum naturam, nocere ei adversus legem naturae.

26. Etenim si hi, qui in stadio currunt,[5]) ita feruntur praeceptis informari atque instrui, ut unusquisque celeritate, non fraude contendat cursuque, quantum potest, ad victoriam properet, supplantare autem alterum aut manu deiicere non ausit: quanto magis in hoc cursu vitae istius sine fraude alterius et circumscriptione gerenda nobis victoria est?

27. Quaerunt aliqui,[6]) si sapiens in naufragio positus insipienti naufrago tabulam extorquere possit, utrum debeat? Mihi quidem, etsi praestabilius communi videatur usui, sapientem de naufragio quam insipientem evadere, tamen non videtur, quod vir christianus et iustus et sapiens quaerere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui, etiam si latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet. De quo in evangelii libris aperta et evidens sententia est: Reconde gladium tuum; omnis enim, qui gladio percusserit,[7]) gladio ferietur. Quis latro detestabilior quam persecutor, qui venerat, ut Christum occideret? Sed noluit se Christus persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare.

28. Cur enim te potiorem altero iudices, cum viri sit christiani praeferre sibi alterum, nihil sibi arrogare,

---

1) Ibid. c. 6. 2) Ita praeter libros mss. ap. Benedictt. Gothan. quoque habet; cod. Dresd. vero, editt. Medioll. aliaeque: expetendum. 3) Codd. Dresd. et Goth.: quomodo enim potest uni prodesse, quod nocet omnibus; editt. Medioll. et reliquae omnes: quomodo... quod inutile sit omnibus; Benedictt. e cod. Thuan. ea transscripserunt, quae retinuimus. 4) Ita Benedictt. c. quibus codd. Dresd. et Goth. conveniunt; contra editt. Medioll. et omnes reliquae adiiciunt: quod si una utilitas universorum, ad consulendum etc. 5) Cic. de off. l. III. c. 10. §. 42. 6) Cic. de off. l. III. c. 23. §. 89. cll. c. 6. §. 29. 7) Matth. 26, 52.

nullum sibi honorem adsumere, non vindicare meriti sui pretium? Deinde cur non tuum tolerare potius incommodum, quam alienum commodum diripere adsuescas? Quid tam adversus naturam, quam non esse contentum eo, quod habeas, aliena quaerere, ambire turpiter? Nam si honestas secundum naturam, — omnia enim fecit Deus bona valde, — turpitudo utique contraria est. Non potest ergo honestati convenire et turpitudini, cum haec inter se discreta naturae lege sint.

CAPUT V.

Iustum nihil agere, quod sit contra officium, etiamsi latendi spem habuerit, ad hoc ipsum significandum fabulam de Gygis annulo excogitatam esse a philosophis, qua explosa, Davidis ac Iohannis Baptistae certa et vera exempla proferuntur.

29. Sed iam ut etiam in hoc libro ponamus fastigium, in quo velut in fine disputationis nostrae dirigamus sententiam: ut nihil expetendum sit, nisi quod honestum.[1]) Nihil agit sapiens, nisi quod cum sinceritate sine fraude sit[2]) neque quidquam facit, in quo se crimine quoquam obliget, etiamsi latere possit. Sibi enim est reus, priusquam caeteris; nec tam pudenda apud eum publicatio flagitii quam conscientia est. Quod non fictis fabulis, ut philosophi disputant, sed verissimis iustorum virorum exemplis docere possumus.

30. Non igitur ego simulabo terrae hiatum, quae magnis quibusdam dissiluerit soluta imbribus, in quem descendisse Gyges[3]) atque ibi fabularum illum equum aeneum offendisse a Platone inducitur, qui in lateribus suis fores haberet; quas ubi aperuit, animadvertisse[4]) annulum aureum in digito mortui hominis, cuius illic exanimum corpus iaceret, aurique avarum sustulisse annulum. Sed cum se ad pastores recepisset regios, de quorum ipse numero foret, casu quodam, quod palam eius annuli ad palmam converterat, ipse omnes videbat atque a nullo videbatur; deinde cum in locum suum revocasset annulum, videbatur ab omnibus. Cuius solers factus miraculi, per annuli opportunitatem reginae stupro potitus, necem regi intulit caeterisque interemtis, quos necandos putaverat, ne sibi impedimento forent, Lydiae regnum adeptus est.

---

1) Cic. de off. l. III. c. 7. §. 33. 2) Ibid. §. 37. 3) Ibid. c. 9. 4) Ita e nostris codd. et obb. editt. scripsimus; Benedictt.: animadvertit.

31. Da, inquit, hunc annulum sapienti, ut beneficio eius possit latere, cum deliquerit; non enim minus fugiet peccatorum contagium, quam si non possit latere. Non enim latebra sapienti spes impunitatis sed innocentia est. Denique lex non iusto sed iniusto posita est,[1]) quia iustus legem habet mentis suae et aequitatis ac iustitiae suae normam ideoque non terrore poenae revocatur a culpa sed honestatis regula.

32. Ergo ut ad propositum redeamus, non fabulosa pro veris, sed vera pro fabulosis exempla proferam. Quid enim mihi opus est fingere hiatum terrae, equum aeneum annulumque aureum in digito defuncti repertum, cuius annuli tanta sit vis, ut pro arbitrio suo, qui eum sit indutus annulum, appareat, cum velit; cum autem nolit, e conspectu se praesentium subtrahat, ut praesens non possit videri? Nempe eo tendit istud, utrum sapiens, etiamsi isto utatur annulo, quo possit propria flagitia celare et regnum adsequi, nolitne peccare et gravius ducat sceleris contagium poenarum doloribus, an vero spe impunitatis utatur ad perpetrandum scelus? Quid, inquam, mihi opus est figmento annuli, cum possim docere ex rebus gestis, quod vir sapiens, cum sibi in peccato non solum latendum sed etiam regnandum videret, si peccatum admitteret, contra autem periculum salutis cerneret, si declinaret flagitium, elegerit tamen magis salutis periculum, ut vacaret flagitio, quam flagitium, quo sibi regnum pararet?

33. Denique David cum fugeret a facie regis Saul,[2]) quod eum rex cum tribus millibus virorum electorum ad inferendam necem in deserto quaereret, ingressus in castra regis cum dormientem offendisset, non solum ipse non percussit, sed etiam protexit, ne ab aliquo, qui simul ingressus fuerat, perimeretur. Nam cum diceret ei Abessa: Conclusit hodie Dominus inimicum tuum in manibus tuis et nunc occidam eum, respondit: Non consumas eum, quoniam quis iniiciet manum suam in christum Domini et purus erit? Et addidit: Vivit Dominus, quoniam nisi Dominus percusserit illum, aut nisi hora illius venerit, ut moriatur, aut in pugna discesserit[3]) et apponatur mihi, non sit a Domino iniicere manum meam in christum Domini.[4])

---

1) 1. Tim. 1, 9. 2) 1. Sam. c. 26. 3) Aptius, quam Benedictini, codd. Dresd. Goth. editt. Medioll. aliaeque ita habent: aut in pugnam descenderit. 4) 1. Sam. 26, 8—10.

34. Itaque non permisit necari eum, sed solam lanceam, quae erat ad caput eius, et lenticulam sustulit. Itaque dormientibus cunctis, egressus de castris transivit in cacumen montis et coarguere coepit stipatores regios et praecipue principem militiae Abner, quod nequaquam fidam custodiam regi et domino suo adhiberet; denique demonstraret, ubi esset lancea regis vel lenticula, quae erat ad caput eius. Et appellatus a rege lanceam reddidit: Et Dominus, inquit, restituat unicuique iustitias suas et fidem suam, sicut tradidit te Dominus in manus meas et nolui vindicare manu mea in christum Domini.[1]) Et cum haec diceret, timebat tamen insidias eius et fugit, sedem exsilio mutans. Nec tamen salutem praetulit innocentiae, cum iam secundo facultate sibi tributa regis necandi noluisset uti occasionis beneficio, quae et securitatem salutis metuenti et regnum offerebat exsuli.

35. Ubi opus fuit Iohanni Gygeo annulo, qui si tacuisset, non esset occisus ab Herode?[2]) Praestare hoc illi potuit silentium suum, ut et videretur et non occideretur; sed quia non solum peccare se propter salutis defensionem passus non est, sed ne alienum quidem peccatum ferre ac perpeti potuit, ideo in se causam necis excitavit. Certe hoc negare non possunt, potuisse fieri, ut taceret, qui de illo Gyge negant, potuisse fieri, ut annuli beneficio absconderetur.

36. Sed fabula etsi vim non habet veritatis, hanc tamen rationem habet, ut si possit celare se vir iustus, tamen ita peccatum declinet, quasi celare non possit nec personam suam indutus annulum, sed vitam suam Christum indutus abscondat, sicut apostolus ait: Quia vita nostra abscondita est cum Christo in Deo.[3]) Nemo ergo hic fulgere quaerat, nemo sibi arroget, nemo se iactet. Nolebat se Christus hic cognosci, nolebat praedicari in evangelio nomen suum, cum in terris versaretur; venit, ut lateret saeculum hoc. Et nos ergo simili modo abscondamus vitam nostram Christi exemplo, fugiamus iactantiam, praedicari non exspectemus.[4]) Melius est hic esse in humilitate, ibi in gloria. Cum Christus, inquit, apparuerit, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria.[5])

---

1) Ibid. v. 23. 2) Matth. 14, 1 sqq. cll. Marc. 6, 17 sqq. 3) Coloss. 3, 3. 4) Codd. Dresd. et Goth. editt. Medioll. aliaeque: non expetamus. 5) Coloss. 3, 4.

CAPUT VI.

Praevalere apud nos emolumentum non oportere. Quid obtendere soleant, qui a frumentis lucrum captant, quidve illis debeat responderi? Quibus eisdem evangelica parabola et Salomonis effata sub oculis ponuntur.

37. Non vincat igitur honestatem utilitas sed honestas utilitatem; hanc dico utilitatem, quae aestimatur secundum vulgi opinionem. Mortificetur avaritia, moriatur concupiscentia. Sanctus in negotiationem introisse se negat,[1]) quia pretiorum captare incrementa non simplicitatis sed versutiae est. Et alius ait: Captans pretia frumenti maledictus in plebe est.[2])

38. Definita est sententia, nihil disputationi relinquens, quale controversum genus solet dicendi esse, cum alius allegat, agriculturam laudabilem apud omnes haberi, fructus terrae simplices esse, plus qui seminaverit, eo probatiorem fore, uberiores reditus industriae non fraudari, negligentiam magis et incuriam ruris inculti reprehendi solere.

39. Aravi, inquit, studiosius, uberius seminavi, diligentius excolui, bonos collegi proventus, sollicitius recondidi, servavi fideliter, provide custodivi. Nunc in tempore famis vendo, subvenio esurientibus; vendo frumentum non alienum sed meum, non pluris quam caeteri, imo etiam minori pretio. Quid hic fraudi est, cum multi possent periclitari, si non haberent, quod emerent? Num industria in crimen vocatur? Num diligentia reprehenditur? Num providentia vituperatur? Fortasse dicat: Et Ioseph frumenta in abundantia collegit, in caritate vendidit. Num carius aliquis emere compellitur? Num vis adhibetur emtori? Omnibus defertur emendi copia, nulli irrogatur iniuria.

40. His igitur quantum cuiusque fert ingenium disputatis, exsurgit alius, dicens: Bona quidem agricultura, quae fructus ministrat omnibus, quae simplici industria accumulat terrarum foecunditatem, nihil doli, nihil fraudis interserens. Denique si quid vitii fuerit, plus dispendii est, quia si bene aliquis seminaverit, melius metet; si sincerum tritici granum severit, puriorem ac sinceram messem colligit. Foecunda terra multiplicatum reddit, quod acceperit; fidelis ager foeneratos solet restituere proventus.

---

1) Ps. 71, 15. ex antiqua versione. 2) Prov. 11, 26.

41. De reditibus igitur uberis glebae exspectare debes tui mercedem laboris, de fertilitate pinguis soli iusta sperare compendia. Cur ad fraudem convertis naturae industriam? Cur invides usibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiunt beneficia foecunditatis, te auctionante [1]) pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras, quando sterilior proventus sit, quando exilior partus. Votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil cuiquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse laetaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes; et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quae calliditatis versutia, quae astutia fraudis est; et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiae. Latrocinium hoc an foenus appellem? Captantur tamquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Augetur pretium tamquam sorte cumulatum foenoris, quo periculum capitis acervatur. Tibi conditae frugis multiplicatur usura, tu frumentum quasi foenerator occultas, quasi venditor auctionaris. Quid imprecaris male omnibus, quia maior futura sit fames, quasi nihil frugum supersit, quasi infoecundior annus sequatur? Lucrum tuum damnum publicum est.

42. Ioseph sanctus omnibus aperuit horrea, non clausit nec pretia captavit annonae, sed perenne subsidium collocavit, nihil sibi adquisivit, sed quemadmodum fames etiam in posterum vinceretur, provida ordinatione disposuit.

43. Legisti, quemadmodum hunc frumentarium pretii captatorem exponat in evangelio Dominus Iesus, cuius possessio divites fructus adtulit et ille quasi egens dicebat: Quid faciam? Non habeo, quo congregem; destruam horrea et maiora faciam, [2]) cum scire non posset, utrum sequenti nocte anima sua ab eo reposceretur. Nesciebat, quid faceret; quasi ei alimenta deessent, haerebat ambiguo. Non capiebant horrea annonam et ille se egere credebat.

---

1) Editt. Medioll.: te auctionante et pretio condente frumentum. 2) Luc. 12, 17. 18.

44. Recte igitur Salomon: Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus,[1]) non haeredibus, quoniam avaritiae emolumentum ad successorum iura non pervenit. Quod non legitime adquiritur, quasi ventis quibusdam ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit: Captans annonam maledictus in plebe est; benedictio autem eius,[2]) qui participat. Vides ergo, quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur, quam utilitati adiungitur.

CAPUT VII.

Peregrinos tempore famis ex urbe neutiquam expellendos. Egregium hac in re christiani senis consilium refertur, cui opponitur indignum facinus Romae admissum; nec non utroque inter se comparato, primum cum honestate atque utilitate coniunctum fuisse ostenditur, secus vero secundum.

45. Sed et illi, qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi:[3]) expellere eo tempore, quo debent iuvare, separare a commerciis communis parentis,[4]) fusos omnibus partus negare, inita iam consortia vivendi averruncare, cum quibus fuerint communia iura, cum his nolle in tempore necessitatis subsidia partiri. Ferae non expellunt feras, et homo excludit hominem! Ferae ac bestiae communem putant omnibus victum, quem terra ministrat, illae etiam conformem sui generis adiuvant; homo impugnat, qui nihil a se alienum debet credere, quidquid humani est!

46. Quanto ille rectius, qui cum iam provecta processisset aetate et famem toleraret civitas atque, ut in talibus solet, peterent vulgo, ut peregrini urbe prohiberentur: praefecturae urbanae curam caeteris maiorem sustinens convocavit honoratos et locupletiores viros, poposcit, ut in medium consulerent, dicens, „tam immane esse peregrinos eiici, quam hominem ab homine exui, qui cibum morienti negaret. Canes ante mensam impastos esse non patimur et homines excludimus; quam inutile quoque, tot populos mundo perire, quos dira conficiebat tabes; quantos

---

1) Prov. 11, 26. 2) Codd. Dresd. Goth. editt. Medioll. aliaeq. benedictio autem eius in capite, qui etc. 3) Cic. de off. l. III. c. 11. §. 47. 4) Multi libri mss. ap. Benedictt. cod. Goth. et editt. Medioll. communes parentes, quam lectionem, si vera est, ipse Ambrosius iis interpretatur, quae infra legimus: nostra illic familia, plerique etiam nostri parentes sunt.

urbi suae perire, qui solerent adiumento esse vel in conferendis subsidiis vel in celebrandis commerciis; neminem famem alienam iuvare; protrahere ut plurimum diem posse, non inopiam repellere, imo tot cultoribus extinctis, tot agricolis occidentibus, occasura in perpetuum subsidia frumentaria. Hos igitur excludimus, qui victum nobis inferre consuerunt; hos nolumus in tempore necessitatis pascere, qui nos omni aetate paverunt! Quanta sunt, quae ab ipsis nobis hoc ipso tempore ministrantur! Non in solo pane vivit homo.[1]) Nostra illic familia, plerique etiam nostri parentes sunt. Reddamus, quod accepimus,

47. sed veremur, ne cumulemus inopiam. Primum omnium misericordia numquam destituitur, sed adiuvatur. Deinde subsidia annonae, quae his impartienda sunt, collatione redimamus, reparemus auro. Numquid his deficientibus non alii nobis redimendi cultores videntur? Quanto vilius est pascere, quam emere cultorem? Ubi etiam repares, ubi invenias, quem reformes? Adde, si invenias, quod ignarum et alieni usus, numero possis substituere, non cultui."

48. Quid plura? Collato auro coacta frumenta sunt. Ita nec abundantiam urbis minuit et peregrinis alimoniam subministravit. Quantae hoc commendationis apud Deum fuit sanctissimo seni, quantae apud homines gloriae! Hic magnus vere probatus, qui vere potuit imperatori dicere, demonstrans provinciae totius populos: Hos tibi omnes reservavi, hi vivunt beneficio tui senatus, hos tua curia morti abstulit.[2])

49. Quanto hoc utilius quam illud, quod proxime Romae factum est, eiectos esse urbe amplissima, qui iam plurimam illic aetatem transegerant, flentes cum filiis abiisse, quibus velut civibus amoliendum exsilium deplorarent, interruptas complurium necessitudines, diremtas affinitates. Et certe arriserat anni foecunditas, invectitio urbs sola egebat frumento; potuisset iuvari, si peteretur ab Italis frumentum, quorum filii expellebantur. Nihil hoc turpius, excludere quasi alienum et exigere quasi suum. Quid illum eiicis, qui de suo pascitur? Quid illum eiicis, qui te pascit?

---

1) Deutr. 8, 3. cll Matth. 4, 4. 2) Editt. Medioll.: omnes hi vivunt beneficio tui senatus, hos tua cura morti iam abstulit.

Servum retines, trudis parentem! Frumentum suscipis nec affectum impertis! Victum extorques nec rependis gratiam!

50. Quam deforme hoc, quam inutile! Quomodo enim potest utile esse, quod non decet? Quantis corporatorum subsidiis dudum Roma fraudata est! Potuit et illos non amittere et evadere famem, exspectatis ventorum opportunis flatibus et speratarum commeatu navium.

51. Quam vero illud superius honestum atque utile? Quid enim tam decorum atque honestum, quam collatione locupletum iuvari egentes, ministrari victum esurientibus, nulli cibum defore? Quid tam utile, quam cultores agro reservari, non interire plebem rusticanorum?

52. Quod honestum igitur, et utile est et quod utile, honestum. Et contra quod inutile, indecorum, quod autem indecorum, id etiam inutile.

CAPUT VIII.

Eos, qui honestum utili anteponant, Deo probari, Iosue, Caleb et aliorum exploratorum exemplis demonstratur.

53. Quando maiores nostri servitio exire potuissent, nisi id non solum turpe sed etiam inutile credidissent, regi servire Aegyptiorum?

54. Iesus quoque et Caleb, 1) missi ad explorandam terram, uberem quidem terram sed a ferocissimis inhabitari gentibus nuntiaverunt. Terrore belli populus infractus recusabat terrae eius possessionem. Suadebant 2) missi exploratores Iesus et Caleb, terram esse utilem, indecorum putabant cedere nationibus, lapidari potius eligebant, quod minabatur populus, quam decedere de honestate. Dissuadebant alii, plebs reclamabat, dicens adversus diras et asperas gentes bellum fore, cadendum sibi in praelio, mulieres suas et pueros direptioni futuros.

55. Exarsit Domini indignatio, ut omnes vellet perdere; sed rogante Moyse temperavit sententiam, ultionem distulit, satis esse perfidis supplicii iudicans, et si parceret interim nec percuteret incredulos, ad eam tamen terram, quam recusaverant, propter incredulitatis suae pretium non pervenirent, sed pueri et mulieres, qui non immurmuraverant, vel sexu vel aetate veniabiles, caperent eius terrae promissam haereditatem. Denique quicumque erant a vige-

1) Num. c. 13. 2) Num. 14, 6 sqq.

simo anno et supra in deserto, eorum membra ceciderunt; sed aliorum dilata est poena. Qui autem adscenderunt cum Iesu et dissuadendum putaverunt, plaga magna statim mortui sunt; Iesus vero et Caleb cum innoxia aetate vel sexu in terram promissionis intraverunt.

56. Pars igitur melior gloriam saluti praetulit, deterior salutem honestati. Divina autem sententia eos probavit, qui honesta utilibus praestare arbitrabantur; eos vero condemnavit, apud quos ea, quae videbantur saluti potius quam honestati accommoda, praeponderabant.

CAPUT IX.

Fraudes et turpia lucra maxime dedecere clericos, quorum est utilitati omnium inservire; illos in causis pecuniariis intervenire nequaquam debere, secus vero in capitalibus. Eisdem, ne cui etiam lacessiti noceant, exemplum David, neu autem vitam honestati praeferant, caedes Nabuthe proponitur.

57. Nihil itaque deformius quam nullum habere amorem honestatis et usu quodam degeneris mercaturae quaestu sollicitari ignobili, avaro aestuare corde, diebus ac noctibus hiare in alieni detrimenta patrimonii, non elevare animum ad honestatis nitorem, non considerare verae laudis pulcritudinem.

58. Hinc nascuntur aucupio quaesitae haereditates, [1]) continentiae atque gravitatis simulatione captatae; quod abhorret a proposito christiani viri. Omne enim, quod arte elicitum et fraude compositum est, caret merito simplicitatis. In ipsis, qui nullum ecclesiastici ordinis officium receperint, incongrua iudicatur affectatae ambitio haereditatis. Sinc, [2]) in supremo fine vitae positos suum habere iudicium, ut libere testentur, quod sentiunt, qui postea non sunt emendaturi; cum honestum non sit competentia compendia [3]) aliis vel debita vel parata avertere, cum vel sacerdotis vel ministri sit prodesse, si fieri potest, omnibus, obesse nemini. [4])

---

1) Cod. Goth. et quaedam editt.: aucupia quaesitae haereditatis. 2) Ita ex editt. Medioll. et, nisi oculus nos fefellit, ex Amerbach. quoque restituimus, cum, quae reliquae omnes editiones, non excepta Benedictina habent, male connexa sint ac procedant. Omiserunt enim illud sine, (i. q. permitte seu patiaris) aut immutarunt in: fine, quod vel omnino non scriptum erat, vel, si scriptum erat, bis scriptum putabatur. 3) Cod. Dresd., Erasmus aliique vocem exterminarunt competentia; cod. Goth. compendia. 4) Cic. de off. l. III. c. 19. §. 75. 76.

59. Denique si non potest alteri subveniri, nisi alter laedatur, commodius est neutrum iuvari, quam gravari alterum. Ideoque in causis pecuniariis intervenire non est sacerdotis, in quibus non potest fieri, quin frequenter laedatur alter, qui vincitur, quoniam intercessoris beneficio se victum arbitratur. Sacerdotis est igitur nulli nocere, prodesse velle omnibus; posse autem solius est Dei. Nam in causa capitis nocere ei, quem iuvare debeas periclitantem, non sine peccato est gravi; in causa autem pecuniae odia quaerere insipientiae est, cum pro salute hominis graves frequenter fiant molestiae, in quo etiam periclitari gloriosum sit. Proposita igitur forma in sacerdotis officio teneatur, ut nulli noceat, ne lacessitus quidem et aliqua iniuria offensus.[1] Bonus enim est vir, qui dixit: Si reddidi retribuentibus mihi mala.[2] Quae enim est gloria, si eum non laedimus, qui nos non laeserit? Sed illa virtus est, si laesus remittas.

60. Quam honestum,[3] quod cum potuisset regi inimico nocere, maluit parcere! Quam etiam utile, quia successori hoc profuit, ut discerent omnes fidem regi proprio servare nec usurpare imperium, sed vereri! Itaque et honestas utilitati praelata est et utilitas sequuta honestatem est.

61. Parum est, quod pepercit; addidit, quod etiam in bello doluit occisum et flebiliter deploravit dicens: Montes, qui estis in Gelbeal, neque ros neque pluvia cadat super vos; montes mortis, quoniam ibi sublata est protectio potentium, protectio Saul. Non est unctus in oleo et[4] sanguine vulneratorum et ex adipe belligerantium. Sagitta Ionathae non est reversa retro et gladius Saul non est reversus vacuus. Saul et Ionathas speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua, et in morte non sunt separati. Super aquilas leviores,[4] super leones potentiores. Filiae Israel plorate super Saul, qui vestiebat vos vestimenta

---

1) Cic. de off. l. III. c. 15. §. 64. et c. 19. §. 76. 2) Ps. 7, 5. 3) 1. Sam. c. 24. 4) Codd. Dresd. et Goth., editt. Medioll. et reliquae: non est unctus oleo, sed sanguine vulneratorum et ex adipe belligerantium; quae lectio e recentiore loci latina versione manavit, quemadmodum infra etiam illud: velociores, quod habent cod. Goth. et editt. Medioll. et habuisse videtur cod. Dresd., in quo est leviores e manu lituram faciente atque corrigente.

coccinea cum ornamento vestro, qui imponebat aurum super vestimenta vestra. Quomodo ceciderunt potentes in media pugna? Ionathas in morte vulneratus est. Doleo in te, frater meus Ionatha, speciosus mihi valde. Ceciderat amor tuus in me sicut amor mulierum.[1]) Quomodo ceciderunt potentes et perierunt arma concupiscenda?[2])

62. Quae mater sic unicum defleret filium, quemadmodum hic deflevit inimicum? Quis gratiae auctorem tantis prosequeretur laudibus, quantis iste prosequutus est insidiatorem capitis sui? Quam pie doluit, quanto ingemuit affectu! Aruerunt montes prophetico maledicto et divina vis sententiam maledicentis implevit. Itaque pro regiae necis spectaculo poenam elementa solverunt.

63. Quid vero sancto Nabuthe, quae fuit causa mortis nisi honestatis contemplatio? Nam cum ab eo vineam rex posceret, pecuniam daturum se pollicens, indecorum pretium pro paterna recusavit haereditate maluitque morte declinare huiusmodi turpitudinem. Non mihi, inquit, faciat Dominus, ut dem tibi haereditatem patrum meorum;[3]) hoc est, tantum mihi opprobrium non fiat, non permittat Deus, tantum extorqueri flagitium. Non utique de vitibus dicit, neque enim de vitibus cura est Deo neque de terreno spatio, sed de iure loquitur patrum. Potuit utique alteram vineam de vineis regis accipere et amicus esse, in quo non mediocris saeculi huius utilitas aestimari solet; sed quod turpe erat, iudicavit non videri utile maluitque periculum cum honestate subire quam utilitatem cum opprobrio; vulgarem utilitatem loquor, non illam, in qua etiam honestatis gratia est.

64. Denique et ipse rex potuit extorquere, sed impudens arbitrabatur, sed occisum doluit. Dominus quoque mulieris immanitatem, quae honestatis immemor turpe antetulit lucrum, congruo supplicio plectendam annuntiavit.

65. Turpis est itaque omnis fraus. Denique etiam in rebus vilibus exsecrabilis est staterae fallacia et fraudulenta mensura. Si in foro rerum venalium, in usu commerciorum fraus plectitur, potestne irreprehensibilis videri inter officia virtutum? Clamabat Salomon:[4]) Pondus magnum

---

1) Solae editt. Medioll.: super amorem mulierum.
2) 2. Sam. 1, 21—27. 3) 1. Reg. 21, 3. 4) Prov. 20, 10.

et exiguum et mensurae duplices immundae sunt coram Domino.[1]) Supra[2]) quoque ait: Statera adultera abominatio est Domino, pondus autem aequum acceptabile est illi.

CAPUT X.

De fraude in omni contractu fugienda non solum in iure civili cautum esse, verum etiam in sacris litteris, ut Iosue ac Gabaonitarum patet exemplo.

66. In omnibus igitur decora est fides, iustitia grata, mensura aequitatis iucunda. Quid autem loquar de contractibus caeteris ac maxime de coemtione praediorum vel transactionibus atque pactis? Nonne formulae sunt, dolum malum abesse[3]) eumque, cuius dolus fuerit deprehensus, duplici poenae obnoxium fore? Ubique igitur honestatis praeponderat consideratio, quae dolum excludit, fraudem eiicit. Unde recte generalem David propheta promsit sententiam, dicens: Nec fecit proximo suo malum.[4]) Non solum itaque in contractibus, in quibus etiam vitia eorum, quae veneant, prodi iubentur ac, nisi intimaverit venditor, quamvis in ius emtoris transscripserit, doli actione vacuantur, sed etiam generaliter[5]) in omnibus dolus abesse debet, aperienda simplicitas, intimanda veritas est.

67. Veterem autem istam de dolo non iuris peritorum formulam sed patriarcharum sententiam scriptura divina evidenter expressit in libro testamenti veteris, qui Iesu Nave inscribitur. Nam cum exisset fama per populos, siccatum esse mare in Hebraeorum transitu, fluxisse aquam de petra, de coelo diurnam ministrari alimoniam tot populi millibus abundantem, corruisse muros Hierico sacro tubarum sono, ictu[6]) et ululatu plebis arietatos, Hethaeorum quoque regem victum et suspensum in ligno usque ad vesperam: Gabaonitae metuentes validam manum, venerunt cum versutia, simulantes, se de terra longinqua esse diuque peregrinatos dirupisse calceamenta, detrivisse amictus vestium, quarum veterascentium indicia monstrarent, causam autem tanti laboris emerendae pacis et ineundae cum Hebraeis esse

---

1) Omnes editt. praeter Medioll. et Benedict.: apud Deum.
2) Prov. 11, 1. 3) Cic. de off. l. III. c. 15. §. 61. c. 16. §. 65.
4) Ps. 15, 3. 5) Cic. de off. l. III. c. 17. 6) Ita fere omnes libri mss. ap. Benedictt. et editt. Medioll.; editt. vero Amerb. et Erasm.: tubarum sono ictos et ululatu plebis arietatos; codd. denique Dresd. et Goth.: non ictu sed ululatu plebis arietatos.

amicitiae cupiditatem, et coeperunt ab Iesu Nave poscere, ut secum firmaret societatem. Et quia adhuc erat ignarus locorum atque incolarum inscius, non cognovit fraudes eorum neque Deum interrogavit, sed cito credidit.[1])

68. Adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in sanctis, qui caeteros de suo affectu aestimant, et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit, ignorant, libenter credunt, quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere, quod non sunt? Hinc Salomon ait: Innocens credit omni verbo.[2]) Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat; etsi circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene iudicat, qui fidem esse in omnibus arbitratur.

69. Hac igitur mentis suae devotione inclinatus, ut crederet, testamentum disposuit, pacem dedit, confirmavit societatem. Sed ubi in terras eorum ventum est, deprehensa fraude, quod cum essent finitimi, advenas se esse simulaverant: circumscriptum sese populus patrum indignari coepit. Iesus tamen pacem, quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret. Mulctavit tamen eos vilioris obsequio ministerii. Clementior sententia sed diuturnior; manet enim officiis poena veteris astutiae, haereditario in hunc diem ministerio deputata.

CAPUT XI.

Inductis per reticentiam rhetoricam fraudum quarumdam exemplis, eas atque alias omnes apertius in scriptura damnari ostenditur.

70. Non ego in haereditatibus adeundis digitorum percussiones et nudi successoris saltationes notabo;[3]) nam haec etiam vulgo notabilia; non simulatae piscationis compositas copias, ut emtoris illiceretur affectus. Cur enim tam studiosus luxuriae ac deliciarum repertus est, ut huiusmodi fraudem pateretur?[4])

71. Quid mihi tractare de Syracusano illo amoeno secretoque secessu et de Siculi hominis calliditate,[5]) qui cum peregrinum aliquem reperisset, cognito, quod cupidus

---

1) Ios. 9, 3 sqq. 2) Prov. 14, 15. 3) Cic. de off. l. III. c. 19.
4) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: ut huiusmodi fraudi pateret.
5) Cic. de off. l. III. c. 14.

esset hortorum venalium, ad coenam in hortos rogaverit; promisisse invitatum, postridie venisse; offendisse illic magnam piscatorum multitudinem, exquisitis copiis adornatum convivium, in prospectu coenantium ante hortulos compositos piscatores, ubi numquam ante iaciebant retia. Unusquisque quod ceperat, certatim offerebat epulantibus, supra mensam pisces ingerebantur, oculos recumbentium resilientes verberabant. Mirari hospes tantam copiam piscium tantumque numerum cymbarum. Responsum quaerenti, aquationem illic esse, dulcis aquae gratia innumerabiles eo pisces convenire. Quid multa? Pellexit hospitem, ut sibi extorqueret hortos; vendere volens cogitur, pretium gravatus suscipit.

72. Sequenti die ad hortos emtor cum amicis venit, navigium nullum invenit. Percontanti, num aliqua piscatoribus eo esset die feriarum solemnitas, respondetur: nulla nec umquam illic praeter hesternum diem piscari solitos. Quam hic redarguendi haberet auctoritatem doli, qui tam turpe captarit aucupium deliciarum? Qui enim alterum peccati arguit, ipse a peccato debet alienus esse. Non ergo huiusmodi nugas ego in hanc ecclesiasticae censionis auctoritatem vocabo, quae generaliter condemnat omnem lucri turpis appetentiam brevique sermonis compendio excludit levitatem ac versutiam.

73. Nam de illo quid loquar, qui de eo testamento,[1] quod ab aliis licet factum falsum tamen cognoverit, haereditatem sibi aut legatum vindicet et lucrum quaerat alieno crimine, cum etiam leges publicae eum, qui sciens falso utitur, tamquam reum facinoris adstringant? Regula autem iustitiae manifesta est, quod a vero declinare virum non deceat bonum nec damno iniusto afficere quemquam nec doli aliquid adnectere fraudisve componere.

74. Quid evidentius eo, quod Ananias, qui fraudavit de pretio agri sui, quem ipse vendiderat et portionem pretii tamquam summae totius numerum ante pedes posuit apostolorum, sicut reus fraudis interiit? Licuit utique illi nihil offerre et hoc sine fraude fecisset. Sed quia fraudem admiscuit, non liberalitatis gratiam reportavit, sed fallaciae poenam exsolvit.

---

1) Cic. de off. l. III. c. 18.

75. Et Dominus in evangelio cum dolo accedentes repudiabat, dicens: Vulpes foveas habent,[1]) quoniam in simplicitate cordis et innocentia nos iubet vivere. David quoque ait: Sicut novacula acuta fecisti dolum,[2]) nequitiae arguens proditorem, eo quod instrumentum huiusmodi ad hominis adhibetur ornatum et plerumque ulcerat. Si quis igitur praetendat gratiam et dolum nectat proditoris[3]) exemplo, ut eum, quem protegere debeat, prodat ad mortem: instrumenti istius comparatione censetur, quod ebriae mentis et titubantis vitio manus vulnerare consuevit; sicut iste malitiae ebrius vino per funestae proditionis indicium Abimelech sacerdoti necem detulit,[4]) eo quod prophetam hospitio recepisset, quem rex invidiae accensus stimulis persequebatur.

CAPUT XII.

Nihil promittendum, quod sit inhonestum, nec si quid iniustum iuraveris, id observandum; in quo peccasse Herodes demonstratur. Culpatur etiam votum a Iephthe nuncupatum itemque alia omnia, quae sibi exsolvi Deus nolit. Denique filia eiusdem Iephthe cum duobus Pythagoraeis componitur iisque praeponitur.

76. Purum igitur ac sincerum oportet esse affectum, ut unusquisque simplicem sermonem proferat, vas suum in sanctitate possideat nec fratrem circumscriptione verborum inducat, nihil promittat inhonestum; ac si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere, quod turpe sit.[5])

77. Saepe plerique constringunt se ipsos iurisiurandi sacramento et cum ipsi cognoverint, promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt, quod spoponderunt, sicut de Herode supra scripsimus,[6]) qui saltatrici praemium turpiter promisit, crudeliter solvit. Turpe, quod regnum pro saltatione promittitur; crudele, quod mors prophetae pro iurisiurandi religione donatur. Quanto tolerabilius tali fuisset periurium sacramento? si tamen periurium posset dici, quod ebrius inter vina iuraverat, quod eviratus[7]) inter saltantium choros promiserat. Infertur

---

1) Matth. 8, 20. 2) Ps. 52, 4. 3) Codd. Dresd. et Goth.: Doech proditoris exemplo, ut eum, quem protegere etc. editt. Amerbach. aliaeque Doech proditoris .... quem celare et protegere etc. 4) 1. Sam. c. 22. 5) Cic. de off. l. III. c. 24. §. 93. 6) c. 5. 7) Editt. Medioll. adiuratus; aliae aliter.

disco prophetae caput et hoc aestimatum est fidei esse, quod amentiae fuit.

78. Neque umquam adducar, ut credam, non incaute [1]) principem promisisse Iephthe, [2]) ut immolaret Deo, quidquid sibi revertenti intra limen domus suae occurreret, cum et ipsum voti poenituerit sui, postquam filia occurrit sibi. Denique conscidit vestimenta sua et dixit: Heu me, filia mea, impedisti mihi, stimulus doloris facta es mihi. [3]) Qui licet pio metu ac formidine acerbitatem durae solutionis impleverit, tamen luctum annuum etiam posteris deplorandum statuit ac dereliquit. Dura promissio, acerbior solutio, quam necesse habuit lugere etiam ipse, qui fecit! Denique factum est praeceptum et decretum in Israel ex diebus in dies: Ambulabant, inquit, filiae populi Israel, lugentes filiam Iephthe Galaaditidis quatuor diebus in anno. [4]) Non possum accusare virum, qui necesse habuit implere, quod voverat; sed tamen miserabilis necessitas, quae solvitur parricidio.

79. Melius est non vovere, quam vovere id, quod sibi, cui promittitur, nolit exsolvi. Denique in Isaac habemus exemplum, pro quo arietem Dominus statuit immolari sibi. [5]) Non semper igitur promissa solvenda omnia sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut scriptura indicat. Nam et in eo libro, qui inscribitur Numeri, proposuerat percutere morte et perdere populum; [6]) sed postea rogatus a Moyse, reconciliatus est populo suo. Et iterum ad Moysen et Aaron ait: Dividite vos de medio synagogae eius et consummabo eos simul. [7]) Quibus discedentibus de coetu, Dathan et Abiron subito impios terra praerupto soluta hiatu absorbuit.

80. Praecellentius et antiquius istud exemplum de filia Iephthe, quam illud, quod memorabile habetur apud philosophos de duobus Pythagoraeis, [8]) quorum alter, cum a tyranno Dionysio capitis damnatus esset, praescripto mortis die poposcit, ut domum pergendi ei facultas daretur, quo commendaret suos ac, ne revertendi nutaret fides, vadem mortis obtulit ea conditione, ut si ipse deforet ad

---

1) Cic. de off. l. III. c. 25. 2) Iud. 11, 30 sqq. 3) Eod. c. v. 35. 4) Eod. c. v. 40. 5) Gen. 22, 11 sqq. 6) Num. 14, 12. 7) Num. 16, 21. 8) Cic. de off. l. III. c. 10. §. 45.

constitutum diem, vas eius sibi pro eo moriendum agnosceret. Nec qualitatem sponsionis, qui offerebatur, recusavit constantique animo diem necis praestolabatur. Itaque alter se non subtraxit, alter ad diem recepit.[1]) Quod eousque fuit mirabile, ut tyrannus eos sibi in amicitiam adsciceret, quorum urgebat periculum.

81. Quod ergo in spectatis et eruditis viris plenum miraculi est, hoc in virgine multo magnificentius multoque illustrius deprehenditur, quae ingemiscenti patri ait: Fac mihi, ut exivit de ore tuo. Sed spatium duorum poposcit mensium, ut cum aequalibus conventum ageret in montibus, quae virginitatem eius praedestinatam neci pio affectu prosequerentur. Nec fletus aequalium movit puellam nec dolor flexit nec gemitus retardavit nec dies praeteriit nec fefellit hora. Rediit ad patrem, quasi ad votum rediret et voluntate propria cunctantem impulit fecitque arbitratu spontaneo, ut quod erat impietatis fortuitum, fieret pietatis sacrificium.

CAPUT XIII.

Iuditham, cum multa pericula pro honestate subiisset, multiplicem reportasse utilitatem.

82. Ecce tibi Iudith se offert mirabilis, quae formidatum populis virum Holophernem adit, Assyriorum triumphali septum caterva. Quem primo formae gratia et vultus decore perculit, deinde sermonis circumscripsit elegantia. Primus triumphus eius fuit, quod integrum pudorem de tabernaculo hostis revexit;[3]) secundus, quod femina de viro reportavit victoriam, fugavit populos consilio suo.

83. Horruerunt Persae audaciam eius.[4]) Utique, quod in illis Pythagoraeis duobus mirantur, non expavit mortis periculum sed nec pudoris, quod est gravius bonis feminis; non unius ictum carnificis sed nec totius exercitus tela trepidavit. Stetit inter cuneos bellatorum femina, inter victricia arma, secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi, moritura processit; quantum ad fidem, dimicatura.

84. Honestatem igitur sequuta est Iudith et dum eam sequitur, utilitatem invenit. Honestatis enim fuit prohibere, ne populus Dei se profanis dederet, ne ritus patrios et

---

1) Codd. Dresd. et Goth. nec non editt. pleraeque: repedavit; quidam libri mss. ap. Benedictt.: se recepit; quod praeferam.
2) Iudith. 10, 10 sqq. 3) Ibid. 13, 20. 4) Ibid. 15, 1 sqq.

sacramenta proderet, ne sacras virgines, viduas graves, pudicas matronas barbaricae subiiceret impuritati, ne obsidionem deditione solveret; honestatis fuit, se malle pro omnibus periclitari, ut omnes eximeret periculo.

85. Quanta honestatis auctoritas, ut consilium de summis rebus femina sibi vindicaret nec principibus populi committeret! Quanta honestatis auctoritas, ut Deum adiutorem praesumeret; quanta gratia, ut inveniret!

CAPUT XIV.

Elisaei factum quam honestum atque utile fuerit. Eiusdem cum decantato Graecorum facinore comparatio. Iohannem pro honestate vitam impendisse nec non Susannam eadem causa se mortis periculo obiecisse.

86. Quid vero Elisaeus nisi honestatem sequutus est, cum exercitum Syriae, qui ad obsidendum eum venerat, captivum introduxit in Samariam, cuius oculos caecitate obduxerat, et dixit:[1] Domine, aperi oculos eorum, ut videant; et viderunt.[2] Itaque cum rex Israel percutere ingressos vellet eamque sibi dari a propheta facultatem posceret, respondit non percutiendos, quorum captivitatem non esset manu operatus armisque bellicis, sed magis subsidio alimentorum iuvandos. Denique epularibus refecti copiis, numquam postea in terram Israel piratae Syriae revertendum putarunt.

87. Quanto hoc sublimius quam illud Graecorum,[3] quod cum duo populi adversum se de gloria imperioque decertarent et alter ex his haberet copiam, quemadmodum naves alterius populi clanculo exureret, turpe credidit maluitque minus posse honeste, quam plus turpiter. Et isti quidem sine flagitio hoc facere nequibant, ut eos, qui consummandi belli Persici gratia in societatem convenerant, hac fraude deciperent; quam licet possent negare, non possent tamen non erubescere. Elisaeus autem non fraude, deceptos licet, sed potestate Domini percussos maluit tamen servare quam perdere, quia decorum foret hosti parcere et adversario donare vitam, quam potuisset auferre, nisi pepercisset.

88. Liquet igitur, id quod decorum est, semper esse utile. Nam et Iudith sancta decoro contemtu propriae salu-

1) 2. Reg. 6, 20. 2) Extrema verba: et viderunt, in editt. Medioll. desunt. 3) Cic. de off. l. III. c. 11. §. 49.

tis solvit obsidionis periculum et publicam honestate propria adquisivit utilitatem; et Elisaeus gloriosius ignovit quam perculit et utilius reservavit hostes, quos ceperat.

89. Quid autem aliud Iohannes nisi honestatem consideravit, ut inhonestas nuptias etiam in rege non posset perpeti, dicens: Non licet tibi illam uxorem habere.[1]) Potuit tacere, nisi indecorum sibi iudicasset, mortis metu verum non dicere, inclinare regi propheticam auctoritatem, adulationem subtexere.[2]) Sciebat utique moriturum se esse, quia regi adversabatur; sed honestatem saluti praetulit. Et tamen quid utilius, quam quod passionis viro sancto advexit gloriam?

90. Sancta quoque Susanna denuntiato falsi testimonii terrore, cum hinc se videret urgeri periculo, inde opprobrio, maluit honesta morte vitare opprobrium, quam studio salutis turpem vitam subire ac sustinere.[3]) Itaque dum honestati intendit, etiam vitam reservavit; quae si id, quod sibi videbatur ad vitam utile, praeoptavisset, non tantam reportasset gloriam, imo etiam id, quod non solum inutile sed etiam periculosum foret, poenam criminis forsitan non evasisset. Advertimus igitur, quia id, quod turpe est, non possit esse utile neque rursus id, quod honestum est, inutile; quia complex honestatis est semper utilitas et utilitatis honestas.

CAPUT XV.

Relato Romanorum generoso consilio, maximam fuisse Moysi honestatis curam, ex eius factis declaratur.

91. Memorabile ferunt rhetores, quod dux Romanorum, cum ad eum adversarii regis medicus venisset, pollicens daturum se regi venenum, vinctum eum ad hostem remiserit.[4]) Et revera praeclarum, ut qui virtutis certamen susceperat, nollet fraude vincere. Non enim in victoria honestatem ponebat, sed ipsam, nisi honestate quaesitam, victoriam turpem pronuntiabat.

92. Redeamus ad nostrum Moysen atque ad superiora revertamur, ut quanto praestantiora, tanto antiquiora promamus. Nolebat Aegypti rex populum dimittere patrum.

---

1) Matth. 14, 4. 2) Ita plurimi et optimi libri mss. ap. Benedictt. codd. Dresd. et Goth.; contra editt. Medioll. et reliquae: inclinare regi, propheticam auctoritatem a d u l a t i o n e subtexere. 3) Dan. 13, 23. sec. vulg. 4) Cic. de off. l. III. c. 22.

Dixit Moyses sacerdoti Aaron, ut extenderet virgam suam super omnes aquas Aegypti. Extendit Aaron et conversa est aqua fluminis in sanguinem[1]) et nemo poterat bibere aquam omnesque Aegyptii siti peribant; sincera autem fluenta patribus abundabant. Iactaverunt favillam in coelum et facta sunt ulcera et vesicae candentes in hominibus et quadrupedibus. Deduxerunt grandinem in igne flammeo, contrita erant super terram omnia.[2]) Rogavit Moyses et universa in suam gratiam reverterunt; grando sedata est, sanata ulcera, solitos potus flumina praebuerunt.[3])

93. Iterum caligantibus tenebris operta erat terra per triduum,[4]) ex quo Moyses manum levaverat et tenebras infuderat. Moriebatur omne primogenitum Aegypti,[5]) cum Hebraeorum omnis esset inoffensa progenies. Rogatus Moyses, ut his quoque finem exitiis daret, oravit et impetravit. In illo praedicandum, quod a fraudis consortio temperaverit; in hoc mirabile, quoniam divinitus intentata supplicia virtute propria etiam ab hoste detorserit, vere nimium, sicut scriptum est, mansuetus et mitis.[6]) Sciebat, quod fidem rex non servaret promissis; tamen honestum putabat, ut rogatus oraret, laesus benedíceret, appetitus remitteret.

94. Proiecit virgam et serpens factus est, qui devoravit serpentes Aegyptiorum,[7]) significans, quod Verbum caro fieret, quae serpentis diri venena vacuaret per remissionem et indulgentiam peccatorum. Virga est enim verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperii. Virga serpens facta est, quoniam qui erat Filius Dei, ex Deo Patre natus, filius hominis factus est, natus ex virgine; qui quasi serpens exaltatus in cruce medicinam vulneribus infudit humanis. Unde et ipse Dominus ait: Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.[8])

95. Denique et alterum signum ad Dominum Iesum pertinet, quod fecit Moyses: Manum suam misit in sinum et protulit eam et facta est manus eius sicut nix. Iterum misit et protulit eam et erat sicut carnis humanae species;[9])

---

1) Exod. 7, 20 sqq. 2) Exod. 9, 10 sqq. 3) Ex. 9, 29.
4) Exod. 10, 22 sqq. 5) Exod. 12, 29. 6) Num. 12, 3.
7) Exod. 7, 12. 8) Ioh. 3, 14. 9) Exod. 4, 6. 7.

significans Domini Iesu primum fulgorem divinitatis, postea susceptionem carnis, in qua fide credere omnes gentes populosque oporteret. Merito manum misit, quia dextera Dei Christus est, in cuius divinitate et incarnatione si quis non crediderit, quasi reprobus flagellatur; sicut iste rex, qui quoniam signis non credidit evidentibus, postea flagellatus orabat, ut veniam mereretur. Quantus igitur honestatis affectus esse debeat, ex his probatur et eo maxime, quod se obiiciebat pro populo, dicens, ut remitteret populo Deus, aut certe de libro viventium se deleret.[1])

CAPUT XVI.

Paucis de Tobia iniectis, Raguelem honestate philosophis antecelluisse evincitur.

96. Tobis quoque formam expressit honestatis evidentius, cum relicto convivio mortuos sepeliret[2]) et ad cibos pauperis mensae invitaret inopes. Raguel praecipue, qui contemplatione honestatis, cum rogaretur, ut filiam suam in coniugium daret, vitia quoque filiae non tacebat, ne circumvenire petitorem videretur tacendo. Itaque cum Tobis filius Tobis posceret, ut sibi daretur puella, respondit, lege quidem ipsi eam deberi tamquam propinquo, sed dedisse se eam iam sex viris et omnes eos esse mortuos. Iustus itaque vir plus alienis timebat et malebat innuptam sibi manere filiam, quam propter nuptias eius extraneos periclitari.

97. Quam breviter absolvit omnes quaestiones philosophorum! Illi de vitiis tractant domorum, tegenda an prodenda a venditore videantur;[4]) noster iste nec filiae vitia celanda arbitratus est. Et certe non ipse affectabat, ut eam traderet, sed rogabatur. Quanto utique iste honestior sit illis, dubitare non possumus, si conferamus, quanto praestantior sit filiae causa quam rei venalis pecunia.

CAPUT XVII.

Quanto honestatis studio antiqui patres in captivitatem abituri sacrum ignem occuluerint.

98. Consideremus aliud, quod in captivitate gestum summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim adversis honestas impeditur, quae in his eminet et magis praecellit quam in prosperis. Inter vincula itaque, inter arma,

1) Exod. 32, 32. 2) Tob. 2, 2. 3) Tob. c. 7. 4) Cic. de off. l. III. c. 13. §. 54.

flammas, servitutem, quae liberis omni supplicio gravior est, inter poenas morientium, excidia patriae, vivorum formidinem, sanguinem peremtorum, non excidit tamen cura honestatis maioribus nostris; sed inter eversae patriae cineres et favillas in affectibus piis resplenduit et refulsit.

99. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri,[1] qui tunc Dei omnipotentis cultores erant, acceptum ignem de altari sacerdotes Domini occulte in valle absconderunt. Erat illic velut patens puteus,[2] aquae secessu infrequens, nec populari usui patens, ignoto et ab arbitris remoto loco. Ibi obsignaverunt indicio sacro pariter ac silentio ignem reconditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentum abscondere, quod servarent posteris suis; sed inter extrema sua honestatis curam habentes, sacrum ignem servandum putarunt, ne eum vel impuri contaminarent, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarum acervus aboleret.

100. Abierunt itaque in Persidem sola religione liberi; quoniam sola illis per captivitatem extorqueri nequivit. Post vero plurimum temporis, quando placuit Deo, dedit hanc mentem regi Persarum, ut restaurari in Iudaea templum et legitimos reparari Hierosolymis ritus iuberet. Cuius gratia muneris Neemiam sacerdotem rex Persarum direxit. At ille secum deduxit sacerdotum illorum nepotes, qui profecturi de patrio solo, sacrum, ne periret, ignem absconderant. Venientes autem, ut patrum sermone est proditum, non invenerunt ignem sed aquam. Et cum deesset ignis, quo adolerent altaria, haurire eos aquam Neemias sacerdos sibique deferre et adspergere super ligna iussit. Tunc, visu mirabile! cum esset coelum intextum nubibus, sol repente illuxit, accensus est magnus ignis, ita ut omnes in tam evidenti Domini gratia factum stupentes, laetitia perfunderentur. Orabat Neemias, psallebant sacerdotes hymnum Deo.[3] Utque consumtum est sacrificium; iussit iterum Neemias residua aqua maiores perfundi lapides, quo facto

---

1) 2. Macc. 1, 19 sqq. 2) Editt. Medioll.: velut puteus haud quaquam patens; codd. Dresd. et Goth.: erat illic velut (G. quasi) puteus, quamquam patens, aquae secessu infrequens. 3) Codd. Dresd. et Goth. editt. Medioll. hymnum deo canentes.

flamma accensa est, lumen autem refulgens ab altari consummatum [1]) illico est.

101. Hoc patefacto indicio, rex Persarum eo loco, in quo ignis fuerat absconditus et postea reperta est aqua, templum fieri mandavit, cui inferebantur dona plurima. Appellaverunt autem illud, qui erant cum sancto Neemia, ephthar, quod interpretationem habet purificationis; a plurimis nephthe vocatur. Invenitur autem in descriptionibus Hieremiae prophetae, quod iusserit accipere de igne eos, qui postea essent futuri. Hic est ignis, qui cecidit super sacrificium Moysi et consumsit illud, sicut scriptum est: Quia exivit ignis a Domino et consumsit universa, quae erant super altare holocausta. [2]) Hoc igne oportebat sanctificari sacrificium; ideoque et in filios Aaron, qui alienum ignem inferre voluerunt, exivit iterum ignis a Domino et consumsit eos, ita ut mortui extra castra proiicerentur. [3])

102. Veniens autem Hieremias in locum, invenit domum in modum speluncae et tabernaculum et arcam et altare incensi intulit illuc et obstruxit ostium; quod cum hi, qui simul venerant, curiosius perscrutarentur, ut notarent sibi locum, nequaquam comprehendere atque invenire potuerunt. Ut autem cognovit Hieremias, quod affectassent, dixit: Ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi et propitius fiat. Tunc Deus ostendet haec et apparebit maiestas Domini. [4])

CAPUT XVIII.

Superioris eventus, ac potissimum oblati a Neemia sacrificii narratione Spiritum sanctum christianorumque baptisma significari; et eodem etiam Moysis et Eliae sacrificium atque historiam Noe referri.

103. Congregationem populi tenemus, propitiationem Domini Dei nostri agnoscimus, quam propitiator in sua operatus est passione. Arbitror, quod nec ignem istum possimus ignorare, cum legerimus, quia baptizat Dominus Iesus in Spiritu sancto et igni, sicut in evangelio dixit Iohannes. [5]) Merito consumebatur sacrificium, quoniam pro

---

1) Codd. Dresd. et Goth. editt. Medioll. aliaeque: consumptum est; sola edit. Rom. Quo facto flamma accensa est, quae tandem lumine refulgente ab altari consumpta illico est (sec. 2. Macc. 1, 32.). 2) Lev. 9, 24. 3) Lev. 10, 1 sqq. 4) 2. Macc. 2, 5 sqq. 5) Ioh. 1, 33.

peccato erat. Ille autem ignis typus Spiritus sancti fuit, qui descensurus erat post Domini adscensionem et remissurus peccata omnium, qui quasi ignis inflammat animum ac mentem fidelem. Unde ait Hieremias accepto Spiritu: Et factum est in corde meo ut ignis ardens, flammigerans in ossibus meis et dissolutus sum undique et ferre non possum.[1] Sed etiam in actibus apostolorum[2] cum descendisset[3] super apostolos Spiritus et plerosque, qui exspectabant promissa Domini, tamquam ignem dispersas esse linguas legimus. Denique sic vaporabatur singulorum animus, ut musto repleti esse aestimarentur, qui acceperant linguarum diversitatem.

104. Quid ergo sibi vult esse, quod ignis aqua factus est et aqua ignem excitavit, nisi quia spiritalis gratia per ignem exurit, per aquam mundat peccata nostra? Eluitur enim peccatum et exuritur. Unde et apostolus ait: Uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit;[4] et infra: Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit sic tamen quasi per ignem.[5]

105. Quod ideo posuimus, ut probaremus, per ignem exuri peccata. Notum est ergo, hunc esse vere ignem sacrum, qui tunc in typo futurae remissionis peccatorum descendit super sacrificium.

106. Hic igitur ignis absconditur captivitatis tempore, quo culpa regnat; tempore autem libertatis promitur. Et licet in aquae speciem mutatus, tamen servat ignis naturam, ut consumeret sacrificium. Nec mireris, cum legeris, quia Pater Deus dixit: Ego sum ignis consumens;[6] et alibi: Me dereliquerunt fontem aquae vivae.[7] Ipse quoque Dominus Iesus quasi ignis inflammabat audientium corda, quasi fons refrigerabat; nam ipse in evangelio suo dicit,[8] quod ideo venerit, ut ignem in terras mitteret et potum sitientibus aquae vivae ministraret.

107. Eliae quoque tempore descendit ignis, quando provocavit prophetas gentium, ut altare sine igne accenderent. Et cum illi nequissent facere, hostiam suam tertio ipse perfudit aqua et manabat aqua in circuitu altaris et

---

1) Ierem. 20, 9. 2) Act. 2, 4 sqq. 3) Codd. Dresd. Goth. et editt. Medioll.: decidisset. 4) 1. Cor. 3, 13. 5) 1 Cor. 3, 15. 6) Deut. 4, 24. 7) Ierem. 2, 13. 8) Luc. 12, 49. Ioh. 7, 37. 38.

exclamavit et cecidit ignis a Domino de coelo et consumsit holocaustum.[1])

108. Hostia illa tu es. Considera tacitus singula. In te descendit vapor Spiritus sancti, te videtur exurere, cum tua peccata consumit. Denique[2]) quod consumtum est sacrificium Moysi tempore, sacrificium pro peccato erat. Unde Moyses ait, sicut in Machabaeorum scriptum est libro,[3]) eo, quod non sit manducatum, quod erat pro peccato, consumtum est. Nonne tibi consumi videtur, quando in baptismatis sacramento interit homo totus exterior? Vetus homo noster confixus est cruci, apostolus clamat.[4]) Illic, sicut patrum exempla te docent, Aegyptius demergitur, Hebraeus resurgit, sancto renovatus Spiritu, qui etiam per mare rubrum inoffenso transivit vestigio, ubi baptizati sunt patres sub nube et in mari.[5])

109. In diluvio quoque Noe tempore mortua est omnis caro, iustus tamen cum sua progenie servatus est.[6]) Annon consumitur homo, cum absolvitur mortale istud a vita? Denique exterior corrumpitur, sed renovatur interior. Nec solum in baptismate sed etiam in poenitentia fit carnis interitus ad profectum spiritus, sicut apostolica docemur auctoritate, dicente sancto Paulo: Iudicavi ut praesens eum, qui sic operatus est, tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.[7])

110. Prolixior excursus admirandi gratia mysterii factus videtur, dum studemus revelatum plenius sacramentum pandere, quod eousque plenum honestatis est, ut sit plenum religionis.

CAPUT XIX.

Narratur admissum in levitae cuiusdam uxorem a civibus Gabaa flagitium atque ex illius ultione colligitur, quam veteribus illis cordi fuerit honestatis ratio.

111. Quanta autem honestatis cura maioribus fuit, ut unius mulieris iniuriam stupro illatam intemperantium bello persequerentur et, victo populo, tribus Beniamin obtestarentur in coniugium se eis proprias filias non daturos! Remanserat tribus sine ullo posteritatis subsidio, nisi fraudis necessariae accepisset licentiam. Quae tamen indulgentia con-

---

1) 1. Reg. 18, 30 sqq. 2) Editt. Medioll. denique et illud, quod etc. 3) 2. Macc. 2, 11. 4) Rom. 6, 6. 5) 1. Cor. 10, 1. 2. 6) Gen. 7, 21. 22. 23. 7) 1. Cor. 5, 3. 5.

gruo intemperantiae supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est, ut rapto inirent coniugia, non connubii sacramento. Et revera dignum fuit, ut qui alienum contubernium solverant, ipsi nuptiarum amitterent solemnitatem.

112. Quam plena autem miserationis historia? Vir, inquit,[1]) levita acceperat sibi iugalem, (quam a concubitu concubinam appellatam arbitror), quae aliquanto post quibusdam, ut fieri solet, offensa rebus, ad patrem se contulit et fuit illic quatuor mensibus. Et surrexit vir eius et abiit ad soceri sui domum, ut cum sua iugali repararet gratiam et revocaret eam ac reduceret. Occurrit ei mulier atque in domum patris sui introduxit maritum.

113. Laetatus est adolescentulae pater, venit obviam et sedit cum eo tribus diebus; et epulati sunt et quieverunt. Et sequenti die surrexit levita diluculo et retentus est a socero, ut tam cito non desereret convivii iucunditatem. Et alio et tertio die non permisit pater adolescentulae, proficisci generum suum, donec laetitia et gratia inter eos omnis consummaretur. Sed die septimo cum iam ad vesperum declinaret dies, post mensas et laeta convivia, cum praetexeret finitimae noctis viciniam, ut apud suos potius quam apud extraneos requiescendum putaret, nequivit tenere et dimisit una cum filia sua.

114. Verum ubi facta est aliqua progressio, cum vesper iam propior urgeret et appropinquatum foret ad urbem Iebusaeorum, dicente servulo, ut ad eam dominus suus deflecteret, non adquievit dominus suus, quia non erat ea divitas filiorum Israel; sed intendit pervenire usque Gabaa, quae habitabatur a populo tribus Beniamin. Nec erat quisquam, qui advenientes reciperet hospitio, nisi vir peregrinus progressa aetate. Qui cum adspexisset eos et interrogasset levitam: Quo vadis, vel unde venis? quo respondente, quod esset viator et repeteret montem Ephraem et non esset, qui colligeret eum: hospitium ei obtulit et adornavit convivium.

115. At ubi satietas epulandi facta est et mensae remotae, irruerunt pestilentes viri et circumierunt domum. Tunc senior filiam suam virginem et coaequalem eius, cum qua cubitare solita esset, offerebat viris iniquitatis, tantum ne vis irrogaretur hospiti. Verum ubi parum ratio processit

1) Iud. cc. 19. 20. 21.

et vis praevaluit, cessit levites iugali sua; et cognoverunt eam et tota nocte illuserunt ei. Qua atrocitate vel dolore victa iniuriae ante ostium hospitis, quo vir suus diverterat, proiecit se atque exhalavit spiritum, supremo licet vitae munere affectum bonae coniugis servans, ut exsequias saltem sui funeris marito reservaret.

116. Quo cognito, (ne multis morer,) omnis prope populus Israel in bellum exarsit dubioque eventu cum anceps maneret praelium, tertia tamen praeliandi vice traditus est populus Beniamin populo Israel et divina iudicatus sententia poenas intemperantiae luit. Condemnatus quoque, ne quis ei ex numero patrum filiam suam daret in uxorem idque confirmatum iurisiurandi sacramento est. Sed compuncti, quod tam acerbam in fratres tulissent sententiam, ita severitatem eius temperaverunt, ut orbatas parentibus [1]) virgines in coniugium sibi adsciscerent, quorum patres pro delicto peremti forent, vel rapto copulam sociarent; quia pro tam turpis commissi facinore, qui alieni matrimonii ius violaverant, indignos se impetrando exhibuere matrimonio. Sed ne periret una populo tribus, fraudis indulta est conniventia.

117. Quanta igitur honestatis cura maioribus fuerit, hinc proditur, ut quadraginta millia virorum stringerent gladium adversus fratres suos de tribu Beniamin, dum ulcisci volunt iniuriam pudicitiae, quia temeratores castitatis non sufferebantur. Itaque eo bello caesa sunt utrinque sexaginta quinque millia bellatorum et exustae urbes. Et cum inferior primo fuisset populus Israel, tamen nec adversi metu belli percitus, vindicandae castitatis sequestravit dolorem. Ruebat in praelium, vel sanguine suo parans commissi flagitii diluere notam.

CAPUT XX.

Post solutam ex Elisaei vaticinio diram Samariae obsidionem, quanta fuerit quatuor leprosis honesti cura, enarratur.

118. Et quid mirum, si populo Dei decorum illud atque honestum curae fuit, quando etiam leprosis, sicut in libris regnorum legimus, honestatis non defuit consideratio?

119. Fames erat magna in Samaria, [2]) quia obsederat eam Syrorum exercitus. Rex militares excubias supra mu-

---

1) Editt. Medioll.: ut orbatas parentum virgines etc.
2) 2. Reg. 6, 25 sqq.

rum sollicitus revisebat; interpellavit eum mulier dicens: Persuasit mihi haec mulier, ut adferrem filium meum; et adtuli et coximus et comedimus eum. Et promisit, ut et ipsa postea filium suum adferret et carnes illius simul manducaremus; nunc autem filium suum abscondit et non vult eum adferre. Motus rex, quod non solum humanis sed etiam parricidalibus cadaveribus mulieres pastae viderentur, et tam atrocis calamitatis exemplo percitus, Elisaeo prophetae denuntiavit necem, cuius in potestate fore crederet, ut obsidionem solveret, propulsaret famem, vel quia non permiserat regi, ut percuteret Syros, quos caecitate perfuderat.

120. Sedebat Elisaeus cum senioribus in Bethel[1]) et, priusquam introiret ad eum regis nuntius, ait ad seniores viros: Si vidistis, quoniam filius homicidae illius misit auferre caput meum? Et introivit nuntius et mandatum regis pertulit, denuntiantis praesens capitis periculum. Cui respondit propheta:[2]) Hac hora die crastina mensura similaginis siclo et duae mensurae hordei siclo in porta Samariae. Et cum missus a rege nuntius non credidisset, dicens: Si pluerit Dominus de coelo abundantiam frumenti, nec sic quidem id posset effici; dixit ad eum Elisaeus: Quia non credidisti, oculis tuis videbis et non manducabis.

121. Et factus est subito in castris Syriae velut quadrigarum sonus et vox multa equitum et vox magnae virtutis atque ingens belli tumultus. Et arbitrati sunt Syri, quod rex Israel in societatem advocasset praelii regem Aegypti et regem Amorrhaeorum; et fugerunt diluculo relinquentes tabernacula sua, quoniam verebantur, ne improviso adventu novorum opprimerentur hostium et coniunctis regum viribus non possent resistere. Id incognitum Samariae erat, quoniam victi metu et fame tabidi nec praetendere audebant.

122. Erant autem leprosi quatuor ad portam civitatis, quibus vita erat supplicium et mori lucrum; et dixerunt ad se invicem: Ecce nos hic sedemus et morimur. Si ingredimur urbem, moriemur fame; si manemus hic, nullum subsidium vivendi suppetit nobis. Eamus in castra Syriae; aut compendium mortis erit aut salutis remedium. Perrexerunt itaque et intraverunt in castra et ecce, omnia nuda hostium. Ingressi tabernacula, primum repertis alimentis

---

1) 2. Reg. 6, 32. 33. 2) 2. Reg. 7, 1 sqq.

fugaverunt famem, deinde auri et argenti quantum potuerunt, diripuerunt. Et cum soli praedae incumberent,[1]) disposuerunt tamen nuntiare regi, fugisse Syros, quia id honestius arbitrabantur, quam represso indicio fovere fraudis rapinam.

123. Quo indicio egressus est populus et diripuit castra Syriae et commeatus hostium abundantiam fecit, annonae vilitatem reddidit secundum propheticum dictum, ut mensura similaginis siclo et duae mensurae hordei pari pretio constarent. In hac laetitia plebis nuntius ille, in quo requiescebat rex, contritus[2]) inter exeuntium festinationem et remeantium exsultationem, conculcatus a plebe, mortuus est.

CAPUT XXI.

Hesther vitae periculo honestatis decus secutam esse, imo et regem barbarum, illata nece viro amicissimo; amicitiam enim honestati semper coniungendam, ut Ionathae atque Achimelech exempla probant.

124. Quid Hesther regina, nonne ut populum suum periculo exueret,[3]) quod erat decorum atque honestum, morti se obtulit nec immitis regis trepidavit furorem? Ipse quoque rex Persarum, ferox atque tumido corde, tamen decorum iudicavit indici insidiarum,[4]) quae sibi paratae forent, gratiam repraesentare populumque liberum a servitute eripere, eruere neci nec parcere ei, qui tam indecora suasisset. Denique quem secundum a se ac praecipuum inter omnes amicos haberet, cruci tradidit,[5]) quod dehonestatum se eius fraudulentis consiliis animadvertisset.

125. Ea enim amicitia probabilis, quae honestatem tuetur, praeferenda sane opibus, honoribus, potestatibus; honestati vero praeferri non solet, sed honestatem sequi.[6]) Qualis fuit Ionathae, qui pro pietate nec offensam patris nec salutis periculum refugiebat.[7]) Qualis fuit Achimelech, qui pro hospitalis gratiae officiis necem potius sui quam proditionem fugientis amici subeundam arbitrabatur.[8])

---

1) Sic praestantissimi libri mss. ap. Benedictt. et editt. Medioll.; contra codd. Dresd. et Goth. cum plerisque editt.: et cum soli possent incumbere praedae, elegerunt tamen etc. 2) Cod. Dresd. et editt. Medioll.: contritus in porta; cod. Goth. c. plurimis editt.: constitutus in porta. 3) Esth. 4, 16. 4) Esth. 6, 4 sqq. 5) Esth. 7, 9. 10. 6) Cic. de off. l. III. c. 10. §. 43. 7) 1. Sam. 20, 27 sqq. 8) 1. Sam. cc. 21. 22.

CAPUT XXII.

Honestatem amici causa non deserendam, si tamen adversus amicum testimonium dicendum fuerit, cautionem adhibendam. Inter amicos quis candor in aperiendo pectore, quae generositas in patiendo, quae in arguendo libertas requiratur? Amicitiam virtutum custodem esse, nec nisi in similium morum hominibus inveniri. Eamdem in corripiendo mitem atque a propriis commodis alienam esse oportere; unde fieri, ut sint rari divitibus veri amici. Quanta amicitiae dignitas; quae quo maior, eo detestabilior amici perfidia, ut Iudae atque amicorum Iob exemplis cognoscitur.

126. Nihil igitur praeferendum honestati; quae tamen ne amicitiae studio praetereatur, etiam hoc scriptura admonet de amicitia. Sunt enim pleraeque philosophorum quaestiones:[1]) utrum amici causa quisquam contra patriam sentire necne debeat, ut amico obediat? utrum oporteat, ut fidem deserat, dum indulget atque intendit amici commoditatibus?

127. Et scriptura quidem ait: Clava et gladius et sagitta ferrata, sic homo est testimonium dans falsum adversus amicum suum.[2]) Sed considera, quid adstruat. Non testimonium reprehendit, dictum in amicum, sed falsum testimonium. Quid enim si Dei causa, quid si patriae cogatur aliquis dicere testimonium? Numquid praeponderare debet amicitia religioni, praeponderare caritati civium? In his tamen ipsis rebus requirenda est veritas testimonii, ne amicus appetatur amici perfidia, cuius fide absolvi debeat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet neque innocenti insidiari;

128. sane si necesse sit, dicere testimonium, si quid in amico vitii cognoverit, corripere occulte; si non audierit, corripere palam. Sunt enim bonae correptiones[3]) et plerumque meliores quam tacita amicitia. Et si laedi se putet amicus, tu tamen corripe; et si amaritudo correctionis animum eius vulneret, tu tamen corripe, ne verearis. Tolerabilia sunt enim amici vulnera, quam adulantium oscula.[4]) Errantem igitur amicum corripe, innocentem amicum ne deseras. Constans[5]) enim debet esse amicitia, perseverare in affectu; non puerili modo amicos mutare vaga quadam debemus sententia.

129. Aperi pectus tuum amico, ut fidelis sit tibi et capias ex eo vitae tuae iucunditatem. Fidelis enim amicus

---

1) Cic. de off. l. III. c. 10. cll. Lael. c. 11. §. 36. 2) Prov. 25, 18. 3) Cic. de off. l. I. c. 17 in fine, cll. Lael. c. 13. §. 44. 4) Prov. 27, 6. 5) Cic. Lael. c. 19. §. 67.

medicamentum est vitae et immortalitatis gratia.[1]) Defer amico ut aequali nec te pudeat, ut praevenias amicum officio; amicitia enim nescit superbiam. Ideo enim sapiens dicit: Amicum salutare non erubescas.[2]) Nec deseras amicum in necessitate nec derelinquas eum neque destituas, quoniam amicitia vitae adiumentum est. Ideo onera nostra portemus,[3]) sicut apostolus docuit;[4]) dicit enim his, quos eiusdem corporis complexa est caritas. Etenim si amici secundae res amicos adiuvant, cur non et in adversis amici rebus amicorum adiumentum suppetat? Iuvemus consilio, conferamus studia, compatiamur affectu.

130. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumque inimicitiae subeundae sunt propter amici innocentiam, saepe obtrectationes, si restiteris vel responderis, cum amicus arguitur et accusatur. Nec te poeniteat eiusmodi offensionis; iusti enim vox est: Etsi mala mihi evenerint, propter amicum sustineo.[5]) In adversis enim amicus probatur, nam in prosperis amici omnes videntur. Sed ut in adversis amici patientia et tolerantia necessaria, sic in prosperis auctoritas congrua est, ut insolentiam extollentis se amici reprimat et redarguat.

131. Quam pulcre in adversis positus Iob dicit: Miseremini mei, amici, miseremini.[6]) Non quasi abiecta vox ista est, sed quasi censoria. Nam cum iniuste argueretur ab amicis, respondit: Miseremini mei, amici; hoc est, misericordiam debetis facere, opprimitis autem vos et impugnatis hominem, cuius aerumnis compati pro amicitia vos oportebat.

132. Servate igitur, filii, initam cum fratribus amicitiam, qua nihil est in rebus humanis pulcrius. Solatium quippe vitae huius est, ut habeas, cui pectus aperias tuum,[7]) cum quo arcana participes, cui committas secretum pectoris tui, ut colloces tibi fidelem virum, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur. Quam boni amici Hebraei pueri, quos a sui amore nec fornacis ardentis flamma divisit?[8]) De quo supra diximus. Bene ait sanctus David: Saul et Ionathas

---

1) Sirac. 6, 16. 2) Sirac. 22, 31. 3) Editt. Medioll. ideo eius onera ut nostra portemus. 4) Gal. 6, 2. 5) Sirac. 22, 31. 6) Iob. 19, 21. 7) Cic. Lael. c. 6. §. 22. 8) Dan. 3, 16 sqq. sec. vulg.

speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua, et in morte non sunt separati. 1)

133. Hic est amicitiae fructus, ut non fides 2) propter amicitiam destruatur. 3) Non potest enim homini amicus esse, qui Deo fuerit infidus. Pietatis custos amicitia est et aequalitatis magistra, ut superior inferiori se exhibeat aequalem, inferior superiori. 4) Inter dispares 5) enim mores non potest esse amicitia; et ideo convenire sibi utriusque debet gratia. Nec auctoritas desit inferiori, si res poposcerit, nec humilitas superiori. Audiat quasi parem, quasi aequalem; et ille quasi amicus moneat, obiurget, non iactantiae studio sed affectu caritatis.

134. Neque monitio aspera sit, neque obiurgatio contumeliosa; 6) sicut enim adulationis fugitans amicitia debet esse, ita etiam aliena insolentiae. Quid est enim amicus, nisi consors amoris, 7) ad quem animum tuum adiungas atque applices et ita misceas, ut unum velis fieri ex duobus; cui te tamquam alteri tibi committas, a quo nihil timeas, nihil ipse commodi tui causa inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, 8) sed plena decoris, plena gratiae. Virtus est enim amicitia, non quaestus, quia non pecunia paritur sed gratia, nec licitatione pretiorum sed concertatione benevolentiae.

135. Denique meliores amicitiae sunt inopum plerumque quam divitum 9) et frequenter divites sine amicis sunt, quibus abundant pauperes. Non est enim vera amicitia, ubi est fallax adulatio. Divitibus itaque plerique adsentatorie gratificantur, erga pauperem nemo simulator est. Verum est, quidquid defertur pauperi; huius amicitia invidia vacat.

136. Quid amicitia pretiosius, quae angelis communis et hominibus est? Unde et Dominus Iesus dicit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in aeterna tabernacula sua. 10) Ipse nos Deus amicos ex servulis facit, sicut ipse ait: Iam vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis. 11) Dedit formam ami-

---

1) 2. Sam. 1, 23. 2) Cic. de off. l. III. c. 10. §. 44. cll. Lael. c. 11. §. 38 et c. 13. §. 44. 3) Codd. Dresd. Goth. et editt. Medioll.: deseratur. 4) Cic. Lael. c. 19. §. 69. et c. 20. §. 72. 5) Cic. Lael. c. 14. § 50. cll. c. 20. §. 74. et 22. §. 82. 6) Cic. de off. l. I. c. 38. §. 137. cll. Lael. c. 24. 7) Cic. Lael. c. 21. §. 80 et 81. 8) Cic. Lael. c. 15. §. 51. 9) Cic. Lael. c. 15. §. 53. 54. 10) Luc. 16, 9. 11) Ioh. 15, 14.

citiae, quam sequamur, ut faciamus amici voluntatem, ut aperiamus secreta nostra amico, quaecumque in pectore habemus, et illius arcana non ignoremus. Ostendamus illi nos pectus nostrum et ille nobis aperiat suum. Ideo, inquit, vos dixi amicos, quia omnia, quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.[1]) Nihil ergo occultat amicus, si verus est; effundit animum suum, sicut effundebat mysteria patris Dominus Iesus.

137. Ergo qui facit mandata Dei, amicus est et hoc honoratur nomine. Qui est unanimis, ipse amicus est, quod unitas animorum in amicis sit neque quisquam detestabilior, quam qui amicitiam laeserit. Unde in proditore Dominus hoc gravissimum invenit, quod eius condemnaret perfidiam, quod gratiae vicem non repraesentaverit et conviviis amicitiae venenum malitiae miscuerit. Itaque sic ait: Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui semper mecum dulces capiebas cibos![2]) Hoc est, non potest sustineri istud, quia unanimis appetisti eum, qui tibi donaverat gratiam; Nam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique;[3]) et ab eo, qui me oderat, absconderem me. Inimicus vitari potest, amicus non potest, si insidiari velit. Illum cavemus, cui non committimus consilia nostra; hunc cavere non possumus, cui commisimus. Itaque ad acervandam peccati invidiam non dixit: Tu vero servus meus, apostolus meus, sed unanimis meus; hocest, non meus, sed etiam tuus proditor es, qui unanimem prodidisti.

138. Dominus ipse cum a tribus regibus offensus esset, qui sancto Iob non detulissent, ignoscere his per amicum maluit, ut amicitiae suffragium remissio fieret peccatorum. Itaque rogavit Iob et Dominus ignovit. Profuit illis amicitia, quibus obfuerat insolentia.[4])

OPERIS CONCLUSIO.

139. Haec apud vos deposui, filii, quae custodiatis in animis vestris; quae utrum aliquid profectus habeant, vos probabitis. Interim copiam multam exemplorum offerunt; nam prope omnia maiorum exempla, plurima quoque dicta his tribus inclusa libris tenentur, ut, etsi sermo nihil deferat gratiae, series tamen vetustatis quodam compendio expressa plurimum instructionis conferat.

---

1) Ioh. 15, 15. 2) Ps. 54, 14. 15. 3) Ps. 54, 13. 4) Iob. 7, 42 sqq.

Impressit Bernh. Tauchnitz jun.

Date Due

thesis)

LIBRARY RULES

1. **No book** ... **without** b...
Borrowers ... done to th... sion and ... losses.

2. (a) **Reserve Books** may be borrowed for a period of two hours. In case no call has been made in the interval, books may be renewed for a second two hours. (Where there is only one copy, book must be used in the library.)

   (b) Reserve books taken at 10 p.m. Mondays to Fridays are due at 9 a.m. the next morning. A reserve book taken from the library at 12 m. Saturday is due at 9 a.m. the following Monday.

3. Books not on reserve may be drawn from the library for two weeks and may be renewed once for the same period, except one-day books.

4. A fine of three cents a day will be charged on each book which is not returned according to the above rule.

5. **MAGAZINES ARE NOT** to be taken from the library without the special permission of the librarian.

6. Infringement of these rules may lead to withdrawal of library privileges.